

**Szerkesztőbizottság:** *Jókai Anna* (elnök),  
*Báger Gusztáv*, *Csontos János*, *Fehér Béla*,  
*Horváth Antal*, *Kalász Márton*, *Kő Pál*,  
*Salamon Konrád*, *Szakály Sándor*

**Főszerkesztő:** *Oláh János*

E-mail: [foszerkeszto@magyarnaplo.hu](mailto:foszerkeszto@magyarnaplo.hu)  
Mobil: (70) 388-7035

**Olvásószerkesztő, tanulmány:** *Rosonczy Ildikó*

E-mail: [tanulmany@magyarnaplo.hu](mailto:tanulmany@magyarnaplo.hu)  
Mobil: (70) 388-7033

**Vers, könyvkiadás:** *Szentmártoni János*

E-mail: [vers@magyarnaplo.hu](mailto:vers@magyarnaplo.hu)  
Mobil: (70) 388-7032

**Próza:** *Bíró Gergely*

E-mail: [proza@magyarnaplo.hu](mailto:proza@magyarnaplo.hu)  
Mobil: (70) 388-7031

**Nyitott Műhely:** *Ekler Andrea*

E-mail: [kolibri5@freemail.hu](mailto:kolibri5@freemail.hu)

**Európai Figyelő:** *Falusi Márton*

E-mail: [europeanobserver@magyarnaplo.hu](mailto:europeanobserver@magyarnaplo.hu)

**Könyvszemle:** *Erős Kinga*

E-mail: [kritika@magyarnaplo.hu](mailto:kritika@magyarnaplo.hu)

**Tördelőszerkesztő:** *Molnár Csenge-Hajna*

**Borító:** *Zách Eszter*

**Ügyintézők:** *Cech Vilmosné*, *Nagné Paládi Judit*

**Terjesztés:** *Zsiga Kristóf*

E-mail: [elofizetes@magyarnaplo.hu](mailto:elofizetes@magyarnaplo.hu)

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

**1092 Bp., Ferenc krt. 14.**

Levelezési cím:

**1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil:

**(70) 388-7034**

Elektronikus levélcímünk:

**[info@magyarnaplo.hu](mailto:info@magyarnaplo.hu)**

Elérhetőségünk a világhálón:

**[www.magyarnaplo.hu](http://www.magyarnaplo.hu)**

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Nemzeti Hírlap-kereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknel, emailen ([hirlapelofizetes@posta.hu](mailto:hirlapelofizetes@posta.hu)), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3865 Ft. További információ: 06-80-444-444 Külföldi előfizetés: a szerkesztőség címén. Az előfizetési díj egy évre postaköltséggel együtt 60 USD vagy 50 EURO, mely átutalható a HVB-Bank Hungary Rt. (1065 Bp., Nagymező utca 44.) 10918001-00000421-10290001 számú számlára, vagy bankcsekkben elküldhető a szerkesztőség címére. Nyomda: Mackensen Kft. 1139 Bp., Frangepán utca 12–14.

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Muta-  
tópéldány kérhető, megrendelés leadható a szer-  
kesztőségben.*

**A címlapon Czákó Gábor  
(Gallai Máté felvétele)**

## Nemzet és ünnepe

Március 15-e nem lehetett piros betűs ünnep Ferenc József Magyarországon, de nem lehetett az a Rákosi-kor hagyományait e tekintetben híven őrző Kádár János Magyarországon sem.

A sértett Habsburg csaknem hét évtizedes uralkodásának végére bár a magyarok ajkán kedélyeskedve Ferencjósikává szelídült, nem felejtett és a szabadságharc leverését követő véres megtorlást soha nem bánta meg. A birodalmát ért kudarcok rákényszerítették a kiegyezésre, és annak rendszerében el kellett helyezni 1848/49 megkerülhetetlen hagyományát is. Az ünnepet illetően azonban csak 1898-ban, az ötvenedik évfordulóra született meg a kompromisszum: a megemlékezés napja április 11-e lett. V. Ferdinánd a márciusi követeléseket magukban foglaló törvényeket 1848-ban ezen a napon szentesítette a pozsonyi országgyűlés záróülésén, amelyen megjelent az ifjú Ferenc József főherceg is.

A pest-budai forradalom napja csak a nyolcvanadik évfordulóra, egy 1927 novemberében meghozott törvénnyel vált munkaszünettel egybekötött, piros betűs nemzeti ünnepé.

1945-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány március 15-ét annak ellenére nyilvánította ünnepnappá, hogy érvényben volt az 1927-es törvény, de mintegy előrevetítve a nemzeti történelem várható ártértékelését, rögtön melléemelte április 4-ét. 1948-ban, a centenárius évében zászoldíszben ünnepelt a szovjet hadsereg által megszállt ország, de a kommunista hatalom ideológusai a magyar március hőseit Sztálin és Rákosi Mátyás árnyékában mellékszereplőkké degradálták. 1950-ben törvényerejű rendelet mondta ki, hogy a legnagyobb nemzeti ünnep április 4-e, 1951. március 10-én pedig a minisztertanács arról döntött, hogy ezentúl március 15-e rendes munkanapnak számít. A következő év márciusában az ország azonban megint ünnepelhetett: de nem 15-én, hanem 9-én: Rákosi Mátyás hatvanadik születésnapján.

1956-ban a megalázott és kifosztott ország forradalma 1848 félrelökött szimbólumaihoz, fogalomhasználatához és követeléseihez nyúlt vissza. Természetes tehát, hogy a szovjet fegyverekkel hatalomhoz juttatott Kádár-rezsimnek még a korábnál is kényelmetlenebb volt 48 öröksége, amely előbb-utóbb törvényszerűen hívhatta elő a véglegesen felejtésre ítélt 56-os remények és áldozatok emlékét. Bár 1956 végén egy kormányhatározat értelmében március 15-e nemzeti ünnep lett, amelyen az oktatás és a hivatali munka szünetel, a rendelkezést 1957. március 10-én, tartva az ellenállás újrakezdésétől, úgy módosították, hogy március 15-e olyan munkanap, amelyen az iskolai oktatás szünetel. 1965-ben aztán március 15-ét, március 21-ét és április 4-ét Forradalmi Ifjúsági Napok néven összevonták, ami a naptárban fekete betűkkel nyomtatott nemzeti ünnep további eljelentéktelenítését célozta.

Már a rendszer zavarait és a hatalom elbizonytalanodását mutatta, hogy mivel az ünnepet nem sikerült kisajátítania és saját képére formálnia, az 1970-es évek több tucatnyi fiataalt, főként diákokat, de legfeljebb néhány száz embert megmozgató tüntetéseivel szemben komoly rendőri erővel lépett fel, a pártállam sajtója pedig olyan garázda, felelőtlen, nacionalista elemek ünneprontó próbálkozásairól tudósított, akik rászolgáltak az iskolából, egyetemről történő kizárásra vagy hosszabb-rövidebb börtönbüntetésre. A hivatalos ünnepségek helyszínei közönséges halandók számára megközelíthetetlenek voltak, oda csak meghívóval lehetett bejutni.

Az 1980-as évek végének tömegtüntetéseit a felejtés parancsa ellen, a tisztánlátás, az emlékezés jogáért is folytatták. Az ünnep méltóságáért.

**Rosonczy Ildikó**

Rosonczy Ildikó: <i>Nemzet és ünnepe</i> .....	1
--	---

## LÁTHATÁR

Tornai József: <i>Apám piros nadrágban, kék mentében; A minden mindenek mindene</i> .....	3
Kiss Benedek: <i>Boldogítottát, Uram!; Fordított arányosság; Bartók Bélának; Én is; Gyászejentés</i> .....	5
Horváth (EÖ) Tamás: <i>Ezüst fokozat</i> .....	8
Hóvári János: <i>Török város, magyar szimbólum (Rodostói emlékek és tanulságok)</i> .....	11
Pusztai Zoltán: <i>Enyészet hava; Filozófia</i> .....	23
Szikra János: <i>A mi családunk; Kis kutyaszar; arany bokalánc</i> .....	24
Lőrincz György: <i>Ördögtánc</i> .....	25
Horváth László Imre: <i>Júdás imája; Titokban képtelen; Raszkolnyikov</i> .....	36
Radványi Ervin: <i>Ezerkilencszáznyolcvanhét</i> .....	38
Czakó Gábor: <i>Rémmesék</i> .....	42

## NYITOTT MŰHELY

Csábi Domonkos: <i>Indulatmentes jelentések (Beszélgetés Czakó Gáborral)</i> .....	53
--	----

## NÉZŐPONT

Vasy Géza: <i>Kétféle irodalmi kultúra?</i> .....	56
---	----

## KÖNYVSZEMLE

Szakolczay Lajos: <i>Rothadó rendszer – Csoóri Sándor besúgói (Kiszely Gábor: Szellem a célkeresztben)</i> .....	58
Urbán Péter: <i>Utolsó vonat (Hajnóczy Péter Összegyűjtött írásai – összeáll. Mátis Livia és Reményi József Tamás)</i> .....	61
Rózsássy Barbara: <i>Mi van a felszín alatt? (Vörös István: Švejk gyóntatója)</i> .....	62
Nagy Gábor: <i>Szeretet, szerelem, szex (Ljudmila Ulickaja: Odaadó hívetek, Surik; Mario Vargas Llosa: A rossz kislány csínytevésai)</i> .....	63
Végh Attila: <i>A szív forradalma (Rüdiger Safranski: Friedrich Schiller – A német idealizmus felfedezése)</i> .....	65
Stark Tamás: <i>Likvidált katonai elit (Szakály Sándor: Katonák, csendőrök, ellenállók)</i> .....	67

**A Rákóczi-emigráció állomásait bemutató térkép (23. oldal) Nagy Béla munkája.**

**Számunkat Makhult Gabriella grafikus munkáival illusztráltuk.  
A képeket az ARTE Galéria és Aukciós Iroda  
(Bp., V., Ferenczy István u. 14.) bocsátotta rendelkezésünkre.  
További információ: Marsó Diana (20) 477-4228**

TORNAI JÓZSEF

*Apám piros nadrágban, kék mentében*

*Három elemit végzett vadparaszt volt,  
a K. und K.-ban „konzervált faszolt”,*

*járták Ukrajnát, szent Oroszországot:  
ők voltak a 9-es huszárok.*

*Ollant tik még nem láttatok, mesélte,  
a sár néha fölcsapódott a lovam sörényére.*

*Szegény muszkára – a cár szemében állat –  
sose emeltem rá kardom vagy puskámat.*

*Így pufogtattam, fölfelé, e –  
kapott egy szőlőkarót a kezébe.*

*Háború után vasutas lett – micsoda kegy! –  
feleség, vályogház, négy gyerek,*

*kis fizetés,  
ilyen lövészárók várta hazájában,*

*tekintetes, nagyságos uraknak csak egy kusza bajszos magyar,  
megátkozva földünk áldásaival.*

*A kórházban utoljára – bedeszázva az ágy –  
láttam, haláltól legyőzve, szégyelli magát.*

*Szeretett kutyát, virágot, kiskőrösi bort,  
sírjára, ha gyöngye a síksági szél, gyertyákat állítok.*

*Szeretett volna még élni és danolni azokat  
a ki tudja, honnan tanult szerelmes dalokat.*

*A templomban, nagy ünnepeken sose énekelt,  
ült anyám mellett, furcsállva a szentbeszédeket.*

*Nem volt hős, csak sors-kiköpte lélek, piros nadrágos, kék mentés huszár,  
azúr sztyeppéken kakas-nyakú lovára ülve száll.*

## *A minden mindenek mindene*

*Nincs rossz-tetősebb, hazug-sárosabb szentély  
a világvége-jövendöléseknél!*

*Mit hallok, látok, attól rettegek,  
minden száll, bozsog, szilárdul, remeg,*

*percre se szűnik a végpusztulás  
helyén a milliárd forma-variáns:*

*csillag, kvazár, galaxis és  
állati-emberi ellés-születés,*

*rovarok, kígyók, spórák, skorpiók  
lepnek el másik lehűlt tűzgolyót,*

*ha ez a föld atom-cafatjaira hull:  
gőzöl a szörnyű leves forralatlanul*

*és nem engedi meg senkinek, a lét  
hogyan állítsa bármint kerekét,*

*forog-forog a hétfájdalmú szűz  
medencéjében a gyémántköszörűs,*

*a mindent szétporzó, összerakó halál  
hegygerincen, tengerek halcsontvázainál.*

*Dühe szüntébe ne kapaszkodjatok,  
tengelyeteken pörgő hús-áldozatok:*

*a sokvilág, a sokvilág, a sokvilág  
rajtatok tölti ki bosszuját!*

*Jó lelkek voltak, kik ősrégen azt hívék:  
eljő az isten, a nagy, szent herélt,*

*belevágva karmát e borzalomba,  
hogyan a fény-sötétség gőgjét, im, lerontsa.*

*De senki-senki, semmi-semmi nem juházhatta meg  
jóllakhatatlan üzekedésében az életet,*

*a minden mindenek mindenét, a hatalmas űrt,  
és nem volt ellene vágy, nem volt, ki szájából menekült,*

*mert élni-ölni kell, mindig kölkezni és imádni azt a  
kan-szukát, aki véres állkapcsát nyalogatja.*

KISS BENEDEK  
***Boldogítottál, Uram!***

*Többet éltem, mint kellett volna,  
s Uram, még gyönyöröm is telt benne.  
Halálom azok örököljék,  
kik boldogan caplatnak  
ama hegyre.*

*Szerettem volna bűn nélkül élni,  
de ezt nem bírja emberész.  
S szerettem volna a bűnt tetézni,  
ha már minden örömet  
bűn tetéz.*

*Amit elvettél, nem sajnálom,  
mit adtál, a'la natur veszem.  
Boldogítottál, Uram, s nem bánom,  
ha túl ezen a szépvilágon  
emberien bánasz el velem!*

***Fordított arányosság***

*A tengert az emberek sírják.  
A tavakat az istenek.*

***Bartók Bélának***

*Látja, Tanár Úr: bár nem mind művész,  
menne világgá már majd az egész ország.*

***Én is***

*Nem félek Istentől – hisz Ő az én Atyám.  
Szomorú az, ha atyját féli a gyermek.  
Az emberektől félek, mert  
homo homini lupus. Én is.*

## Gyászjelentés

Kutyám,  
fíllértelen Tallér,  
2007 júliusában elhunyt,  
azaz: eltallértalanodtam.

Megérte fajtája végső korhatárát,  
már mancsai rég őszek voltak,  
nem tudott lábra állni,  
inai, izületei elsorvadtak,  
fájdalom volt nézni, ahogy mozog,  
pedig mi még sok öröme voltunk  
általa berendezkedve.

A jó doktor  
először elkábította,  
majd utoljára megsimogattuk, és  
végleg elaltatta.

Egy pissenés nélkül történt.

– Így szeretnék meghalni én is – mondtam.

– Az nem olyan egyszerű – mondta.

\* \* \*

(Lamentáció)

Mit tagadjuk,  
betolakodott jószág volt a  
családban,  
afféle zabigyerek.

Az pedig úgy történt, hogy  
egy nyirkos, esős éjszakán  
kocsiból kitették a szőlődombunk mellett,  
(hogy kocsiból, csak sejtjük:  
kocsihoz volt szokva),  
s a rideg reggelben, ahogy a  
meggyfák alól lucskosan előmászott,  
száraz kenyérral én ettem meg.  
Meg is itattam.  
Úristen! Élőlényt úgy még  
hörbölni sosem láttam!

A kancsóból csorgó vizet  
úgy lefetyelte, mint aki  
sosem tud eltelni véle,  
fröcskölvén csurgott szét pofájáról.

Fél éves lehetett,  
jó darab dög már akkor is,  
mit csináljak véle?  
Ő döntötte el, imígyen:

– Édes gazdám! – dörgölözött  
megelégedve hozzám, s azontúl  
el nem kergethettem magamtól.

Majd csak megleszünk valahogy,  
lám, kutyát (is) adott az Isten,  
s amikor ideje jött,  
csendesén hazaóvakodtunk Budára,  
(sárga bérház, II. emelet) ...  
Azaz, csak én óvakodtam,  
ő magabiztosan ült már a  
hátsó ülésen.

Feleségem nem dobott ki, bár ő még  
annyira sem kedvelte a kutyákat, mint én,  
de mindjárt azt mondta:

– Zabigyerek! –  
s azzal kelletlen kitérte az ajtót.

És így élt nálunk Tallér  
kiérdemelt tisztességben  
több mint 13 évet.  
Apa is lett közben,  
őzeket, nyulakat hajtott,  
szerelmi harcot vívott egyszer  
egy céda szukáért,  
s a combjából vagy másfél fontot  
kiharaptak,  
de megmaradt.

S megöregedett, mint jómagam.

Ott virrasztott vélem minden  
nyáréjszakán Szent György-hegyen  
az ajtó előtt,  
de a házba sohasem jött be.  
Csak a magáéba,  
zivatar idején,  
mert nagyon félt a mennydörgéstől.

És most vége.  
Vége a közös éjszakáknak,  
kalandoknak.

Ha úgy esett, elvitted rólam  
a szúnyogokat, Tallér!  
Ha úgy esett, bukfenceztél  
a fűvön kedvemért!  
Ha úgy esett – s gyakran esett úgy –  
átjártál dolgod végezni a szomszéd  
kiskertjébe, amiről le nem szoktathattunk, s  
amiért az  
szörnyen utált téged.

Most végtére  
nyugodj békében,  
ahol számomra megszülettél –  
a nagy meggyfa alatt.

Voltál nekünk, Zabigyerek,  
s emléked megmarad!



HORVÁTH (EÖ) TAMÁS  
**Ezüst fokozat**

Tattararatta.

Ez lett volna az egészben a poén. A dob. Ha már egyszer énekelni kell valami úttörődalt.

Ezerszer elpróbálták Péterrel, akit zseninek tartott fű, fa és vadvirág. Leül a zongorához, és már szól is a darab. Hibátlanul. Voltaképpen nincs is szüksége arra a napi két-három óra gyakorlásra.

Maga sem értette egészen, miért órá lócsölte Fabajusz, az énektanár. „Van ritmusérzéked.” Elsőre el is hitte.

A próbákkal mindenesetre alaposan megszenvedett. Mert, ugye, a kórus nyomat valamit, néha két szólamra, de a zongora, a kíséret az valami más. A ritmus meg az úttörődob, az egy harmadik.

El is úszott rendesen az első próbákon, de Fabajusz csak nem akarta átpasszolni a dobot másnak. Pedig tárgyyszerűen felmérve a saját és mások felkészültségét, nem számította magát a legesélyesebbek közé.

Abban senki sem bízott, hogy a legjobbba közé sorolják őket, de a mozgalmi ének előadására különdíjat hirdettek az évforduló miatt. Ott lehetett keresni valamit.

Tattararatta.

Merthogy a zeneiseket hazavágni amúgy is lehetetlenség. Elhoznak minden helyezést, vagy majdnem mindent. Néha-néha befér még melléjük valaki más is. Surranópályán.

A dal szövege máskülönben szerfölött kezdetleges volt. Setesuta ragrímekkel, vaskos képzavarokkal. Érettebb fejjel átlátta mindezt töviről hegyire. De ezekben a hetekben, hónapokban dobos akart lenni. Dobos, akire válogatott mesterlövészek vadásznak. Dobos, aki ha megússza, diadalra üti csapatát, ezredét, seregét.

Később azon vette észre magát, hogy kifejezetten élvezi, ahogyan a dob ellenpontoz. Nótáznak, nótáznak teli torokból, nagyjából egységesen, és a kíséret is a helyén van (ápol és eltakar), s ő, mint afféle dühödt angyal, üti csak. Üti.

Győzni kell, mert a dobosok győzelemre ítéltettek. Estükben is, tizenkét-tizenhárom évesen, homlokuk közepén a vérvirággal. „Zengje hát dalunk büszke jelszavunk: csak előre mindig kispajtás!”

A népdalcsozor sajnos, eléggé bátortalanra sikeredett. Nem nyílt a száj, nem csillogott a szem, nem egyenesedett a gerinc. Mintha átok zuhant volna az énekkarra. Motyorásztak csak, igen, ez a szörnyű igazság. Kétségbeesetten keresgéltek egymás hangját, a magukét a hirtelen beállt, iszonytató lélekködben.

De nem baj, gondolta, semmi sincs veszve. Majd az úttörődál. A dob. Semmi különleges, csak meg kell állni legszélüttl, a soprán mellett. Nem árt egy fél lépés távolságot tartani: el ne vigyék az embert. S aztán... aztán...

A városok ott, a legmélyén összenőnek. Párizs, Vence, Konstantinápoly. Ezeregyszázhatvanhatodik. Mire a lobogók talajt fognak, régesrég elbontották már a nyaktilót. Békében szuszoghatnak az üstfoltozók, latrinapucolók. Érvénytelen és eredményes volt a választás. Szent-Pétervár. Foggyökér-maradványokat lök ki magából az emlékezet. Az utolsó utáni pillanatban érkezett a császári kegyelem. Felálltunk, kiporoltuk magunkból az ólomgolyóbisokat. Helyreigazítottuk kiugrott atlaszcsigolyánkat. Elvégre évforduló. Kettőezerhat rozsdamentes bitó. A városok lobogókká fakulnak odabent, túl a bemérhetőn, az ellenőrizhetőn, cenzúrázhatóan. Hosszú hétvége. Mire visszamegy az ember dolgozni, a közterület-fenntartók már felmosták a kiborult gondolatkísérleteket. André Chénier sugárút. Hányszor lehet jogszerűen kivégezni egy mítoszt? A tarkó visszalő. Hánykodik ál-mában a viceházmesterné. Ég dörög? Zivatar zúg? Vagy csak a körutat mossák? Kékkel. Zölddel.

Ocsúdott. Néhány pillanatil úgy hitte, még odaát van. Csak nem felejtett el leszállni a járatról?

Mégis, miféle őszidő ez, miféle langymeleg? Ilyentájt, túl a szüreten, nyár-nosztalgiaik morzsalékán már érzéklni illenek irhánkon a mennybolt farkasfogait.

Miért nem fú a szél?

Valaki lenyúlta az ősz. A rosszízű álmokat. A hajnali félkaba botorkálást a konyha és a vizesblokk között. Az orrunk elől kihúzó távolsági buszt. Valaki lenyelte még a lehetőségét is, hogy valaha a pofánkba vernek, ágyékunkba taposnak.

Egyszer fennmaradt. Vagy másfél órát kellett caplatnia hazáig. Útközben háromszor-négyszer is megkísértette az érzés, hogy eltévedt, és hazakeveredik-e egyáltalán?

Kevesen utaztak. Elszórt kis lélek-szigetkék. Pislákolnak, pislákolnak nem túl nagy igyekezettel. Mintha maguk sem bánnák, ha ellobbannának egy óvatlan pillanatban.

A busz hazai tájak felé kellett, hogy tartson, de ebben sem volt igazán biztos. Akármikor el lehet tévedni ebben a mesterséges őszben. Ordas szeleknek illenek söpörniük az utakat, vagy legalább nyirkos-nyúlós esőknek síkálniuk.

Jelfoszlányok szakadtak ki a sofőrfülke irányából. Üzent is, nem is a spontán cenzúra. Mintha rádió szólt volna. Békén nyálzott a félmúlt törmelék-népe.

„Legalább elbóbiskolnék.” Belezuhanni s bennragadni a tárgyvilág s a mélyvaló közötti tetszőlegesen szűk határsávban. Örökös szökevényként. Gátlástalanul pofánröhögni hol az egyik, hol a másik partot.



A köd szállna le legalább. Hangtalan korrodálnak, komposztálódnak a koszorúk, az emlékezés virágai. Félárbocon csattognak a rozsdamentes lobogók. Konstantinápoly, André Chénier sugárút. Nem biztos, hogy álmodunk, még kevésbé, hogy ébren vagyunk. Festett évad. A villamosszék is aluszik. Álmában csönget egy picit. Kettős kerítés mögött a kiürített téridő. Nem lesz több kikelet. Február sem. Mivelhogy november sem volt. Ezeregyszáztizenhatodika.

Úgy fél órával a bemutató előtt kattant be a fiúknak, mi is a játszma tétje. Eleve úgy vágtak bele: nem kérnek minősítést. A lányok közül egyedül Laura kapcsolt, aki Eleonore Duprét alakította. Többen szabályosan bepánikoltak. Azzal fenyegetőztek, ott, helyben kiszállnak az egészségből, kapjanak érte bármilyen büntetést.

A darab a szabadságról kellett volna, hogy szóljon. Arról, hogy semmire sem megy az ember. Sem térrel, sem idővel. A Történelem úgy teríti le, mint valami kóros sejtburjánzás. Keresik dühödten, kétségbeesetten kutatják az ellenszerét az arra kijelöltek, időnként be is számolnak reményt keltő kísérletekről, részeredményekről, de a végeredmény továbbra is ugyanaz: százezrek, milliók, milliárdok pusztulnak bele.

Fénpázmák játszadoztak a művház színpadáról felszálló porcsikokkal. A közönség, mely a többi középiskola színjátszó-csoportjaiból tevődött össze, kivonult, bevonult, éppen fennforgó nikotin- és koffeinésége szerint. Ásványvíz és keksz a zsűri előtt. Mintha ők is hátuk közepébe kívánták volna az egészséget.

Aztán a második jelenet közepe felé elnémult hirtelen a nézőtér. Azt hitte: a kutya sem kíváncsi rájuk: gyakorlatilag mind kiszárgult a büfébe. Éppen Robespierre nagymonológja előtt, mely arról szól, hogy az ember semmire sem megy. Mire dönthetne sorsát, lelkiismeretét illetően, rég elkótyavetyélte már mozgásterét. Hogy a diktatúra a lehető legrosszabb berendezkedési forma, de ennél biztonságosabbat még nem találtak ki, mióta Történelem a történelem.

A karzatra pillantott. Az egyik zsűritag, mint akit darázs csípett, felragadta tollát, és jegyzetelni kezdett

szélesebesen. A másik szinte sokkos állapotban bámult maga elé, poharát is feldöntötte.

Mégsem kellett volna saját darabbal kísérletezni. A többiek egészen tetszetős dolgokat mutattak be hol gyéribb, hol jelentős tetszést aratva. Egy-egy vastkosabb kiszólás nyomán a derűtség is felhangzott a közönség sorraiból. Az erkélyen helyet foglaló hivatásos értékelők is bazsalyogtak. Fogalmuk sem volt tán, mi zajlik odakint, a Fővárosban, a tereken, középületek előtt. „Nincs valóság!”, ordította kétségbeesetten Robespierre.

Egymásra nézzenek, ennyit kért csak tőlük. Ne kifelé játsszanak. Ne a bírálóknak, az ide-oda császkálóknak. Ott, fenn a deszkákon, túl a történelmi szükségszerűségen csak a Tér létezik. Csak az Idő. Csak a Lélek.

Kevés volt a levegő a teremben. Utólag erre is át lehetett háritani a megesett dolgok eredetét. Hogy nagyon, hogy természetellenesen meleg volt az ősziidőhöz képest. Az sem lehetetlen: szándékosan nem nyitottak ablakot. Be ne zúduljon az utca, ne is tudjanak róla: odakint üvölt, hánykódik egy másik Magyarország.

Aztán persze csak elvétette valaki a lépést. Talán nem is túl feltűnően. Később azonosítani sem bírta, ki lehetett. A srác, aki Saint-Justöt alakította, belesült a szerepébe egyszerűen. Hiába próbáltak sügni neki – se kép, se hang. Megvallotta őszintén: az járt az eszében akkor, hogy a mondat közepén megfordul, és ott hagyja az egészséget, mint Szent Pál az oláhokat. „Mi értelme ennek a rettenetes felhajtásnak?” Onnét kezdve borult minden. Azon csodálkozott, hogy a végén még csak ki sem füttyülték őket.

Legszívesebben menekült volna maga is. Meg sem várni az értékelést, a körbecsodálkozásokat, csak el, el a füledt, poros belső terekből. A sejtelmesen mosolygó, összekacsintó beavatottak köréből.

Hamar megtanulta: nem második helyet jelent. A középmezőnyt a legjobb esetben. De leginkább annak is a peremét. Ott evickélnek azok, akik futottak még. Meg a nagy vesztesek.

Akiknek annyi sem adatott, hogy szépen haljanak meg. Mint a honvédtábornokok. Bízta benne még egy darabig, hogy kegyes lesz az udvar, és legalább golyó és



lőpor által. Meg az utókor, mely vélhetőleg felfedezi az eljárásban rejtőző ordító jogi önellentmondásokat. Aztán hajnalban kigombolták a mentét, eljátszottak még egy tételt a fuvolaszonátából, s hosszú metafizikai értekezésbe fogtak az utolsó kenetet feladó pappal.

Jaj annak, aki leteszi a fegyvert, betekeri a zászlót!

Nem annak, aki sohasem kívánt győzni. Az ilyennek jár a túlélés. Az a sok-sok kis semmiség, melynek emléke hajnalra elsavanyodik az ember nyelvgyökén. Vagy elillan egészen. De a lőpor, a könnygáz illata el nem feledhető.

A borzongás, hogy jönnek, jönnek szembe! Félelmetesekek és gyönyörűek harci ménjeiken, ahogy falanxban végigviharzanak a körúton. A rohamsisakok, a sötétített plexi, akár egy sci-fiben. És hogy rohannunk kell, bőgnünk: már megint lenyomtak minket, megint nem jött be a lelkesedés, az egy ütemre éneklés. Megint lúzerek vagyunk.

Hamar megtanulta: az arany fokozatosok, a kitüntetettek nem a túloldalon találhatóak. Nem a vízagyúk fedezékében, nekik is tele a gatyájuk az alakzatban, ők sem hiszik magukról, hogy nyertesek. Szétkapják a barikádokat, és hazafelé, a buszban nem jut eszükbe egyetlen olyan történet sem, amit otthon elmesélhetnének a kölyöknek.

Ott állni az idővihar kellős közepén. Ez az egyetlen. Marja, kaparja a füst a szemet, a nyálkahártyát. Fél éjszakát dekkolni az őrszobán. Se vád, se védelem. Lekoppanna már a szemhéj, de nem jön, csak nem jön a mélyálom. És sajog a vese a bennrekedt vizelettől. Letüdülni a vereséget.

Jaj annak, aki alkupozícióba verekszi magát! Jaj annak, aki megbékél!

Mert tudják amazok, az osztók, hogy valami mégsem akkor, mégsem egészen úgy. Mindig akad egy vagy kettő a maradékból, a reszliből, aki túl fáradt ahhoz, hogy magyarázkodjék, méltatlankodjék. Elvégre maga kívánta felrúgni, megbolygatni a ki-tudja-honnan-való közmegegyezést. Aki számolt vele: hátrébb sorolják. Nem veri a nyálát, nem hivatkozik paragrafusokra, legfőképpen a nyilvánosságra nem. Nem szervezkedik. Ha készül is valamire, csendben, rezzenetlen, akár a hivatásos gyilkosok.

Csak úgy várakozni elégtelen. Hányan és hányan véreztek el azon, hogy lesték a híreket, helyzetelemeztek, gyártottak ideológiákat. S hogy mégsem, mégsem (ugyan, miért is?), belezáptak utóbb.

Jaj annak, aki nem a célra tart!

Mert ez is egy hivatás. Azoké, akik nem törődtek bele, hogy egy nem is ernyed, nem is határozott jattal, egy elismerő oklevéllel, egy „futottak még” besorolással le lehet rendezni az októbert, a márciust. Gyakorlatokat végeznek közvetlen elalvás előtt, közvetlen ébredés után. Hogyan kell cselekedni, ha dacára a közmegegyezésnek, az időjárás-előrejelzésnek, a tőzsdei árfolyamoknak...

Hogyan kell győzni, ha rajtuk a sor?

Úgy lett, hogyan is lehetett volna másképp? A csoport nevét hallotta. S azt, hogy miféle eredményt értek el.

Egyetlenegyszer ütött csak félre. Talán észre sem vette a zsűri. S ha igen, akkor is mi van? Nem úszott el, nem hagyta magát félrevinni a vezérszólamtól. Lendületesen, elszántan adta alá a ritmust, akár a hajdani ezreddobosok.

Egészen bizonyos, hogy ők hagyták rá a tudást: nem kidőlni. Az ellenoldalról lőnek persze. Nemcsak a tüzerek, a bokorugró, árokásó, gépesített alakulatok, de a túlképzett, fedezékben kushadó mesterlövészek is. Aki nem számol ezzel, nem való dobosnak.

És tartani, tartani az ütemet, golyózaporban, szuronyroham közepette. S nem félreugrálni, kapkodni a fejet, mert ha billen az egy, bomlik az alakzat is. S akkor hiába harapnak fübe ezrével a kis paraszt közlegények, sohasem érnek be az arcvonala mögé.

De hát ő nem is kérte! Aláhúzta annak idején. Határozottan, egyértelműen: nem. Nem akar beállni a sorba tülekedni, kinézni egymás szájából a minősítést, az elismerésnek álcázott bizánci-rokokó indulatokat. Ezt elmondta a társulatnak is. Nem volt könnyű meggyőzni őket.

Csodák ugyanis léteznek. A kritikus pillanatban – ki tudja, miért – megrezzen az orgyilkos keze, rájön a tüsszentés, s a golyóbis elszáll messze, a fenébe. Vagy lepattan róla. És szól tovább, rendületlen: tatararatta.

Széledezett már erre-arra a gyermeksereg. Átvedesedtek az úttörőingek, megroggyantak a nyakkendők. Némelyekért anyucik, apucik jöttek Wartburggal, Skodával. A többiek csak úgy, csapatosan, gyalogszerrel.

Szinte egyedül maradt. Nem értette, miért. Pontosabban: miért nem, mikor ő bátran és hűségesen harcolt. (Na jó, becsúszott egy aprócska gikszer.) Ha helyén van a dobos, jár a győzelem.

A társulat is menekült szinte. Egy sem merte feltenni a kérdést. Miért? Tényleg ennyire sügérek voltunk? Vagy csak szórakoznak velünk?

Azt kívánta: meg ne érkezen a busz soha. Nagy a baj odakint, a városban. Valaki lenyúlta az ősz. Múlt és jelen közt, félúton elakadt a nyaktíló pengéje. Attól félt leginkább, hogy odalép hozzá valaki, és elkezd vigasztalni. Vagy ami még rosszabb: feldicsérni.

Soká eltarthat még ez a se ilyen-se olyan ősz. Eső se hull, szél se fú, s a sugárutakat kínos sietséggel takarítják, nehogy a november mossa el az ottfelejtett vértócsákat.

Dobolni végül is nem felejtett el. Azt úgysem lehet. A bőr vélhetőleg nem szakadt be még, és a verők is meglehetnek valamelyik fiók mélyén. Tavasz lesz, nyár, újabb ősz, de az egy továbbra is súlyra esik. A többi csak utána.

HÓVÁRI JÁNOS

## Török város, magyar szimbólum

### Rodostói emlékek és tanulságok

Azok közé tartozom, akik az elmúlt három évtizedben többször is megfordulhattak Rodostóban, akik többször is megcsodálhatták a Márvány-tengert Rákóczi fejedelem egykori ebédlőjének (ma emlékmúzeum) ablakából, s elgondolkozhattak pár percre azon, vajon a fejedelem és hű kísérete is oly örömmel nézte-e a tenger kékeszöld hullámain, mint az odavetődő kései utazó, vagy nekik a tenger inkább a keserves idegenbe-szakadást jelentette, s örültek, ha nem is látják. Azok közé tartozom, akik a Rákóczi-emigrációt illetően bővülő ismeretekkel térhettek vissza Rodostóba, nemegyszer a kérdéskör kiváló kutatóival. Így alakult ki bennem az a mély meggyőződés, hogy Rákóczi Ferenc és Mikes Kelemen nem csupán a magyar történelem hősei, hanem olyan történelmi nagyságok, akik korabeli szerepük, tudásuk, szorgalmuk, hitük és kitartásuk okán napjainkban is korszerű példaképek. Nemcsak a felnöveendő ifjúságnak kell ismernie életútjukat: érdemes felnőtt fejjel is végiggondolni történelmi és irodalmi szerepüket, mert még széles élettapasztalatok birtokában is sok tanulságokat lehet levonni belőlük. Rodostói éveikről nem lehet megfeledkezni, mert az a szellemi és tárgyi szövevény, amely a törökföldi bujdosók történetét, kapcsolatrendszerét és emlékvilágát körülfogja, része nemcsak a magyar múltnak, hanem fontos tartóoszlopa napjainkban is nemzettudatunknak, de a magyar–török kapcsolatoknak, a kölcsönös megbecsülésnek és az eltérő civilizációk mélyebb és árnyaltabb megértésnek is.

Rodostói barátaim is csiszolták török nyelvtudásomat, hogy a Budapesten megtanult szavakat ép mondatokká tudjam összefűzni. Több alkalommal vizsgáztam előttük úgy is, hogy baráti társaságban vagy hivatalos megemlékezésen Rákóczi és Mikes életútjáról számvetést kellett készítenem törökök, s meg kellett magyaráznom, hogy a magyar emigránsok élete miként volt része a török történelemnek is. III. Ahmet és I. Mahmut szultánok célzatosan tartották a magyar emigránsokat Rodostóban, a szultáni diplomácia Rákóczi európai kapcsolati rendszeréből is építkezett. Ilyenkor rendre szóltam arról, hogy a szultáni udvar és a fejedelem közötti közvetítő Ibrahim Müteferrika volt: a törökké lett kolozsvári magyar, aki az iszlám világban először nyomtatott könyveket (emiatt ismerték őt török hallgatóim). Ibrahim dragomán (tolmács) gyakran megfordult Rodostóban, vagy azért, hogy üzenetet kézbesítsen, vagy csak azért, hogy magyarok között lehessen.

Rodostó a Dardanellák közelében van, s a város lakói jól ismerik azoknak az erődöknek a romjait, amelyeket a szultán 1770 táján építtetett, hogy megakadályozza a Földközi-tengeren támadó, brit egységektől is támogatott orosz flotta betörését a Márvány-tengerre. Az erődítési munkálatokat a kiváló magyar–francia hadmérnök, diplomata és történétíró, báró Tóth Ferenc irányította, akinek édesapja, András, Rákóczi hívei közé tartozott. Tóth András 1717-től francia szolgálatban állt, de többször megfordult a fejedelemmel Rodostóban is, s annak halála után sem felejtette el bujdosótársait: 1757-ben épp Rodostóban érte a halál, ott is temették el. Francia feleségétől született fia, Tóth Ferenc – a franciáknak François Baron de Tott – 1767–1776 között a Krímben és Isztambulban szolgált konzulként, majd katonai szakértőként. Mint hadmérnök ő vezette a Boszporusz és a Dardanellák erődítési munkálatait. Törökországi éveiről készült emlékiratait 1784-ben Amszterdamban jelentette meg. Könyve közel fél évszázadig meghatározó kézikönyv volt Európában az Oszmán Birodalomról. (A munka hamarosan magyarul is olvasható lesz, Tóth Ferenc történész fordításában. A jegyzeteket Ivanics Mária turkológus készíti.) A megingathatatlanul királpárti konzul a francia forradalom kitörését követően Bajorországba emigrált, majd hazatért Magyarországra. 1793-ban a Szalónak melletti Tarcsán temették el (ma Burgenland). Sírja túlélte a történelem viharait, s a falu temetőjében ma is megtalálható, sőt az a ház is, amelyben halála előtt élt.

Bercsényi Miklós fia, Bercsényi László, aki a trencséni csatában megmentette Rákóczi életét, a szabadságharc bukását követően francia szolgálatba állt. Az ifjú Bercsényi 1721-ben Rodostóban kétszáz magyar katonát hajózott be, akiből a már meglévő Ráttky György-ezred mellett egy újabb huszárezredet állított fel Franciaországban. A magyar katonák a dél-franciaországi, a gascogne-i Tarbes városába kerültek, ahol napjainkig is megvan a Bercsényi Lászlóról elnevezett ezred. Már régóta nem huszárok, hanem ejtőernyősök. A derék gascogne-i legények a díszszemléken huszárként vonulnak fel, s büszkén éneklük ma is sajátos kiejtésükkel, hogy „Nagy-Bercsényi Miklós sírdogál magába, elfogyott szegénynek minden katonája”.

A fenti történetekkel azt próbáltam török barátaimmal megértetni, hogy Rákóczi és kísérete Rodostót ráhelyezte az európai történelem térképére: városuk a magyaroknak köszönhetően közel két évtizedre olyan fontos kapcsolatok színtere lett, amelyek a tizenennyolcadik század első felében szerepet kaptak Európa történelmének formálásában. Nem én voltam az első, aki ezt tette Rodostóban. Csupán azt a hagyományt folytattam, amit az 1848–1849. évi szabad-

ságharc törökországi emigránsainak Rodostóba látogató tagjai indítottak el. Ők voltak az elsők – különösen Szilágyi Dániel, a jeles orientalista –, akik felkeresvén Rodostót, a város vezetőit és ottani barátait igyekeztek megtanítani a magyar történelemre, képet adni arról, hogy a magyar menekültek mögött Rodostóig milyen út állt, s összegyűjteni a bujdosókról a kései leszármazottak és a helyi közösségek emlékfoszlányait. Őket követően ezt tette az elmúlt másfél évszázadban minden oda zarándokló kutató, politikus, diplomata és utazó. Az elmúlt két évtized azonban új korszakot teremtett: Rodostó nemzeti zarándokhely lett, s évente magyarok tízezrei látogatnak el a városba. A rodostóiak már nemcsak kutatókkal, diplomatakkal és világhírnévű utazókkal találkoznak, hanem magyarok ezreivel is a Kárpát-medence minden szögletéből. A törökök ezt úgy értelmezik, hogy megkérdőjelezhetetlenül fontos magyar és európai emléket őriznek városukban. Büszkéek erre, még akkor is, ha alig tudnak valamit Rákóczi-ról és hű magyarjairól.

Azokban az évtizedekben, amikor még fenyegetően állt a vasfüggöny, alig jutottak el magyarok Rodostóba, pedig az emlékmúzeumot 1968-ban felújították. Az 1980-as években – ahogyan a vasfüggöny szakadozni kezdett – mindez pár év alatt megváltozott: az Isztambulba tartó magyarországi és felvidéki autóbuszok megálltak pár órára Rodostóban, hogy a fáradt utasok kinyújthassák végtagjaikat, megmosakodhassanak és megcsodálhassák tengert. Ezt követően idegenvezetőikkel elzarándokoltak Rákóczi fejedelem emlékmúzeumához, s könnyes szemmel énekelték el a Himnuszt. 1990-ben már ott voltak közöttük az erdélyiek, s pár év múlva a kárpátaljaiak is. A magyar turistaözön teljes egészében megváltoztatta a várost, különösen a tengerparti részt. A Magyar Köztársaság 1990 szeptemében nyitott itt tiszteletbeli konzulátust. Azóta folyamatosan magyar zászló leng Rodostóban. A tiszteletbeli magyar konzul, Erdogan Erken úr az 1970-es évek óta állt kapcsolatban Magyarországgal. Önzetlenül segítette és segíti a bajba jutott magyarokat, sohasem nézte azt, hogy kinek milyen ország címe van az útlevelében. Fáradtságot nem kímélve járt utána a Rákóczi-emigráció történetének: a Kárpát-medencében mindenütt felkereste a Rákóczi-, a Mikes- és a Bercsényi emlékhelyeket. Magyarország aligha találhatott volna nálánál alkalmasabb tiszteletbeli konzult Rodostóban.

1994. július 4-e óta II. Rákóczi Ferencnek szobra van a tengerparti sétányon, Sait Rüstem török szobrászművész alkotása. Ezzel a fejedelem – a híres költő, Námik Kemâl mellett, aki a város szülötte – Rodostó egyik szimbólumává vált. Az impozáns szobor igen sok arra járó külföldit is megállásra készített: hogy került a ruházatában egyértelműen európai, megjelenésében fejedel-

mi férfi szobra a török tengerpartra, kérdezik autójukból kiszállva a helyieket. A rodostóiak büszkén válaszolják: a „Madzsar prensz, Rákocsi” – a törökök ugyanis a „c” hangot nem tudják kiejteni. Ezt követően a közeli Rákóczi emlékmúzeumra mutatnak. Sokan követik is az irányt, s a múzeumban a magyar történelem egyik fontos korszakával ismerkedhetnek meg a Magyarországtól távoli Törökországban.

A Rákóczi-kor utóéletét s vele együtt a fejedelem és híveinek történelmi és politikai rehabilitációját Zemplén vármegye indította el 1873. március 8-án azzal, hogy „a vármegye közönsége” feliratot intézett a képviselőházhoz II. Rákóczi Ferenc földi maradványainak hazahozataláról és magyarországi eltemetéséről. Harminchárom év kellett ahhoz, hogy ez megtörténjen. Elszomorító, milyen hosszú időre volt szükség a nemes gondolat megvalósításához, a három évtized ugyanakkor lehetővé tette, hogy a bujdosókra vonatkozóan érdemi történelmi kutatások induljanak meg. A forrásfeltáró munka olyan alapos volt, hogy legalább egy évszázadra feladatot adott a történészeknek azok kiegészítéséhez, értelmezéséhez és teljes feldolgozásához.

Szekfü Gyula 1913-ban a fejedelem rodostói éveiről – a korábbi kutatásokra és a gazdag történelmi irodalomra építve – alapvető történelmi munkát tett közzé *A száműzött Rákóczi* címmel. A jeles magyar történész által bemutatott Rákóczi-kép azonban nem az volt, ami a magyar közgondolkodásban uralkodott, így könyvét sokan heves kritikával illették. Az erdélyi születésű Köpeczi Bélának, a magyar–francia kapcsolatok története kiváló kutatójának szinte egész történészi munkássága a Rákóczi-emigrációhoz kapcsolódik. 1991-ben megjelent, *A bujdosó Rákóczi* című könyve választ ad a fejedelem életútjának kérdéseire, s szétágazó és alapos kutatásai révén pontot tesz számos vita végére. A történelmi források szinte teljességének feltárásával egyértelműen igazolja, hogy Rákóczi olyan magyar politikus volt, aki korában élesen átlátta az európai diplomácia mozgásait, felismerte a változások fő irányát, s a magyarságra nézve veszélyt látott a Habsburg Monarchia túlzott megerősödésében. Hopp Lajos, aki munkássága csúcspanán 1996-ban váratlanul hunyt el, egész életét Mikes Kelemen irodalmi emlékei kutatásának szentelte. Neki köszönhetően ismerjük Mikes életútját és nagy ívű irodalmi munkásságát.

Mindhárom kutatónak nagy tisztelője vagyok. Szekfü Gyula történelmi munkái ösztönöztek arra, hogy a történelemben a folyamatokat keressem, s az Eötvös Collegiumban az ő könyvtári hagyatékának köszönhetően szélesedhetett látóköröm. Köpeczi Béla tanár úr filológiai pontossága minden kutatónak például szolgál.

hat. 1976-ban, egyetemi hallgatóként, amikor az ELTE török filológiai tanszéke meghívást kapott az Isztambuli Tudományegyetem konferenciájára, amelyet II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója alkalmából rendezett, s részt vehettem több diáktársammal együtt az emlékülésen (ekkor jutottam el először Törökországba) – hallhattam, hogy Köpeczi Béla, aki a Magyarországon tanult Tayyip Gökbulgin mellett a konferencia egyik meghatározó előadója volt, miként összegezte Rodostóban a Rákóczi-emigráció történetét. Hopp Lajos tanár úr több ízben megosztotta velem a Rákóczi-emigrációval kapcsolatos kutatási gondjait. 1990 őszén együtt jártuk be Rodostóban az egykori magyar városrész utcáit, s próbáltuk rekonstruálni az egykori magyar életet. Hopp Lajos egész életpályáját Mikes Kelemen kiadatlan kéziratai megjelentetésének szentelte. Az elveszettségéből hozta vissza a remek író a magyar irodalomba: Mikes nemcsak leveleket írt, hanem szorgalmas fordító és elmélyült gondolkodó is volt. Sajnos az összes általa kiadásra előkészített kötet megjelenését Hopp Lajos már nem érthette meg.

Ráday Mihály filmrendező, a neves műemlék- és városvédő a Rákóczi-emigrációhoz kötődő rodostói épületekről az én útmutatásaim szerint 1993 elején részle-

tes filmfelvételeket és fotódokumentációt készített. Parlamenti képviselőként szorgalmazta, hogy a kulturális kormányzat tegyen lépéseket az emlékmúzeumon kívüli magyar vonatkozású épületek (Mikes-ház, Bercsényi-ház, Forgách-ház) megmentése érdekében. A kulturális tárca vezetője megköszönte a figyelmeztetést, de az épületek megóvását illetően semmi sem történt. Az elmúlt évtizedekben számos jó szándékú kezdeményezés született a magyar házak megmentése érdekében, eredményt azonban nem hoztak, így közülük kettőt tulajdonosaik az elmúlt években lebontottak, hogy az értékes tengerre néző telkeken új épületeket emeljenek. A rodostói magyar házak részletes dokumentációját a huszonnegyedik órában Pintér Tamás és Deák Zoltán építészek végzeték el 1999–2002 között, amelyből 2004-ben jelentést állítottak össze *Rodostói magyar házak* címmel; egy példányát a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal könyvtárában helyezték el.

A Magyar–Török Baráti Társaság a Rodostói Magyar Baráti Társasággal közösen 2005-ben magyar és török nyelvű könyvet adott ki; a *II. Rákóczi Ferenc élete és törökországi emigrációja* című kötetet F. Tóth Tibor szerkesztette. Szerzői – Dávid Géza, Köpeczi Béla, Tasnádi Edit, Fodor Pál, Tóth Ferenc, Balla Antal,



Nagy Ferenc, Tóth Csaba és Somogyi Gréta – röviden összegzik a Rákóczi-emigráció egy-egy aspektusát. Mivel dolgozataik török fordításban is olvashatók, az érdeklődők Rodostóban és bárhol Törökországban e kötetből végre megismerhetik a magyar bujdosók életét s mindazokat az okokat, amiért sorsuk az Oszmán Birodalomba vezérelte őket.

### Bujdosó sors, magyar sors

A számkivetettség szomorú osztályrésze mind a múlt, mind a jelen magyarságának. Hosszú történelmünk során sokan kerültek olyan helyzetbe, hogy el kellett hagyniuk szülőföldjüket, idegen földön kellett menedéket és boldogulást találniuk. Különösen kegyetlen volt e tekintetben a huszadik század. A magyar történelmi kudarcokat és tragédiákat követően százvezrek hagyták el otthonukat, hogy mentsék pusztá életüket, hogy elkerüljék a kirekesztést és szenvedéseket, vagy csupán azért, hogy emberibb életet élhessenek. Százvezreket tesz ki azok száma is, akik nem akarták elhagyni szülőföldjüket: erőszakkal rakták őket szekérre vagy vonatra, s idegen földekre vitték őket meghalni, dolgozni, magyarságukat elveszíteni. Így nincs mit csodálkozni azon, ha közgondolkodásunk nem felejtette el a száműzöttséget, s tiszteleg mindenki előtt, aki hazájáért szenvedett. A nemzeti emlékezet úgy tartja, hogy a számkivetettségek sora a Rákóczi-emigrációval kezdődött, s az első jelentős magyar emigráns kolónia Rodostóban jött létre. A historikusok tudják, hogy a korai Árpádoktól fogva vannak magyar számkivetettek, de azt kétségtelen, hogy II. Rákóczi Ferenc és az őt követő magyarok százai jelentették az első olyan magyar emigrációs csoportot, amely politikai célokkal és széles nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezett.

A huszadik század, amely szerencsétlenségében csak tizenhatodik-tizenhetedik századdal vetekedhet, a Magyar Királyság feldarabolását hozta. A magyarság harmada máról holnapra idegen államok fennhatósága alá került. Ez annak a nagyhatalmi politikának volt a következménye, amely figyelmen kívül hagyta nemcsak a magyar érdekeket, hanem célzatosan meggyengítésünkre törekedett. Százvezrek kényszerültek arra, hogy elhagyják őseik földjét, s a többségre, akik maradtak, megaláztatások sora várt. Számos tekintetben olyan sorsra jutottak magyarok milliói, mintha emigrációban volnának. Ők talán az anyaországiaknál is jobban át tudják érezni a rodostói sorsot: Rákóczi felemelő rendíthetlenségét és Mikes Kelemen honvággyal

teljes hazaszeretetét. Közöttük a történelmi hitelességet és az érzések mélységét még az is erősíti, hogy azoknak a magyar történelmi emlékhelyeknek a többsége, amelyek Rákóczihoz és Mikeshez kötődnek, a határon túli magyarság földrajzi világában találhatók, sőt annak meghatározó részét alkotják.

Rákóczi még holtában is bujdosó lett. A fejedelmet 1906. október 29-én a kassai Árpádházi Szent Erzsébet székesegyházban helyzeték örök nyugalomra. Amikor a várost elveszítettük, Rákóczi is határon túli magyarrá lett. Megítélésem szerint erre épül az a mély lelki kapcsolat, ami a magyar emigrációt és a határon túli magyarságot Rákóczihoz köti. Mikes Kelemen szellemi hagyatéka a magyarságnak a szülőföld szeretetét és a honvágyat szimbolizálja, de az idegen földben való drámai elveszejtődést is, mert Mikesnek még a sírhelyét sem ismerjük. Úgy vélem, Mikes Kelemen utóélete mégis inkább reményt adó: a szellemi értékek fennmaradnak, a haza okulására is szolgálnak, és még akár egy évszázad után is felfedezhetőek. A magyar szellemi lét megtartásának igenis van értelme: Mikes Kelemen ezt vallotta és követte. Utóélete is mutatja, igaza volt.

Jól ismerjük azt az életérzést, hogy a haza rossz kezekbe is kerülhet, s ilyenkor megtörik a magyar nemzet történelmének íve, szemfényvesztők igyekeznek az elárvult magyarságot maguk mellé édesgetni. Mindazokat, akik ezzel szembefordultak, rendre megbélyegezték, a hivatalos nemzeti emlékezetből pedig egyszerűen kitörölték őket. Idővel azonban a történelem ítéletet mondott és mond felettük, így korok és személyek egyaránt átértékelődhetnek. Időnként abból, akit épp elfelejtetni akartak, nemzeti hős lesz, az pedig, aki azt hitte magáról, hogy történelmi szerepet tölt be, kikopik az emlékezetből. Ez fontos tanulsága Rodostónak is. Rákóczi vesztes, de igaz ügy harcosaként élt kíséretével a török kisvárosban. Nem bánt meg semmit, és sohasem kért kegyelmet. Élete végéig küzdött azért, hogy azt a politikát, amelyért nyolc évig háborúzott, nemzetközi segítséggel sikerre vihesse. Európai távlatokban kereste a magyar ügy lehetőségeit, hogy kiemelje azt a Habsburg-érdekrendszer fojtogató szövevényeiből, s más viszonylati rendszerbe helyezze át. Próbálkozásai sikertelenek maradtak, holott a huszadik század – amikor a francia és a brit diplomácia az Osztrák–Magyar Monarchiát elsődlegesen a magyarság kárára feldarabolta – őt igazolta. Rákóczi, diplomáciai kudarcai ellenére is, Rodostóban megmaradt nyugodt, az étellel megbékélt, a hitet és az erkölcsiséget mindenek fölé emelő, sorsát vállaló bölcs fejedelemnek.

## A Rákóczi-emigráció Rodostóban

II. Rákóczi Ferenc Rodostóban élte le számkivetettségének leghosszabb idejét, tizenöt évet. A Habsburg-dinasztia azt akarta, hogy népe örökre elfelejtse. Majdnem ez is történt, hiszen azok a derék magyarok, akik Rodostóban vele éltek, sohasem kerültek haza. Sőt az is tény, hogy a tizennyolcadik század az épülés nagyszerű kora, és Mária Terézia a magyarság jó királynője volt. Eleinkre, ha akkoriban belenéztek a történelem velencei tükrébe, zavaróan hatott Rákóczi Ferenc egyre elmosódó és távolodó képe: számos kézenfekvő indokuk lehetett arra, hogy elvessek azt a politikát, amit a fejedelem követett. II. József ébresztette fel őket a bécsi udvar csodálatából, s ezt követően Rákóczi, különösen a reformkorban, visszakerült a nemzeti emlékezetbe, irányt mutató hős lett. 1906. október 24-én, amikor II. Ferenc József szentesítette a II. Rákóczi Ferenc és bujdosó társai hamvainak hazahozataláról szóló 1906:XX. törvénycikket, ami a bujdosó sorsra kényszerítő 1715. évi 49. törvénycikk hatálytalanítását is jelentette, a Habsburg-ház is fejet hajtott a magyar történelmi hős előtt.

Rodostó nem csupán Rákóczi fejedelemnek, hanem legalább annyira kamarásának, Mikes Kelemennek köszönhetően vésődött be mélyen a magyar nemzeti emlékezetbe. A szabadságharc idején fiatal apród követte urát az emigrációba. Kitűnő író, műfordító és gondolkodó lett belőle, aki távol a hazától úgy alkotott, hogy szinte alig tudtak róla. Kéziratai csodával határos módon maradtak meg s jutottak haza. Híres levelei először 1794-ben kerültek Szombathelyen kinyomtatásra; nevét és munkásságát a nemzet csak harminchárom évvel halála után ismerhette meg. Teljes életművének feldolgozása azonban csak jóval kétszáz évvel később történt meg, és csak az elmúlt évtizedekben foglalta el méltó helyét a magyar irodalomtörténetben.

Rodostó annak köszönhetően, hogy III. Ahmed szultán 1720 tavaszán ezt a helyet jelölte ki a magyar emigránsok szálláshelyének, majdnem egy évszázadra (az utolsó magyarok az 1800-as évek elején haltak meg, de egyes le származottakról még a huszadik század elején is vannak híradások) a magyar történelem egyik fontos városa lett. II. Rákóczi Ferenc és bujdosótársai itt készítették számvetést politikájukról, itt kovácsoltak újabb tervek. Rákóczi kiszorult ugyan a magyar politikai színtérről, de továbbra is fontos európai politikus maradt, akit sokan kerestek fel egyes európai udvarokból, hogy a tanácsát kérjék, vagy hogy politikájukat a szultáni udvarban egyengesse. Rákóczi, miközben újabb és újabb politikai tervek készített, szinte szerzetesi keresztény életet élt: törökföldi száműzetésének egész idején megtartotta a grobois-i kamalduli

szerteteseknél 1715-ben tett fogadalmát, hogy további életét mélyen hívő keresztényként éli le.

II. Rákóczi Ferenc ismert személyisége volt százada világának. A számkivetett fejedelem és birodalmi herceg leginkább a francia udvar számára volt fontos. Párizsban a tizenötödik század végétől úgy számoltak a Magyar Királysággal, mint egy olyan állammal, amely keleten szövetségük lehet a Habsburgok ellen. Ezt a politikát Rákóczi számos felmenője jól értette, sőt módjával élt is vele, de a fejedelem volt az, aki még annak ellenére is, hogy vesztett, ezt széleskörű európai külpolitikai összefüggésrendszerbe tudta behelyezni. Nem kétséges, hogy élesen ütközött volna a francia érdekekkel, ha Rákóczit rodostói magányában elfelejtik. Igaz: a fejedelmet a franciák méltán búsították el, mert a spanyol örökösödési háborút lezáró 1714. évi rastatti béketárgyalásokra – ennek a háborúnak egyik fontos frontja volt a magyarországi kuruc–labanc küzdelem – őt nem hívták meg, s a magyar ügyet, köztük az Erdélyi Fejedelemség önállóságát, a korábbi ígéretekkel ellentétben fel sem vetették. Párizsból azonban igyekeztek a magyar emigránsok között nemcsak Rodostóban, hanem Havasalföldön, Moldvában és Lengyelországban is a francia orientációt fenntartani. Így a konstantinápolyi francia követek gyakori vendégek voltak a fejedelemnél, aki élete végéig maga is fenntartotta személyes franciaországi kapcsolatait. Ragotzit, ahogyan nevét a franciák gyakran írták, ismerték francia értelmiségi körökben is. Szerepel Voltaire Candide-jában is, amelyet a nagy francia író jóval a fejedelem halála után vetett papírra. Candide az erdélyi fejedelem rodostói házában találja meg kalandjai végén szerelmét, Kunigundát. Az sem csupán véletlen, hogy a Rákóczi-indulót 1846-ban épp a francia Hector Berlioz komponálta, s ezzel a Rákóczi név világszerte ismerté vált.

## Rodostó vagy Tekirdag

A törökök Tekirdag-nak (helyes kiejtéssel: Tekirdá) hívták Rodostót. A város, noha az 1350-es évektől az Oszmán Birodalom törzsterületeihez tartozott, a huszadik század elejéig megőrizte levantei soknemzetiségű világát. A törökök mellett Rodostóban görögök, örmények és szefárd zsidók éltek. A levantei népesség vitte tovább a város ősi görög–latin nevét, amelyet a törökök Rodosçuk (helyes kiejtéssel Rodoszcuk) alakban vettek át, s az első világháború végéig használtak is.

A Rodostó név a klasszikus görög Raidesztosz helynévből származik. A rómaiak Rhaedestus alakban írták át. A bizánci időkben alakult ki a Rodosz-

tosz/Rodoszto elnevezés, amely jócskán túlélte a birodalmat. Az Oszmán Birodalomban élő frenkek (azaz nyugati keresztények) a város nevét Rodoszto alakban ejtették, s a bujdosók innét magyarították a Rodostó nevet. Arra, hogy a magyarok kezdetektől a Rodostó és nem a Rodosztó hangalakot használták, leginkább Bercsényi Miklós híres anagrammája a bizonyíték, aki a város nevéből az „ostorod” szót rakta össze, amely Mikes Kelemen szerint „igen hozzáillik a bujdosókhöz”. Az anagrammát választotta Szabó Gyula erdélyi író Mikes Kelemenről 1988-ban írt művének címéül, amelyben Mikes egykori levelei alapján ad számvetést a bujdosás éveiről: *Ostorod volt-e Rodostó?*

Az oszmánok 1354-ben foglalták el a várost, amelyet Rodosçuk-nak és Tekfurdagi-nak egyaránt neveztek. Az utóbbi név azzal áll összefüggésben, hogy a város felett három hegy emelkedik, ezek egyike a Tekfur-hegy, törökül Tekfurdagi. A tekfur örmény gyökerű bizánci görög jövevényszó az oszmánli nyelvben, amely keresztény várparancsnokot vagy tartományurat jelent. A tekfur szót gyakran tekur-nak is ejtették, s így alakult ki a Tekurdagi névalak, amely a latin írás kötelező bevezetését (1928) követően Tekirdag lett. A rodostóiak azóta nem használják a Rodosçuk nevet.

A város görög lakóit 1924-ben trákiai törökökkel cserélték ki, az örmények pedig Franciaországba és Kanadába vándoroltak ki. A nagy változások – különösen a lakosság kicserélődése – következtében a mai rodostóiak közül kevesen tudják, hogy a Tekirdag a Tekfurdagi név „tovább-törökösítéséből” származik, mivel a „tekir” (jelentése: tarka, cirmos) jóval érthetőbb a huszonegyedik század törökjeinek, mint a bizánci időkre vagy az oszmánli múltra emlékeztető tekfur és tekur.

### Az utódok utódai

Rákóczi és kísérete 1720. április 24-én hajóval érkezett Rodostóba. Ez a nap a kezdete a rodostói magyar életnek. Végét meghatározni azonban aligha lehet, mert más időpontban veszett el a nyelv és a magyar bujdosó tudat. A Magyar Mercurius 1794. évi tudósítása szerint egy Rodostóban járt kassai orvos még találkozott az akkor 116 éves Horváth Istvánnal, aki a bujdosók matuzsáleme volt. Még további négy évet élt, 1798-ban temették el. A rodostói katolikus plébánia anyakönyvei szerint, amelyeknek magyar vonatkozású bejegyzéseit Thaly Kálmán, Rákóczi hamvai hazahozatalának fáradhatatlan harcosa, 1888-ban lemásolta és később közzétette, a magyar élet a tizenkilencedik század közepéig egyre elvékonyodóan ugyan, de kimutatható.

Thaly Kálmánnak s minden magyar kutatónak és diplomatának Rodostóban az 1970-es évekig az Aslan család volt a vendéglátója. Nevük lépten-nyomon előbukkan a visszaemlékezésekben és más történeti forrásokban. Thaly Kálmánt és kísértét 1888-ban két, franciául kiválóan beszélő fiatalember fogadta és kalauzolta, George Aslan és Arthur Aslan – Pierre Aslan rodostói oszt-rák–magyar tiszteletbeli konzuli ügynök fiai. Pierre Aslan 1836-ban született, 1885-től lett a Monarchia konzuli ügynöke; Thaly azt jegyezte le róla, hogy Rodostó leggazdagabb gabonakereskedője és „a római katolikus keleti misszió buzgalmából keresztény hitre térített aleppói arab ősök utóda”. Azok szerint, akik ismerik a szíriai viszonyokat, az Aslan név az iszlám és a kereszténység szinkretizmusára törekedő aleviták között gyakori, de a világban szétszórta élő szíriaiak között másutt is rábukkanunk. Pierre Aslan apja vagy nagyapja talán alevita volt vagy valamelyik keleti keresztény felekezethez tartozott, s közülük tért át katolikus hitre a pezsgő életű Aleppóban, amelynek kereskedői különösen Napóleon kontinentális zárlatából húztak nagy hasznot, s tőkéjük az Oszmán Birodalom más vidékein is kelendő volt. Kizártnak tartom, hogy az ősök áttért muszlimok lettek volna, mert az iszlámból való kitérést az oszmánli hatóságok és a helyi iszlám közösségek tiltották, s keményen büntették is.

A két ifjú Aslan meghatottan újságolta el Thaly Kálmánnak, hogy anyai ágon ők is magyarok, s a bujdosók leszármazottjai. Elmondták, hogy dédanyjuk, Köszegehy Cecília (Cecile) épp a múlt hónapban halt meg, s így vele már a lelkes Rákóczi-kutató nem találkozhatott. Thaly a plébánia évkönyveiből kigyűjtötte a Köszegehy családra vonatkozó adatokat, s az Aslan család segítségével a családfát is összeállította, amelyet 1889-ben megjelentetett *Rodostó és a bujdosók sírjai. Történelmi kutatások a helyszínen* című könyvében közzé is tett.

Az Aslan fiúk dédanyja a Mikes Kelemen leveleiben szereplő Köszegehy Zsuzsi kései rokona volt. Zsuzsanna, miután Bercsényi Miklóstól megözvegyült, Lengyelországba költözött, testvére, János azonban a fejedelem mellett maradt. Konstantinápolyi keresztény hölgyet vett feleségül, akitől több gyermeke is született, de csak György érte meg a férfikort. Ő is levantei leányt választott hitveséül: Vitali Angela-Mariát. Leányuk Terrason András István drinápolyi angol és orosz konzullal kötött házasságot. Fiuk, Gergely, 1798–1810 között angol és orosz, 1811-től pedig francia konzul. Ő volt az, aki 1812-ben a fejedelem rodostói kútját kijavította, s nevét az ekkor készült márvány emléklapon „de Kessek” alakban íratta. Felesége édesanyjának távoli rokona lehetett, mert Vitali Veronikának hívták. Tíz gyermekük között az 1794-ben született Köszegehy Cecília volt a legidősebb. Férje, Naum, Aleppóból költözött



Trákiába, s ő is római katolikus volt. Thaly a Naum név mellé a következőt jegyezte fel: Saih Chodgia. Ezt család-névnek tekintette. Az is volt, de egyben foglalkozást is jelölt: arany- és ezüstműves, azaz ötvös.

Naum Saihnek és Kőszeghy Ceciliának több gyermeke született, a legidősebb az 1816-ban született Maria-Helene volt. Thaly feljegyezte, hogy a gyermekek közül George-Rochus az Oszmán Birodalom hadseregének ezredese, Constantin pedig őrnagy volt. George-Rochus örökölte az egyik legfontosabb családi ereklyét, Mikes Kelemen pecsétnyomóját. Az ezredessel Thaly Kálmán személyesen is találkozott Isztambulban.

Maria-Helene Saih 1835-ben házasodhatott össze az aleppói gyökerű George Aslannal. Valószínűleg apja kapcsolatrendszerével függhetett össze, hogy a rodostói levantei-magyar lány is aleppói gyökerű férjet kapott. Első gyermeküket, Pierre Aslant, az Osztrák–Magyar Monarchia tiszteletbeli konzuli ügynökét 1836. novemberben 4-én keresztelték meg a Rákóczi által alapított rodostói katolikus templomban. Magyar nagyanyja, Kőszeghy Cecília tartotta keresztvíz alá. Thaly nem kérdezősködött arról, hogy a konzuli ügynökök voltak-e testvérei. Az öt kalauzoló két ifjú anyjának nevét sem tudakolta meg. Bizonyára nem tévedünk sokat, ha az úgy véljük, hogy Pierre Aslan az 1860-as években kötött házasságot, s George és Arthur ezt követően, az 1870-es évek táján születhettek.

Nem csak Thaly Kálmán írt elismerően az Aslan családról, hanem Szádeczky-Kardos Lajos kolozsvári történész professzor is, aki 1903-ban járt Rodostóban. 1904-ben ők segítették Thallóczy Lajos kormány megbízottat, amikor a rodostói görög ortodox főszékesegyházban kiásatta Bercsényi Miklós, Esterházy Antal és Sibrik Miklós földi maradványait. Thallóczy az Aslan család szolgálatainak elismeréseként, mielőtt elhagyta Rodostót, Pierre Aslannak egy kazettát, s két fia közül George-nak egy dohánytartót, Arthurnak pedig egy gyertyatartót ajándékozott. Pierre Aslan 1906-ban Isztambulból Kassáig kísérte a bujdosók földi maradványait. A magyar újságok Aslan Péterként írták a nevét. Fáradozásainak elismeréseként 1906-ban szolgálati aranykereszt kitüntetéssel kapott. Szép kort érhetett meg. 1914-ben még szerepel az Osztrák–Magyar Monarchia diplomáciai és konzuli megbízottjainak tiszti címtárában. Minden bizonyítással az első világháború éveiben halt meg.

A család konzuli megbízatásának az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával vége szakadt. Arthur Aslan volt azonban az, aki 1926-tól kezdődően évekig segítette Tahy László törökországi követünket abban, hogy azt a tengerparti házat, ahol egykoron a fejedelem ebédlője állt, a magyar állam megvehesse, s ott múzeum nyíljon.

Arthur Aslan feltehetőleg az 1940-as években hunyt el. Neki legalább egy fia volt, akinek nevét sajnos nem tudtam kideríteni: ő vitte tovább a családban a magyar kapcsolatrendszert. Amikor ő is elhunyt – talán az 1960-as években –, özvegye, Henriette Aslan volt a magyar emlékhelyek gondviselője. Háza is a Rákóczi emlékműzeum közelében állt. Az épületet még 1990-ben mutatta nekem Mehmet Serez rodostói helytörténész. Madame Aslan rodostói barátaim szerint 1984-ben Isztambulba költözött, s néhány év múlva ott hunyt el; feltehetőleg az Isztambul szívében lévő feriköyi katolikus temetőben temették el. 2005-ben az isztambuli olasz főkonzul családja vendégeskedett Rodostóban, ők úgy tájékoztatták Erdogan Erken rodostói tiszteletbeli magyar konzult, hogy az Aslan családnak van Olaszországba és Franciaországba szakadt ága. Ők azonban a rodostóiakkal még nem kerestek kapcsolatot.

A magyar emigránsok többnyire elégedettek voltak Rodostóval. Közel, két-három napi járásra voltak Isztambultól. A város kikötőhely volt a Földközi-tenger és Isztambul közötti tengeri úton. Közel volt Edirnéhez, amely a Balkán-félsziget délkeleti szöglete fővárosának számított, de állomás volt a Konstantinápoly–Thesszalóniki úton is, amely különösen a görögöknek és a zsidóknak volt fontos kapcsolattartási rendszere.

## A rodostói életviszonyok

Rodostó klímája kellemes, mivel a nagy nyári meleget a Márvány-tenger enyhíti, s októbertől május végéig csapadék is bőségesen hullik. Így a város környéki dombok legfeljebb csak július-augusztusban száradnak ki. Azok a magyarok, akik az Oszmán Birodalom más területeit is bejárták – Rákóczi és kísérete is több mint kétéves vándorlást követően került Rodostóba –, megnyugvással tértek vissza Rodostóba, mert tudták, hogy a birodalom egyik legkellemesebb vidékén élnek. A város lakóinak búzaföldjei s szőlői voltak. A gabona és a bor (amivel görögök, örmények és zsidók foglalkoztak) volt Rodostó két legfontosabb árucikke. Mikes csodálkozva írta le, hogy a szőlőket nem karózták, hanem a vesszők szétfutnak a földön, miként ez még napjainkban is látható Törökország több vidékén. Beszámolt a gyapottermesztésről is, ami számára különlegesség volt. Mikestől tudjuk, hogy a városban gyümölcsökben és kerti veteményekben is bőség volt. A Rodostó környékén élő nomád törököknek (yürükök), akiket a tizenegyedik-tizenötödik században Anatóliából telepítettek Ruméliába, nagy juhnyájuk és kiváló lovaik voltak. Ez még napjainkban is szembeötlő a város körüli tráki tájban. A bujdosók élelemben aligha szenvedtek hiányt.

Nemcsak a borról nem kellett lemondaniuk, hanem a disznóhúsról sem, mivel a szomszédságukban élő örmények és görögök szintén ezt fogyasztották.

Maguk a bujdosók, de még inkább a Rodostóban járt kutatók között olyan vélemény is kialakult, hogy III. Ahmet szultán a hely kiválasztásával is kedvezni kívánt Rákócziéknak. Nem kétséges, hogy a szultáni udvar nagy becsben tartotta a fejedelmet, elhelyezésénél azonban alig ha gondoltak a természeti adottságokra. Rodostóra nem véletlenül esett a választás. A város az oszmánli gyakorlatban régóta a hivataluktól megfosztottak internálási helye volt, de a szultánok azokat is Rodostóban helyezték el, akikkel terveik voltak. Rodostóban élt hónapokig 1700-ban Thököly Imre és Zrínyi Ilona is; s innét indultak tovább az ázsiai parton lévő Izmitbe. A hely Thököly embe-reinek is tetszett, mert Komáromi János, a kuruckirály diplomatája naplójában így írt róla: „Ennek a Tekerdáknak (ti. Tekirdagnak) véghetetlen sok szélei vannak, kedves ízű, rubinszínű bora terem. Az mondolának (ti. mandulának) felettébb nagy bősége, és egyéb sokféle gyümölcse [van].” A szultánok a tizenharmadik század elejétől Rodostóban helyezték el a Krími Kánság uralkodóházának azon tag-jait, akiket vagy a krími trónvillongásokból akartak kivonni, vagy épp megelégték korábbi politikájukat. Életük több vonatkozásban is összefolyt a magyar bujdosókéval. A Giray-dinasztia több tagja is Rodostóban nyugszik, sírköveik fontos emlékei a krími tatárok szomorú történelmének. Így amikor a szultáni udvarban döntöttek, hogy Rodostóban telepítik le Rákóczi fejedelmet és kíséretét, bevált gyakorlatot követtek: a szultáni udvarban nem akartak különösen kedvezni, de ártani sem.

A korabeli Rodostóról Mikes Kelemen mellett az egyik leghitelesebb képet a svájci francia César de Saussure adja, aki 1733-tól állt a fejedelem szolgálatában. Levélformában írt visszaemlékezéseiben Rodostóról a következőket írta: „Elég nagy település, tizenöt-húszezer lakossal, ezek nagyjából görögök és örmények. Élénk gabona- és gyümölcskereskedelmet folytat Konstantinápolyal. Van egy szép nagy mecsetje, két-három kisebb is, egy jól ellátott bezezsztánja (fedett árucsarnoka), s egy elége sekély vizű kikötője, amely nem is nagyon biztonságos, ha délkeletről fúj a szél; ezért aztán nemigen jön ide tengerjáró, sem más nagyobb fajta hajó; csak a szakolevák (gyors járatú vitorlášhajók), ezek a vitorlás és evezős bárkafélék állnak be a kikötőbe.” Ilyen szakolevák egyikén vitték a fejedelem holttestét – három hónappal halála után – Konstantinápolyba. Mikes Kelemen és César de Saussure 1735. július 4-én indultak Rodostóból, 6-án kötöttek ki Isztambulban, s helyezték el a holttestet a fejedelem végakarátának és végrendeletének megfelelően a galatai jezsuiták Xavéri Szent Ferenc rendházában,

amelyben napjainkban francia tanítású középiskola működik: Saint Benoît Fransiz Lisesi. A francia igazgató készségesen beengedi a magyar látogatókat, s megmutatja azt a használaton kívül álló kápolnát, amely 1906-ig a fejedelem, Zrínyi Ilona és más bujdosók temetkezőhelye volt. Kérdés, hogy meddig, mert erre az emberi tisztességen és a történelem ismeretén kívül semmi más nem kötelezi. Az intézmény és a magyar állam között semmiféle szerződéses kapcsolat nincs. Aggodalommal tölthet el bennünket az, hogy a római katolikus egyház a kápolná-ról már lemondott, az már a török iskola tulajdona.

### A magyarok városrésze

Mikes Kelemen leveleiből tudjuk, amit más források is megerősítenek, hogy a magyarok városrésze (törökül Macarlar mahallesi vagy egyszerűbben Macar mahalle) az örményeké mellett feküdt, tulajdonképp annak volt nyugati széle. A szultán a tengerparttól csupán néhány száz méterre egy rövid utcát, amelyet ma a rodostóiak hivatalosan is Macar Sokak-nak, Magyar utcának hívnak, bocsátott a közel kétszáz menekült s a rájuk vigyázó közel félszáz főnyi török őrség rendelkezésére. Az utca bal oldala (a tengerrel szemben állva) az örmény negyeddal volt határos. A jobb oldalon lévő házak kertjei azonban a város körüli földekre és mezőkre nyíltak. Ezekről egy kellemes gyaloglási út távolságban ma is áll – a rodostói borpincészet közelében – Rákóczi kútja, amelyet a történelem során többször felújítottak.

A fejedelem a menekültek rendelkezésére bocsátott házakat átépítette, belső díszítésében igyekezett azokat az európai ízlésnek megfelelően átalakíttatni. Mindazok, akik a tizenkilencedik század végén vagy a huszadik elején látták az épületeket, még találtak ebből maradványokat. A magyar városrészről 1892-ben Beszédes Kálmán, 1904-ben pedig Edvi Illés Aladár több tucat kiváló rajzot készített. Beszédes maga így írt munkájáról: „Sokszor mélyáztam bús érzéssel a komor, roskadozó fejedelmi lak és a többi emlékezetes helyek képen. Lerajzolgattam azokat pontosan, minden oldalról, szorgalmasan, néha sietve, mert olykor úgy tűntek fel előttem, mintha oly sok idő viharai után csak azért állnának még roskadozó lábaikon, mintha még engemet vártak volna, a magyar képviselőt, aki vékony papírjával és rajzójával megóvjá őket a teljes enyészettől.”

Az egykori magyar városrészben három központi épület alakult ki. Ezek közül az egyik a fejedelem szálláshelye volt, amelyből ma már semmi sem látható. Ez egykoron a mai Macar Sokak és a Peştemalci Caddesi jobb oldali sarkán állt. Henszlmann Imre 1862-ben, amikor

Kubinyi Ferenc kíséretében Rodostóban járt, rajzot készített róla. Ez fennmaradt, s ennek köszönhetően tudjuk, hogy az egykori szerény fejedelmi lak hogyan is nézett ki. Helyére az 1970-es években gyógyszertár épült. Rákóczi lakrészével szemben állt a bujdosók temploma, amelyet a fejedelem Szűz Máriának, a magyarok patrónájának tiszteltére szenteltetett fel. Rákóczi, hogy a lakhelyéből a templomba bármikor át tudjon menni, fa átjárót építtetett az utca felett. A templomban több kutató is járt, s ennek köszönhetően arról több leírással is rendelkezünk. Az 1960-as években – évtizedek óta üresen állt – lebontották, s a helyén új épületet emeltek, amelyben ma orvosi rendelőintézet működik. A templomot bezárásáig perai ferencesek tartották fenn. Talán az 1940-es években zárhatták be. A plébánia levéltárát, amelyet Thaly Kálmán 1888-ban átnézett, remélhetőleg megőrizték, s azok a ferencesek isztambuli központi rendházában megvannak. A harmadik épület a vendégek fogadására alkalmas tengerparti ház volt, amely jelenleg is áll, s ebben van az emlékmúzeum, amelyet a rodostóiak Rákóczi Múzeumnak (töbörkül Rákóczi Müzesi) neveztek el.

A 2000-es évek elejéig romosan ugyan, de állt még Mikes Kelemen egykori háza és Bercsényi Miklós egykori lakhelye is. Az elmúlt években mindkettőt lebontották. Az utóbbi évtizedekben nem sikerült olyan nemzeti összefogást teremtenünk, amelynek ereje a magyar múlt rodostói emlékeinek megvédéséhez elég lett volna. Az egykori magyar városrészben romokban áll még három olyan épület, amely – ha a nemzeti hozzáállás csodával határos módon hirtelen megváltozna – még megmenthető lehetne. Ezek egyike Forgách Antal egykori háza (Macar Sokak 13.); szomszédjában van a másik, szintén a bujdosókhoz köthető épület (Macar Sokak 11.). A harmadik pusztuló emlék Bercsényi Miklós feltételezett ún. második háza (Peştemalci Caddesi 85–87.). A fenti épületek részletes felmérését, mint már említettem, Pintér Tamás és Deák Zoltán építészek elkészítették. A házakat illetően a huszonegyedik óra utolsó perceiben vagyunk. Már olyan rossz állapotban vannak, hogy akár egy heves vihar is ledöntheti a málladozó falakat.

## A Rákóczi Emlékmúzeum

Szomorú történelmi tény, hogy a rodostói magyarok egykori emlékei közül csupán egy épületet tudtunk megőrizni. Ez elsősorban Tahy László követnek köszönhető, aki 1926-ban ajánlotta a magyar kormányoknak, hogy vásárolja meg a fejedelem egykor fogadó- és ebédlőházát, s ott emlékmúzeum létesüljön. Nem ő volt az első, aki ezt felvetette. Szádeczky-Kardoss Lajos 1903. évi rodostói uta-

zását követően a Magyar Történelmi Társulat nevében javasolta Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszternek, hogy a „Rákóczi emigráció rodostói emlékei helyreállításának s azoknak fenntartásáról a körülményekhez képest gondoskodva legyen”. Ezt vallotta a rodostói viszonyokat jól ismerő Edvi Illés Aladár festőművész is, aki ez ügyben szintén készített beadványokat. A magyar és a közös bécsi kormánysszervek igyekeztek a végleges döntéshez a kellő ismereteket beszerezni. Sajátos helyzet volt, hogy a tervet maga Tisza István miniszterelnök is támogatandónak tartotta. Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter azonban a javaslatot elvetendőnek ítélte. „A Rákóczi-emigráció emlékeinek a helyszínén való helyreállítása és fenntartása – írta 1905. január 17-én a miniszterelnöknek – Nagyméltóságod kiküldöttjének, Thallóczy Lajos közös pénzügyminiszteri osztályfőnök úrnak a tapasztalatai szerint, a rodostói magyar házak roskadozó állapotára tekintettel, lehetetlen.”

1905-ben az ebédlőházat illetően Budapesten az a döntés született, hogy Magyarország csak az épület belső és még használható külső faborítását, valamint a még fellelhető tárgyakat vásárolja meg. Ennek elvégzésére Móricz Péter drinápolyi osztrák–magyar konzul kapott utasítást, a költségekre pedig háromezer frankot. Az alkudozásban és az egyéb rodostói tárgyalásokban Pierre Aslan konzuli ügynök segítette. Az összegyűjtött anyagot huszonkilenc nagyméretű hajóladájában Kassára szállították, hogy ott a fejedelem rodostói házát újra felépítsék. A város erről 1908-ban hozta meg határozatát. Az első világháború és azt követően Trianon megakadályozta a terv megvalósítását. A ládákat feltehetőleg azért, hogy a csehszlovák hatóságok elől elrejtse, egy városi pincében befalazták, aztán elfeledkeztek róluk; 1936-ban véletlenül kerültek elő. Az építkezés 1940-ben kezdődött el Lux Kálmán építész tervei alapján, aki azonban nem a rodostói ház hasonmását, hanem annak utánzatát építette fel. A Rodostói-házat 1943-ban – 37 évvel azután, hogy az emlékeket Törökországban ládába rakták – avatták fel. Rákóczi-kiállítás azonban csak 1991-ben nyílt az épületben: nyolcvanöt év után a Rodostóból elhozott tárgyak végre megtekinthetők lettek.

A fejedelem ebédlőháza, meglehetősen romos állapotban, 1928-ban került magyar tulajdonba, azóta is magyar tulajdon, amelynek felügyeletét az isztambuli Magyar Főkonzulátus látja el. Szádeczky-Kardoss Lajos 1903. évi beszámolója szerint az épület már nagyon rossz állapotban volt. Bizonyára tovább rontott állapotán, hogy 1905-ben számos farészt lefeszegettek róla, hogy Magyarországra szállítsák. Az épület ezt követően sorra „el-szenvedte” mindazt, ami a rodostóiak életét 1912-től 1926-ig megkeserítette. 1912-ben földrengés sújtotta a

várost. Az első Balkán-háború során 1912 októberében a bolgár hadsereg szállta meg Rodostót, az oszmánli haderő 1913 júliusában szorította ki őket. 1915-ben a Dardanelláknál zajló véres háború török felvonulási terület lett. Az első világháborút követően a várost 1920 júliusától 1922 októberéig a görögök tartották megszállva. Görög lakosságát az 1923. évi lausanne-i békeszerződés alapján 1924-ben kitelepítették: leszármazottjaik napjainkban többnyire a görögországi Kavála környékén élnek. A görögökkel együtt az örmények is elmenekültek. Az egykori magyar városrész házaiba olyan földönfutóvá vált trákiai török menekültek költöztek, akik szinte semmit sem tudtak a város múltjáról, a magyar vonatkozásokról pedig különösen nem.

Tahy László követ 1924-ben kezdte meg szolgálatát a Török Köztársaságban. Szenvedéseket, borzalmakat követően jelent meg Rodostóban, és Arthur Aslan segítségével a magyar állam számára megvásárolta az épületet. Az első felújításra, ami tulajdonképpen az épület újbóli felépítése volt, 1931–32-ban került sor.

Az emlékházat és abban az első kiállítást Gömbös Gyula miniszterelnök nyitotta meg 1933. október 24-én, hivatalos törökországi látogatása végén. Az épület bejáratánál ekkor két emléktábla állt. Az egyik ma is ott van, amelynek felirata magyarul és törökül a következő: „Walkó Lajos külügyminisztersége alatt Tahy László magyar követ kezdeményezésére Möller István műépítész tanár eredeti felvételei és tervei szerint Gridi-Papp Imre okl. építész-vállalkozó közreműködése mellett újból épült 1931–32”. Volt egy másik emléktábla is, amelyet a Magyar Népköztársaság 1953-ban levétetett, mert Budapest akkori vezetőit zavarták a rajta szereplő nevek. Ennek hozzávetőleges szövegét Semavi Eyice török művészettörténész a következőképp adta meg: „E ház, amely Rákóczi Ferenc fejedelem rodostói ebédlőháza volt, a világháború alatt megrongálódott. A magyar kormány Horthy Miklós őfőméltósága kormányzósága és gróf Bethlen István miniszterelnöksége idején újból felépítette.” A helyére 1953-ban feltett tábla felirata a következő: „E házban élt 1720–1735-ig II. Rákóczi Ferenc magyar fejedelem, aki 1703–1711-ig a magyar nép szabadságharcát vezette, s később török földön talált menedéket. Ezt az emléktáblát a Rákóczi vezette magyar szabadságharc 250. évfordulóján a Magyar Népköztársaság kormánya állította.” A rendszerváltozást követően senkinek sem jutott eszébe, hogy ezt levétesse, de az sem, hogy a régít visszahelyeztesse, s ezzel a történelmi tények tiszteletét visszaállítsa.

A rodostói emlékház gondját a mindenkori isztambuli magyar diplomaták viselték, akiknek egykoron az Aslan család és Hikmet Çevik török helytörténész segített, napja-

inkban pedig ezt Erdogan Erken tiszteletbeli konzul teszi. Rodostót illetően minden korban sok függött attól, hogy az Isztambulba küldött magyar diplomaták mennyire viselték szívükön a bujdosók sorsát és a magyar történelmi múlt emlékeinek tiszteletét: a rodostói ügyek vitelét csak feladatnak vagy nemzeti és erkölcsi küldetésnek tekintették-e.

Tahy László követnek kiemelkedő érdeme volt abban, hogy a fejedelem fogadó- és ebédlőházát sikerült az enyészettől megmenteni. Bizonyára sokat jelentett számára a Rákóczi–Thököly hagyomány: Sáros vármegei történelmi családból származott, Eperjesen született, fiatalkora a bujdosókkal kapcsolatos politikai és történelmi viták időszaka volt.

Ullein-Reviczky Antal, aki 1943–44-ben stockholmi magyar követ volt mint a német ellenes magyar politikai orientáció egyik meghatározó személyisége, fiatal diplomataként 1929–1935 között konzulként működött Isztambulban. A második világháborút követően számos magyar diplomatával együtt ő is „bujdosásra” kényszerült. Emigráns éveinek egy részét – családi kapcsolatainak köszönhetően, angol feleségének szülei a Boszporusz mellett éltek – Isztambulban töltötte. 1946-ban a Rákócziról mint a törökök igaz barátjáról írt hatásos cikket a török autókлуб évkönyvében, amelyet a befolyásos török családok mind olvastak, s még évtizedek múlva is emlékeztek rá.

A hidegháború idején, amikor magyarok és törökök két ellentétes oldalra kerültek, Rodostó amolyan kémiai lakmuszpapír lett az enyhülés mértékét és árnyalatait illetően. A két ország közötti kapcsolatok javulását jelezte, hogy 1967–68-ban újabb javítási munkálatok kezdődtek az épületen, s a Magyar Nemzeti Múzeum új kiállítást készített, amelyet 1968. június 27-én Péter János külügyminiszter nyitott meg. Ennek is emléktábla őrzi emlékét. A Magyar Nemzeti Múzeum a kiállítást folyamatosan karbantartja, s az épületet azóta már többször felújították. 1982 óta a múzeum mindennap nyitva van és várja a látogatókat. Erdogan Erken tiszteletbeli konzulunknak és a magyarul kiválóan beszélő Ali Kabul gondnoknak nagyon nagy szerepe van abban, hogy a Rákóczi Múzeum a városnak és a környéknek jól ismert nevezetessége lett.

A pár éve elhunyt Pécsvárady Botond sárospataki tanár kezdeményezésére, Emri Miklós isztambuli főkonzul közreműködésével, 1992 októberében a múzeumban – megható ünnepség keretében, amelyen ott voltak Sárospatak, Kassa, Munkács és Zágon képviselői is – felavatták Mikes Kelemen mellszobrát, Sunyi Kiss István alkotását. A tengerparti sétányon, Rákóczi szobra közelében 2000. szeptember 14-én leleplezték Mikes Kelemen fából készült szobrát, a budapesti Mónus Béla faszobrász művét. A zágoniak 2005. augusztus 28-án

székelykaput állítottak az emlékmúzeum elé. Az erdélyi unitáriusok 2007. augusztus 24-én Rodostóban felavatták a kolozsvári születésű s eredetileg unitárius vallású Ibrahim Müteferrika erdővidéki tölgyfából készített szobrát, Köpe Csaba alkotását. 1996. október 18-án Göncz Árpád köztársasági elnök, 2000. május 27-én Orbán Viktor miniszterelnök, 2008. január 18-án pedig Szili Katalin házelnök tisztelgett Rodostóban Rákóczi és a többi bujdosó emléke előtt.

## Panaghia Rheumatocratissa

A rodostói bujdosóknak legalább két évtizedig nem volt saját temetőjük. A holttestek szállítását az oszmánli jog tiltotta, a hatóságok ehhez csak rendkívüli esetben adtak engedélyt. Mindenkit ott kellett eltemetni, ahol elhunyt. A Rákóczi fejedelem által megjavított és átépített rodostói római katolikus templom kicsi volt ahhoz, hogy ebben temetkezni lehessen. Mivel keresztények a muszlimok temetőiben nem temetkezhetek, a bujdosóknak két lehetőség kínálkozott: az örményekhez fordulnak vagy a görögökhöz. Mindkettőt megtették.

Rodostó a Herakleai (törökül Eregli) Görög–Ortodox Érsekséghez tartozott. A metropolita is Rodostóban élt, mert itteni közössége nagyobb volt, mint székvárosáé. A görögök szép főszékesegyházat építettek. 1896 évi felújításáról a magyar utazók is beszámoltak. A főszékesegyházat a „Legszentebbről”, a Szűzanyáról nevezték el, s adták neki a Panaghia nevet. Ehhez azonban – feltehetőleg a rodostói folyóvizekre utalva – Rheumatocratissa jelzőt is hozzáillesztették.

Esterházy Antal volt az első, akit 1722-ben a főszékesegyházban temettek el; őt 1725-ben követte barátja, Bercsényi Miklós. 1735-ben Sibrik Miklósnak is a görög templom lett a nyughelye. Mindhárman az ikonosztáz előterében, a főszékesegyház hajójának központi terében nyugodtak. Síremlékeik a többi sírkövel együtt belesimultak a padlózat kövezetébe. A három neves magyar sírfeliratának szövege 1818 óta ismert a történeti irodalomban. Joseph von Hammer-Purgstall, a jeles osztrák oszmanista történész és diplomata 1804-ben, amikor Rodostóban járt, ezeket gondosan lemásolta, s egyik könyvében később közzé is tette. 1888-ban Thaly Kálmán járt a templomban, s vette alaposan szemügyre a bujdosók sírjait, 1903-ban pedig Szádeczky-Kardos Lajos tette ugyanezt.

Thaly Kálmán jegyezte fel 1888-ban, hogy főszékesegyház kertje sokáig a helyi görög közösség temetője volt. A rodostói meglelt korú görögök szerint itt közrendű magyarokat is eltemettek, többnyire olyanokat, akik Bercsényi, Esterházy és Sibrik kíséretéhez

tartoztak. A görögök 1830 körül új temetőt nyitottak, s a főszékesegyház kertjében néhány kivétellel felszámolták régi sírjaikat.

A bujdosók a szélső utcájukhoz közeli földeken – talán Rákóczi halálát követően – temetőt nyitottak. Ez azonban közös lehetett az örményekével. Thaly Kálmán a plébániai halotti kivonatokban az 1770-es évek végéig azt találta, hogy a magyarokat az örmény temetőben hantolták el. Mikes Kelemen is örmény sírhantok közé temették 1761-ben. 1774-től a plébániai regesztrumban találkozunk a cimiterium Hungarorum/Catholicorum és a hortus Hungarorum megnevezésekkel. Ez egy új terület, amely szintén határos volt az örmények új temetőjével. Feltehetőleg az 1770–80-as években ide hozták át a korábbi cimiterium Armenorum halottjait, s a csontokat – örményekét és magyarokét egyaránt – közös osszáriumba gyűjtötték össze. Ez történt Thaly Kálmán szerint Mikes Kelemen földi maradványaival is. Ha ez igaz, az író csontjai közös sírba kerültek, síremlékét pedig valószínűleg felhasználták valamelyik közeli ház építésénél.

A magyar temetőre vonatkozóan 1817-ből származik az utolsó bejegyzés. Ekkor még nem szűnt meg, csak új nevet kapott: „katolikus temető”. Ez már a magyar nyelv eltűnését jelezte. A rodostói katolikus plébánia azonban az 1880-as években, miként ezt Thaly Kálmán elmondta, a temetőt – mivel földje értékes volt – eladta, s a híveknek új temetkezési helyet jelölt ki. Ez talán magyarázatul szolgál arra, hogy Thaly és más Rodostót megjárt magyarok miért nem találtak a Panaghia templomon kívül másutt is bujdosó sírokat.

A főszékesegyház II. Rákóczi Ferenc temetésében is szerephez jutott. Miután a fejedelem 1735. április 8-án elhunyt, belső részeit a szíve kivételével, mert azt a grosbois-i kamalduli kolostorba küldette, a templom kertjében temették el: „A testet másnap felbontattuk – írja Mikes – és az aprólékját, egy ládában tevén, a görög templomban eltemették.” A holttestet koporsóban „egy kis házban” őrizték, s ott tartották közel három hónapig, amíg a galatai temetéshez az engedély meg nem érkezett.

A Panaghia főszékesegyházban kezdődött el 1904-ben a bujdosók földi maradványainak összegyűjtése. A Gregorios metropolitával történt előzetes tárgyalásokat követően, amelyek során a magyar küldötteket biztosította arról, hogy Bercsényi, Esterházy és Sibrik csontjainak hazaszállításához hozzájárul, 1904 decemberében Thallóczy Lajos kormány megbízott, aki földi maradványok szállításra való előkészítéséért felelt, megérkezett Rodostóba. A magyar hősök exhumálására 1904. december 17-én került sor. A maradványokat Móricz Péter drinápolyi osztrák–magyar konzul jelenlétében lá-

dákba rakták és lezárták. A lepecsételt ládákat még két éjszaka Rodostóban őrizték. 1904. december 19-én megkezdődött a szállításuk. Mindhárom földi maradványt és a hozzájuk tartozó sírköveket átvitték a galatai Saint Benoît kolostorba, hogy a végleges szállítás idejére – ennek dátumát akkor még egyeztették – Rákóczi földi maradványai mellett legyenek.

A magyar kormány a Panaghia főszékesegyházban emléket hagyott arról, hogy Bercsényi, Esterházy és Sibrik holteste több mint másfél évszázadig ott nyugodott. Tisza István miniszterelnök Berzeviczy Albert válás- és közoktatásügyi miniszterhez 1905. április 4-én írt leveléből tudjuk, hogy erre való emlékezésül a magyar kormány egy magyar és görög feliratú emléktáblát készíttetett. Ezt kiszállították Rodostóba, s a templomban felállították. A görög lakosságot 1924-ben, a török–görög lakosságcsere keretében, kitelepítették Rodostóból. Az emléktábla azt ezt követő zűrzavarnak és rombolásnak esett áldozatul.

Rákóczi és a többi bujdosó, köztük a rodostói halottak földi maradványainak hazaszállítása 1906. október 23-án kezdődött meg: a csontokat tartalmazó koporsókat a Saint Benoît kolostorból átszállították a Kelet nevű hajóra, amely másnap futott ki a Fekete-tengerre, s október 25-én futott be a romániai Constanța kikötőjébe. A bujdosók földi maradványai 1906. október 27-én érkeztek meg vonaton Orsovára, a Magyar Királyság határvárosába. A koporsókat szállító szerelvény október 28-án gördült be Budapestre. A fővárosi megemlékezéseket követően a kassai újratemetésre 1906. október 29-én került sor, Thököly Imre maradványait pedig másnap helyzeték el az új késmárki evangélikus templomban. Ezzel egy közel két évszázadon átívelő kör zárult be: a bujdosók a nemzet egységes és megrendítő tiszteletének közepette mégis visszakerültek hazájukba.

## Tanulságok

Egy-egy nemzet leginkább egy-egy fához hasonlítható. Ha a fa koronája évente nagyobb, ágasabb és lombozata sűrűbb, az azt jelenti, hogy a gyökérzete is erős, s a talajból képes kellő tápanyagot felszívni. Egy-egy nemzet gazdagodása és gyarapodása sem lehetséges akkor, ha a múlt gyökerei nem erősek. A történelem tanulságos és szilárd talapzata a jövőnek, még akkor is, ha a história nem olyan, mint amilyennek szeretnénk. Nemcsak a sikerekből, hanem a bukásokból, sőt a tévutakból is lehet okulni. Azt is fontos tudnunk, különösen az anyaországban, hogy a magyar történelem nemcsak a Kárpát-medencében zajlott és zajlik.

A magyar diaszpórák szerte a világban a magyar nemzet fontos alkotóelemei: az értékek melletti kiállás, a megmenekülés, a boldogulás, az idegen világok felfedezésének és a magyarság globális megismertetésének különös szigetei. Létük azonban törekeny, mivel a közösségeket olyan történelmi erők hozzák létre, amelyek csak bizonyos ideig – néha talán egy évszázadig, többnyire azonban csak évtizedekig – hatnak. Amikor a korábbi mozgatóerők kifulladásra, új folyamatok indulnak: az ékezetek lekopnak a nevekről, a nyelv romlik, megtörténik a részleges, majd a teljes beolvadás, végül pedig jön az elveszejtődés. Megmaradnak azonban a nyomok: a furcsán hangzó nevek, a vésett feliratok, a sírkövek, a levéltári fondok, kiadott folyóiratok és könyvek, de gyakran a használt és birtokolt épületek is. Ez azt jelenti, hogy a múlt csak a kézzelfogható jövőt illetően veszt el. A történelmi kutatás azonban – különösen az elmúlt két évszázadot illetően, amikor már az írásbeliség rohamos fejlődésének következtében források tömkelege keletkezett – megőrzi múltat. Az emigránsok emléke fennmarad a történelemben, nem vész el, s ha életútjuk értékőrző volt, bármikor példává is válhat az új nemzedékeknek itthon és otthon egyaránt.

Rodostó éppúgy magyar diaszpóra volt legalább egy évszázadig, mint számos magyar közösség az amerikai kontinensen vagy másutt a világban. A közösségnek fontos politikai és erkölcsi súlya volt, amíg Rákóczi élt. A rodostói lét a fejedelem és Mikes írói vénájának köszönhetően kitörölhetetlen részévé vált a magyar nemzeti emlékezetnek: a török város magyar szimbólum lett.

Rákóczi hű magyarjai Rodostóban, amíg tudták, tartották a nyelvet és a keresztény hitet. Amikor ennek szövege már elvászott, még akkor is őrizték a fejedelem és Magyarország emlékét, s ezt francia, olasz, örmény, görög, török és arab családtagjaiknak is átadták. Leginkább nekik köszönhető, hogy a rodostói emlékek megmaradtak, s az is, hogy a történelmi kutatás a tizenkilencedik század végén azokat meg is találhatta. Már legalább egy évszázad magyar politikusai, kormányzati, kulturális és külügyi vezető személyiségei felelnek azért, hogy a magyar nemzet rodostói emlékei közül az utókornak csak a fejedelem egykori fogadó- és ebédlőházát volt képes megőrizni. Minden mást elpusztított az enyészet. Rodostó mai lakóitól, akik számos világégest éltek át a huszadik században, aligha lehet elvárni, hogy ők mentsek meg a magyar emlékeket. De magyarként felemelő azt látni, ahogy a török város egymást követő nemzedékei hajlandóak őrizni a magyar múlt egyik értékes szeletét, s becsülni a Rodostóban kétségtelenül megmutakozó, az egyetemes magyarságot spirituális egységbe fogó összetartozást.

PUSZTAI ZOLTÁN  
*Enyészet hava*

*pattogzik lefele már a máz,  
 a csontváz a vákuumszekrényből  
 kihull; gurul a csigaház  
 alá a lejtőn – öntörvényű,  
 torzonborz bozótlakót  
 (rejtőzzön bárhol is)  
 törvény és önkény kiszúr,  
 s pellengérré állít, ha mélypontra ér:  
 szögesdrót, acélos citerahúr  
 jut majd a csuklóra újra,  
 holott csak holt  
 sorok fölé hajolt,  
 s a folytonos maszatolást  
 elunva: lyukas zászlót lobogtatott,  
 s nyaka köré tekerve a fekete*

*sálat, lázadni mert,  
 mint ketrechen eszeveszett,  
 sarokba szorított állat,  
 mint akit ostor nevelt,  
 s ugrani tűzkarikákon át  
 tanított idomárként e század,  
 mely áttétes, akár a rák,  
 s átítat szüntelenül félmúltat,  
 jövőidőt, minden kis didergő sejtet,  
 mint kínzókamrában salétromos  
 falat a vér; póráz és vasmarok  
 talán csak Isten színe előtt,  
 túlparti fényben lazul,  
 zúgja ma hópelyheket kergetve,  
 forradalmak vesztőhelyén a szél.*

*Filozófia*

*Isten halott, mondta a halboltban Nietzsche,  
 s büszkén a megtestesült, látványos nincsré,  
 otthon a frissen sült lepényhalakra  
 mézédés lekvárt csöpögtetett;  
 telt-múlt a múlt, s lúdtollat ragadva,  
 bölcsen a semlegesnemű  
 szavak mélyére zuhanva, merülve Kant  
 fejében ébensötét, eretnek gondolat  
 fogant: az idő a csontból a húst  
 úgy marja le, mint szálkáról halat ecet,  
 s mielőtt lánggra lobbant a hálósapkán  
 a bojt, tükkörbe nézve,  
 méheket, darazsakat képzelt  
 a mézre, magával parolázott,  
 magával rázott kezét,*

*nem sejtve honnan ered a szó:  
 (lófő és lófi helyett, rendszerint arrafelé  
 lókötők lófráltak csak) filózni, filozófia,  
 mit jelent szertelenül, kétségbe esve  
 keresni napnyugtakor  
 ragályos szürkehályogra,  
 nyugati mételyre szert,  
 harmatos tündérkertben  
 lépdelve lábujjhegyen, akár a tolvaj,  
 rontás ellen mormolva elhaló varázsigt,  
 magyarként célkeresztben, magányosan,  
 mit jelent szentelt barkával rajzolni bárkát  
 kazettás mennyezetre, tajtékos habokra  
 égszínkék templomhajóban virágvasárnapon.*

SZIKRA JÁNOS  
*A mi családunk*

*Jó emberek vagyunk valamennyien,  
 sommázta a tényeket nemegyszer apám.*

*Csak engem szeretnének páran  
 kitépni a fényképalbumokból,  
 mert szégyellik,  
 hogy megírtam róluk,  
 amit kezdettől rühellniük illene.*

*Apám szerint jók vagyunk,  
 mert nem szarunk az ágy alá,  
 bár megtörtént ez is párszor a századok során,  
 megtanultunk lapulni a megszállás évtizedeiben,  
 néhányan közülünk azóta se  
 szoktak le a csúszómászó életmódról,  
 van, aki szárnyat növesztett,  
 de nem használja repülésre már,*

*elcsökevényesedtünk,  
 noha csupa fennkölt  
 és tiszteletre méltó emberből áll  
 a mi családunk.*

*Vannak köztünk ingyenélők  
 és iparkodók,  
 vállalkozók és munkanélküliek,  
 akik munkára vállalkoznának,  
 de a vállalkozók nem vállalják  
 a munkanélküliek foglalkoztatását,  
 ezért nem jutunk egyről kettőre,  
 pedig mi is szeretnénk vinni valamire,  
 rongyosan nem lehet rongyot rázni,  
 ha így folytatjuk,  
 maholnap nem tudunk mit fölmutatni  
 a többi tahónak –*

*Kis kutyaszar, arany bokalánc*

*Lázadásod ellen lázadj.  
 Bokalánccal bilincselik őket magukhoz az erős férfiak,  
 és kell még kendő, kelme, szőttes, kis kutyaszar, kanárisziget,  
 míg a csont a szerzés karneváli gyönyörébe belerokkan,  
 szétrohad,  
 ha pattogzik az ablakfesték,  
 két pofa sör nem elég a balkáni boldogsághoz május elsején,  
 a lázadás a lélek lánc,  
 nem gügyögés, babusgatás,  
 a szerelem a lélek maga ellen kirobbantott forradalma –  
 a sóvárgás rokfort-szagú hajnalain  
 üveggyöngyről ábrándoznak az asszonyok ma is.*



LŐRINCZ GYÖRGY  
Ördögtánc

- Godra?
- Szávuly?
- Bordás?
  
- Bartis?
- Kozák?
- Csendőr?

Hogy ki volt az első, akit Székváron besúgott?

Göcs Aladár elmerengett. Fénylő emlékszilánkok villantak az agyában. Hát lehet azt tudni? – legyintett. Annyi bizonyos, hogy azokban a fájdalom pikkelyeivel borított, jajjal bélelt, vérgőzös években, amikor még dúlt az osztályharc, szinte a mindennapok természetes rendjéhez tartozott a besúgás. Akkor nem úgy volt, ahogy manapság hallja, tapasztalja az ember, hogy megszólják, megvetik, üldözik nemcsak a besúgókat, már a besúgás gondolatát is, nem. Akkor püssze volt, nemhogy hangos beszéd. Akkor olyan volt a hangulat, hogy szinte készítették az embert a besúgásra. A kizsákmányolók elleni, örökösen „fokozódó” osztályharcban természetes volt, hogy jelentenie kell – az lett volna természetellenes, ha hallott volna valamit, s azt nem jelenti. Még szinte a rejtőzködő szemvillanást is jelenteni kellett, nemhogy a szót kérő gondolatot. Igen. Egy idő után már szinte fel sem tűnt, ha valakit besúgott. Sőt. Nem maradhatott távol, nem zárkozhatott el senki a besúgástól! A kis és a nagy aljaságok is a mindennapok részét képezték. A párttitkár rá is szólt volna: „Te nem látsz soha semmit, Göcs elvtárs?! Nem hallasz? Te készen akarod kapni a világot, amit építünk?! Nem akarsz semmit jobbítani az épülő új világunkon?” Az emberek alig várták, hogy valamit mondhassanak a párttitkárnak. Sokan bizalmi igyekezetükben egész nap ott tébláboltak a pártiroda előtt. És megtisztelő volt még az is, ha valakit a párttitkár észrevett. Netán név szerint megszólított, rákérdezett: „Hogy vagy, Göcs elvtárs?”

Könnyű ma beszélni!

Az ördög kivicsorította piros fogínyét: Miről beszélés, Göcs?, kérdezte. Miről? Még a végén kisütöd finoman szólva, hogy jellemes vagy. Jellemes ember voltál! Aki mások lelki bizalmába férközik, aztán kéjesen besúgja, az talán oszlopos erkölcsösség, s nem jellemtelenség? Minek lehet nevezni az ilyen? Minek?

Göcs Aladár, a „világ legszeretetremlőbb embere”, ahogy odahaza a felesége előtt szerette becézni magát, kezében a kávéscsészével, ott morfondírozott a konyhában.

A gázkályha kékesen fénylő lángján már főtt a kávé, a kotyogó „beszélni kezdett”, sistergett, hörgött, aztán fennkölt kávéillat töltötte meg a parányi konyhát. A kávékészítés egyébként is az ő feladata volt: egyszer, valamikor, hajdanvolt fiatalkorában korán ébredt, s kedveskedni akart a feleségének, elkezdte – rámaradt. De soha, még gondolatban sem tiltakozott ellene. Kedvenc foglalatosságává vált, s éjszaka alig várta a pirkadatot, hogy halkán, észrevétlen lecsúszhasson az ágyról, s lábujjhegyen kionsonhasson a konyhába, odategye, lefőzze a kávé, majd kezében a kávéscsészével kedveskedően megálljon a felesége ágya előtt. Ez olyan szertartás volt, amiről nem mondott volna le a világon soha, semmiért. És így tett most is. Ott állt az ágy előtt, várakozón nézte alvó asszonyát, remélte, hogyha másra nem is, a csészeben párolgó kávé mindent betöltő barnán szálló illatára (mert valamiért az agyában a kávénak „barna” illata volt) megébred, először kérdőn, majd duzzogó, morcos-hálásan rámosolyog, de a felesége még mindig egyenletesen szuszogott. Előbbre lépett, a kávéscsészét tartó kezét vigyázón az orrához tartotta, de amikor látta, hogy a szeme még ekkor sem rebben, megszólalt:

– Hogy van az én kis szentem? Jól aludtál? A párnád puha, az ágyad sima? – csacsogott kedveskedően, elégedetten, s szabad kezével megsimogatta az asszony haját.

– Szégyelld magad – nyújtózkodott durcásan, még az arcát és a szemét is a kézfejjével eltakarva Göcs Aladárné. – Szégyelld magad! Miért hozod be, ha rögtön felhányod, te szégyentelen? – mondta selypítve.

És most már fel is ült.

– Csak – mondta Göcs Aladár –, csak, hogyha kedvem szottyán rá majd, fel tudjam hányni.

Tetszett a felesége tettetett dühe, kipirult orcája.

– Egyszer hozod be egész életedben, s akkor már...

– Egyszerre csak egyszer. Viszont nap mint nap. Amióta csak emlékszem! – mondta Göcs Aladár is kötekedve, játékosan.

Miközben átnyújtotta a gőzölgő, párálló kávé, föl-villant az a régi emlék, amikor „hazakerült” Székvárra.

1957-ben vagyunk, ekkor már Göcs nem egyszerűen csak Göcs, ahogy addig mindig. Bármerre megy, kivéve Lepsényt, a szülőfaluját: Göcs elvtárs. Az a három év, amit M-ben, a szakiskolában töltött, bár nem egyszer megalázták, meglátszott a modorán. Idegen környezetben, ahol nem ismerték, magabiztos lett, mintha ő nem is ő lett volna, s ha az előbbi sorsa, élete el is kíséerte, a háta mögött még néhányan összesúgtak, emlé-

keztek, hogy ő mégiscsak a lepsényi tehénpásztor fia, de a szemébe már nem merték mondani soha. Székváron váratlanul azt tapasztalta, hogy nem az, aki addig volt, hogy az emberek valaki mást látnak a helyében. Először bizonytalanul, saját tapasztalásában is kételkedve, gyanakvón és hitetlenkedve elcsodálkozott ezen, aztán ahogy a napok teltek, egyre több és több elégtétellel rádöbbsent, hogy nem másnak, neki szól a már-már udvarias figyelmeesség, őt, a lepsényi Göcs Aladárt komolyan veszik. Sőt nemcsak komolyan veszik, adnak a szavára. Tisztelettel bánnak, beszélnek vele. Mint bárki más emberrel. Vagy egyszerűen azonos velük. Igen, Székváron Göcs Aladár egy új Göcs Aladár lett, akinek ha volt is előbbi élete, csak eddig kíséerte. Annál is inkább, mert a múltjának, sorozatos megalkuvásainak, bumfordi megszegyenüléseinek egyetlen tanúja, mentora és falus társa, Sarkadi M-ben maradt. És Székváron Göcs Aladár olyan lett, mint a többi ember, nem alábbvaló, nem külön. Ezzel ellentétben, s ezt szinte hetente, valahányszor csak hazament, megtapasztalta: Lepsényben már a falu határában összeszorult a gyomra, mert tudta, látta, hogy ő odahaza, Lepsény ósdi, maradi, tagolt társadalmában, bárhogy érkezne is, csak a tehénpásztor fia. Még ha időközben fennebb kapaszkodna is a lepsényi ranglétrán, úgy is csak „cudar lenne”. Netán „Loki”. Ha emberhez méltón kiöltözne: „rúgna a fingja után”. És egy idő után már nem is ment haza. Székváron Göcs Aladár volt. Akkor is, ha kilépett a szövetkezet – a későbbi gyár – kapuján, a város bármely részén, borbélynál, vendéglőben, bárhol, vagy akár bent, ha belépett valamelyik műhelybe, raktárba, bárhová. Esetleg, s nem rossz értelemben: „szaki”.

Mert a felesége durcásan a fal fele fordult, letette a gőzölgő kávé az ágy melletti kis éjjeliszekrényre, s ő az utóbbi hetek, hónapok, a jelen kíméletlen önmarcangolásában telt napjaiból visszamenekült újra a múltba. Ült a hálósoba nagy asztalánál önnön csendjében, pergette az idő homokszemeit, a láthatatlan időmalomban pergette a percek, amely az ő s a családja élete volt, hányta, vetette múltját. Szerette volna tudni, arra szeretett volna megnyugtató választ kapni, hogy úgy kellett-e élni, ahogy élt, vagy lehetett volna másképp is? S ha másképp, hogyan?

És újrakezdte:

- Bartis?
- Kozák?
- Csendőr?

- Godra?
- Szávuly?
- Bordás?

– Szálka doktor?

Igen. Hiába kutatott, kutakodott halványuló, riasztón sorvadó emlékezetében, nem emlékezett arra, hogy a székváriak közül elsőnek kit súgott be. Rádöbbsent: olyan természetesen tette, ahogy folyik a víz. A víz dolga, hogy folyjon – gondolta első pillanatban még kissé fennhéjázva, fölényeskedve, de ekkor, mint az utóbbi hetekben, hónapokban mindig, fölillant emlékezetében a forradalom napja, esetleg a veje, vagy valamelyik lánya szava a besúgásról és besúgókról, egy ismerős arc – legtöbbször persze Szálka doktor –, s rögtön elveszítette savas, önmagára irányuló fanyar humorát. Most, nem tudni miért, éppen a lánya könnyed, hevenyészett kijelentése jutott eszébe: „A heréitől kellene felakasztani valamennyit”. Mármint a besúgókat.

És Göcs Aladár már fel is dühödött. Az agya fölforrosodott, el is öntötte a vér:

– Mit gondolsz te hülye kis ribanc, tanulhattál volna tovább? – kezdte a szokásos önemészítő morfondírozást. – Azt hiszed, a sors magától terített piros szőnyeget a lábad elé? Hogy te azon finomkodva, kéjesen sétálj? Vagy volt abban részem nekem is? Nekem, Göcs Aladárnak, a tehénpásztor fiának? Akit te már anélkül is megvetsz, hogy tudnád, mit tettem, mert többre vitted, többet tanultál? Akinek titkosan takargatott cselekedeteit – mások kapcsán – elítéled?

Annyira feldühödött a lányára, hogy fékevesztett indulatában úgy érezte, hogyha nem ihat meg valamit, bármit, egy kicsi töménytet, rögtön kiszárad. Elsorvad. De hogy és hol? Menjen el már nyitás előtt s ácsorogjon, amíg majd nyitnak? Hogy beszélje az egész negyed: „Jól lecsúszott ez a Göcs Aladár is, már nyitás előtt ott téblábol a kocsma előtt”. Viszont a gyomra, mint tüzes kemence égett, az agya szinte lüktetett, sóvárgott az alkoholért.

– Istenem, Istenkém – akarta sajnálni magát –, mindent odaadnék egy... – és ekkor eszébe villant: két héttel azelőtt, mert a felesége korábban jött haza, elrejtett egy üveg vodkát a teraszon.

– Hogy te micsoda megfontolt és előrelátó ész vagy, Göcs Aladár, az egyenesen csodálatos – kezdte magát a megszokott módon ajnározni, mint annyiszor, de aztán eszébe jutott az is, hogy miért akar inni.

– No jó, jó – motyogta maga elé –, a fontos az, hogy van. – De azért még hozzáfűzte: – Mert előrelátó voltam: van. – Ránézett az ágyban alvó feleségére, aztán amikor hallotta annak egyenletes szuszogását, kissé megnyugodott, majd kiment a teraszra. Körbepillantott, áll-e valaki valamelyik teraszon, ablakban, aztán kinyitotta a teraszra kített, kacatokkal telerakott ruhásszekrényt, s hátulról, a régi szőnyegek mögül egy üveget hú-

zott elő. Az üveg láttán kissé megnyugodott, megsimogatta, majd türelmetlenségében összerázkódott, kétszer is kirázta a hideg, aztán megnyalintotta, majd egy rövid, elégedett szünet után jóízűen, lassan, élvezettel kortyolt belőle. Egyszer, kétszer. Majd megtörülte a száját, csetintett a nyelvével. A szesztől apró, forró hullámok indultak el először a torkában, majd az agyában. Körbepillantott újra, hogy lám, látta-e valaki, majd visszatette az üveget a helyére:

– Igen – vette föl monológja elejtett fonalát, s a szesztől fölvidulva, kedélyesen, már-már játékosan föltette a kérdést: – És mi lenne, te kis hülye, hogyha egy ilyen beszélgetéskor azt mondanám: Én is az voltam! Besúgó voltam, szívem! Mít szólnátok hozzá?

Játszani kezdett a gondolattal: hogy mi lenne, mi történe akkor? A meglepetéstől, megrökönyödéstől, milyen arcot vágnának? Mert az alkoholtól fölvilanyozódott; vidám, már-már pörlekedő, kedélyes hangulat kerítette hatalmába.

– Mi? – De csak egy pillanatig tartott mindez, mert ahogy végiggondolta a következményeket, úgy érezte, rászakad az ég. Ott áll körötte az egész család!

Először persze a felesége arcát figyelné, aki, lehet, a döbbenettől úgy maradna meghajolva, ha éppen hajolna, önmagába süppedve, ha ülne, szoborrá merevedve, ha állna. Látná, ahogy a kezét tördelni kezdi vagy ijedten a szája elé kapja! „Szent Isten – hallaná a hangját –, te nem mondasz igazat, Aladár!” „De.” A szobában megsűrűsödik a levegő. Neki lehet támaszkodni! „Velem ne játssz, Göcs Aladár, mert megjáród! Kikaparom a szemed, még ha viccelsz is!” A felesége hangja szinte sikongva száll, száll, rikácsol. Nekiütődik a falaknak, a szekrénynek, a plafonnak, onnan aláhull. „Ilyennel nem lehet játszani, apuka – mondaná a lánya is elborzadva. – Ez a legszégeylenetesebb dolog, ami a családunkkal történhetne.” „És Bodolai? Róla nem hallottatok? Nem beszéli őt is az egész vá-

ros? És nem dől össze. Nem zuhannak egymásra a házak, az utak, a fák, a villanyoszlopok, a templomok. Vagy Görbe Jánosról?” „Minket ez nem érdekel, minket csak az érdekel, hogy ilyesmivel ne vicceljen, s a családunkban ilyen ne forduljon elő! Érti?” „De hát nem viccelek.” Most már szinte ordít a lánya, pontosabban visszafojtott dühvel és iszonyattal a hangjában sziszeg: „A szomszédokra nem gondol? A komákra? Sógorokra, apatársakra? Öngyilkos

is lennék, ha ez kiderülne!”

Most már ő döbbsen meg: Te jó Isten! Ezzel valóban, még gondolatban sem lehet játszani – gondolta. – Úgy gyűrűzne tovább a hír, mint a tóba vetett kő körül a víz. Mint a vízbe dobott kő után a hullám. Fodrokat vetne, elringana.

És látta, ahogy az emberek megfordulnak utána, összenéznek a háta mögött, talán még köpnek is utána.

Igen, köpnek. És látja, hogy az ajtók bezárulnak előtte, talán még a kocsmákba se mehetne be. Ki tudja, ki kötne bele. Az egyik asztaltársaságot képzelte maga elé, Orbai Jóska zavaros, gyanakvó nézését, zagyva beszédét. „Miért vagy te mindenütt ott, Göcs Aladár? Miért?” Tántorog, alig áll a lábán, de markolja a kabátot a mel-lén! „Nehogy egyszer meghalljak valamit!” Még talán meg is vernék. És két nap után tudná az egész város. „Jó, jó, vicceltem, bolondoztam, no!” Persze csak ekkor figyelne a vejére fel.

És most már a valóságban is összerezzen. Látja magát, látja a vejét, ahogy azokkal a szűrős szemével a bozontos, sűrű szemöldöke alatt rámeredne, mert néha úgy villan a szeme, mint a kés, látná még tagadó szavai ellenére is kételkedő tekintetét, ahogy kutakodva, sunyin, gyanakodva, elgondolkozva nézi. Mert ha egyszer elültetné a gyanút s a kételyt, attól – mondhatna bármit azután – nem menekülne. Nem menekülhetne!

„Persze, hogy vicceltem, no” – ismételné. De akkor már, mint a palackba zárt szellem, amely kitört a palackból, elillan, száll, száll a szó.



Látja, ahogy a szomszédok összesúgnak a háta mögött, látja a meglebbenő függönyöket. Ezt nem lehetne kimagyarázni valóban – gondolja. Nem és nem.

Újra villan a kép, most az apját látja, aki még gyermekkorában, egy este véresre verve érkezett haza.

– Mi az, mi történt? – kérdezte az anyja.

– Megverték.

– Miért?

– Valaki besűg!

– Miről?

– A fatolvajokról.

– Az övéket lopják...

– Így igaz, de most az államé.

– És azt hiszik, te voltál?

– Igen.

Ekkor hallotta először ezt a szót: besűg.

Akkor még azt sem tudtam, mit teszek! – rezzent össze. – Gyermek voltam! Én voltam a hibás, aki azt sem tudta, mit tesz, vagy Kardos?! Kardos, a milicista, aki gyermekként beszervezett? És idóm se volt megtanulni, hogy aljas, megvetendő, amit teszek, hogy közutálatnak teszem ki magamat, kézről-kézre adtak. Igen.

A falubéliek meghurcoltatását nem látta, sem az elkobzott fát, amely halomra gyűlt a Néptanács udvarán, még az apja szavait sem értette:

– Both Józsit elvitték a gazemberek, Balázs Jánost is!

– De hisz annak öt gyermeke van! – mondta az anyja kerekre tágult szemmel.

– Ezeknek lehet! Ezeknek a szemeteknek nem számít semmi!

– Még egyszer elvisznek téged is! – torzult síróra az anyja arca. – Egy kicsi tűzifát gyűjtesz, s már visznek is!

– Csak tudnám, ki teheti? – töprengett el az apja. – Csak azt tudhatnám meg!

– Jobb, ha nem tudod! – mondta az anyja. – Jobb, ha nem tudod!

– Csak tudnám, hogy ki súg be – motyogta maga elé az apja –, én mondom, hogy megkeserülné!

Az idő malmai lassan őrlték fel a holt, elmúlt, eltelt időt, amelyből tömböt faragott az élet, s ő szerette volna újrabogozni az idő fonálát, kihagyni, ami kihagyható, rést vájni rajta, utálni, ami utálnivaló, újra élni, ami szép és örízhető. És előlről kezdte újra és újra. Áhítsa a kétségbeesést? Vagy vigasztalja magát azzal, hogy gyenge jellemű volt? Jellemtelen? Aljas? Rosszindulatú? Gyűlölködő?! S bár figyelme el-elkalandozott, belevesztett egy-egy részletbe, mindegyre azon kapta magát, hogy visszamenekül oda, ahonnan indult. Mint a hagyomány rétegeit egyenként bontó, a sebért elvakaró ember, mert kínozza a lelkiismerete, s magyarázatot keresett

önmarcangoló életére. Talált is. Perelt, vitatkozott, emlékezett. A gondolatai – talán az alkoholtól? – felgyorsultak, keringtek az agyában, mint a körhinta székei.

És akkor átvillant rajta: a pártfogók. Igen. Mert volt valami, ami nagyon fontos volt Göcs Aladár életében. A pártfogók.

Nem akart soha egyedül megállni a lábán, eligazodni a világban, dönten, határozni a saját és a világ dolgairól – őt mindig és mindenhol pártfogolta valaki. Odahaza a szülőfalujában Kardosnak, a milicistának súgott be önfeledten és büntudat nélkül. Ugyanígy az osztályfőnökének, Tarcsafalvinak, a gyárban a párttitkárnak vagy később Csizmadia kapitánynak és Solomon hadnagynak. Hálás akart lenni, és beszélt. Csak hálás akart lenni, ezért beszélt? Vagy megszokásból? Kéjből? Hatalomvágyból?

Vagy?

Azokban az években, amikor megérkezett Székvárra, nemcsak azt tapasztalta, hogy bent a vasipari szövetkezetben elismerik, de azt is, hogy a lányok ugyanúgy felejtik rajta a szemüket, mint bárki más, hozzá hasonló fiatalon. Amikor megkapta az első fizetését, elegáns ruhát vett. Ha a volt falus társaival valahol találkozott, nem várta meg, hogy azok megalázzák, csúfondáros megjegyzéseket tegyenek, egyszerűen félrefordította a fejét, mint ha nem is ismerte, látta volna őket. Soha. Nem vett tudomást róluk, nem is törődött velük. Már odahaza se nagyon emlékeztek rá. Nem is ismerték volna meg. Akkor miért éppen Székváron ismernék meg? Igen. Először csak csodálkozott, hogy az emberek, még az idős szakik is pontosan olyan tisztelettel beszélnek vele, mint bárki mással, sőt talán még szeretettel is, mert volt egyfajta segítő igyekezet is benne, ráadásul szűkszávú volt. Ez először meghatotta. Ekkor még föl-fölrémlett benne indulásának színtere, a faluszéli ház nyomorúsága, de mert a többi testvére is elszármazott (ki erre, ki arra), s néha ők is küldtek pénzt haza, segítettek, így a ház egyre szépült.

Napjait, pontosabban délutánjait többnyire a cukrászdákban töltötte, kávézott, korzózott, gyönyörködött a lányokban. Újságot vett, hivalkodón még csapkodta is vele magát. A Kossuth utca egyik oldalán – mert akkor éppen ez volt a divat – lement az utca végéig, a másikon visszajött. Ha beült a cukrászdába, megijáztotta a fontos embert, az újságot ledobta az asztalra, kitette a cigarettát s a gyufát is az asztallapjára. Aztán rágyújtott, olvasni kezdett. Ha kávézott, kis ujját a többitől kissé távol tartotta, ahogy másoktól is látta. Ez nagyon tett neki. Elegánsnak tűnt, már-már méltóságosnak. Egyszóval úri gesztusnak. Otthon hetekig próbálgatta. Egyenes ujjal, vagy kissé behajlítva, begörbítve.

Aztán megtörtént az is, aminek meg kellett történnie.

A háború utáni években sokan lettek özvegyé, s az idősebbek okították is őt: „Özvegyasszonyhoz kell menni albérletbe, ott mindent megkapsz”. Göcs Aladár, amikor megérkezett Székvárra, bár csak sejtette a „mindent megkapsz” értelmét, addig kereste az „albérletet”, amíg valóban egy özvegyasszonyhoz költözhetett.

Göcs Aladárnak már az első nap megtetszett a háziasszonya.

Szép barna asszony volt Karikás Anna. Dundi, mosolygós arcú, meleg szemű. Mert a férjét elveszítette a háborúban, az arcát szomorkás mosoly lengte be, de ezzel együtt fiatalos volt, könnyed, hajlékony és friss. Mint egy csitri. Karikás Annának ráadásul csokros fogai voltak, sugaras szembogara, s ha ebéd közben ránézett azzal a párás szemével, s kivillantotta a csokros fogait, Göcsnek sokszor elállt a lélegzete, belemarkolt valami a gyomrába is... Aztán egy éjszaka arra ébredt, hogy tűzbe borul az ég felette, ég az öle, forró hullámok ringanak át a testén, s a tűz csóvái lángot vetnek az agyában. Először azt hitte, álmodik. Mintha valaki ringana a testén – nyírek ringanak, sóhajtanak így összefoglalólag, hajnali, rebbenő szélben –, s nemsokára nyirkos, lucskos forróság riadt benne, miközben nyögésekkel szagatott sóhajok szálltak a levegőben.

Karikás Anna, mikor ráérezett, hogy Göcs Aladár fölébredt, végigsimított az arcán, s minden magyarázat helyett azt mondta:

– Csak azért, mert fiatal vagy, s nehogy magadban kárt tégy. – Aztán már legtöbbször ketten ébredtek. Ezek után már felnőtt férfiként nézett szét a korzózó lányok között is.

Ekkor már a világ egyértelműen szép volt.

Hívhatták ezt a kort szocializmusnak, hívhatták volna kommunizmusnak vagy fasizmusnak – fiatal volt. S mert fiatal volt, szép volt.

Egy nap aztán betért vásárolni a piaci üzletbe – a később gyárrá fejlődött szövetkezet mellett –, és megcsilant a szeme a majdani feleségén.

Aztán már csak ott vásárolt.

A munkából hazafelé mindennap bement valami apróságért, lehetőleg amikor más nem volt bent, s nézelődött. Mert lányokkal épp a háziasszonyának köszönhetően sosem beszélt, csak hallgatott, és nézte a későbbi feleségét.

– No mi az, mit bámulsz? – kérdezte az, amikor már nem volt ott senki, vagy megalégtelte.

– Téged.

– Engem? Olyan bámulnivaló vagyok?

– Igen.

– S aztán mi tetszik rajtam?

– Minden.

– Minden? – kérdezte a lány a szót elnyújtva.

– Igen.

– Este zárás után várj meg – mondta a lány, úgy két hét után.

Amikor elment katonának, a háziasszonya úgy siratta el, mintha a saját fia volna. Szabadságra is hozzá jött haza.

Párttag a katonaságnál lett.

Göcs Aladár fiatalon rádöbbsent, hogy pártfogó nélkül nem szabad élni, így hát belépett a pártba. Aztán, miután leszerelt, egy nap véletlenül találkozott Kardossal. Ránézett, nézte, nézte:

– Te vagy az, Göcs? – kérdezte. – Be szeretnék mutatni egy ismerősömnek...

Innen már csak egy lépés volt, hogy ott folytassa, ahol egykor abbahagyta.

\*

– Ez mi?

– Az Ország Háza!

– És ez?

– A magyar zászló.

– Ez a szöveg?

– Az Ómagyar Mária siralom.

– És ez?

– A Himnusz!

– S ezek az arcok? Ez a szakállas, bajszos például ki?

– Zrínyi Miklós!

– Ő ki volt?

– Horvát bán és magyar hadvezér!

– Ez valami fából vaskarika?

– Nem.

– Na jó. Hagyjuk. S ez a másik bajszos?

– Arany János!

– Ő ki volt? Valaki magyar nacionalista?

– Költő!

– És ez?

– Vörösmarty!

– Ő, ki?

– A Szózat szerzője.

– És ez? Ez talán a Vak Sámán?

A Himnusz szerzőjének sértegetése hallatán föl akar ugrani, mindig kényes volt a magyar költészet e különleges teljesítményére, de visszahanyatlott, nem bírt megmozdulni. Nemcsak a testét nem tudta megmozdítani, a fejét sem. Mintha le lenne kötözve, vagy oda lenne szögezve. Rémület rezzent benne: „Ezek mindent tudnak” – villant át rajta. „A legrejtettebb gondolataimat is. Vallatnak, miközben ismerik a válaszokat is. Mintha látnák, hogy mi van az ember agyában! Vagy valóban látják? Tényleg tudják?!” Váratlanul eszébe jutott, hogy talán mégsem vallatják, hisz nem vakítanak

reflektorok a szemébe. Nem ütik. Kinyitotta a szemét. A feje fölött világító reflektorokból kellemes, zöldeskék fény áradt. Akárha mütő lenne! Igen. Mozdulni próbál, s ekkor, nem tudni miért és hogyan, úgy tűnik, mintha eltávolodna önmagától, mintegy kívülről, felülről látja önmagát. Egy férfit lát a műtőasztalon – felnyitott koponyával –, s a főorvos egy csipesszel kutat az agyában. Már-már megnyugszik, de ekkor jobban rápillant a műtőasztalon fekvő férfira, és rádöbben, hogy az ő. „De hát ez nem lehet igaz” – gondolja. Már-már megszólal, de ekkor a vezető orvos, aki eddig is kérdezte, egy furcsa, rövid, tömzsi ujjai közt tartott csipesszel kéjes-kényesen újra felemel valamit, s rákérdez:

– És ez?

Ránéz a csipeszt tartó kézre: „Én ezt a kezet láttam valahol” – gondolja.

A csipeszben a felesége fényképe tekint vissza rá.

– A feleségem!

– A felesége?

– Igen.

– Nem rossz nő, nem igaz, hehehe? – néz körül.

Az asszisztáló orvosok felröhögnek.

A viccelődő férfi hangjában felismerni véli Garda hangját. Igen, mintha csak Garda hangját hallaná.

Körbepillant.

Beöltözött orvosok veszik körül, mindannyian zöldeskék műtőruhába öltözve, nincs egy nő se köztük. Ahogy újra és újra szemügyre veszi őket, megdöbben. A férfiban, akit a főorvosnak hitt, s aki egy csipesszel újra készült kiemelni valamit az agyából, fölismeri Gardát. A gondolatrendőrség volt főnökét. „De hát ez nem lehet igaz!” – gondolja. „Mit keres itt Garda?! A kórházban! A kórház műtőjében! Az agyamban!”

A rémület úrrá lesz rajta, megborzong. Föl akar ugriani; „Nem engedem, hogy hozzám nyúljon” – akarja mondani, de gúnyos kacaj árad feléje.

– No, no! – szólal meg ekkor az orvosok közül egy magas, barna, kisportolt férfi: – Hová siet, doktor úr? Hisz nem végeztünk! Vannak még fehér foltok az agyában. – Azzal a kezébe vesz egy csipeszt, s a nyitott koponyán át benyúl az agyába.

– Ez mi? – emel ki egy elmosódott, elrongyolódott szöveget.

– A Székely himnusz!

– A Székely himnusz? – A nyelvével kéjesen, elégedetten csettint, mintha ízlelgetné a szavakat. – Úgy-e? Úgy-e? S mi még azt hittük, hogy nem rejteget semmit. Hogy lojális ember. Hisz mindenki ezt állította önről!

– De hát lojális vagyok – nyöszörgi.

– Lojális? Ön? Látja, mit találtunk? Látja? Ez például mi? – s rámutat a műtőasztalra.

– A Szent Korona! – rebegi megilletődve.

– A Szent Korona? Mitől szent? S mit gondol, hol találtuk?

– ...

– Az ön fejében, doktor úr. Az ön agyában.

A magas barna szünetet tart, majd azt kérdi:

– Mit rejteget még, doktor úr? Ön, a lojális ember! Ön, akiről még a besúgóink is azt állították, hogy apolitikus...

Az orvos hangja ismerős, ő maga is.

– Talán a gyermekkor emlékfoszlányai – suttogja megtörtén.

– Emlékfoszlányok? Ezek! A korona, a zászló, a himnuszok. Még csak nem is egy, kettő! Azt mondja, emlékfoszlányok?! Még jó, hogy azt nem mondja, ócska kacatok!

És most fölemeli a hangját.

– Hülyének néz minket?! Őrzi, rejtegeti, hogy a megfelelő időben elővehesse! Őrzi, rejtegeti, hogy a megfelelő időben elővehessék! Ismerjük mi ezt! Igen.

Megszégyenül. Nem tud mit mondani erre. Legszívesebben elsüllyedne a szégyentől. Azért mégiscsak csúf, hogyha egy felnőtt embert hazugságon kapnak, gondolja, ráadásul éppen őt, aki mindig kivételesen, már-már kéjesen kényes volt a szavahihetőségére. Az egyenes jellemére. Viszont az is igaz, még ha hihetetlen is, hogy nem tudott róluk. Nem. Valahogy kihullottak az idő rostáján, megfélekezett róluk. A távoli időből föl-villan a nagyapja alakja, aki gyermekkorában esténként a térdére ülteti és mesél. A nagyapja legtöbbször szárnyas angyalokról, villás ördögökről, csúf arcú törpékről, óriásokról beszél, de néha elérékenyül, s olyankor „titokzatos” dolgokról kezd beszélni. Mint azon a csodálatos estén is. Hét-nyolcéves is lehet akkor már, amikor egy este gyöngéd-bizalmasan megfogja a kezét.

– Gyere – suttogja megilletődött hangon –, már elég nagy vagy, mutatok valamit. – Egy pillanatig megáll, föltartja még a mutatóujját is: – De ezt nem szabad elmondanod senkinek se!

– Anyukámnak se?

– Nem. Ez csak a mi titkunk. A MIÉNK. A kettőnké, jó?

És beviszi a belső szobába, ahová ő csak ritkán, vagy néha, kivételes alkalmakkor nyithat be, elhúzza a függönyt, s a szekrény aljából, egy titkos rekeszből elővesz valamit. Ekkor megilletődötten megáll, mintha csak a port törölné le róla, szeretettel, óvatosan végigsimít rajta. Egyszer, kétszer.

– Most te is – mondja.

Az a valami, amit a nagyapja a kezében tart, finom tapintású, s nagy, súlyosan csüngő, aranyos rojtokkal díszített.

Ekkor még nem látja a színeket.

A nagyapja egy pillanatig még vár, behunyt szemmel elmélázik (ahogy szokta mondani, valahányszor csak rajtakapják, ha elalszik: „nem alszom, csak egy kicsit elméláztam”, vagy: „a szemem egy cseppet lekopant”), majd lassan, óvatosan, babusgató szeretettel szétbontja. Eláll a lélegzete is. Mert ő olyan szépet még nem látott. Szebbnél szebb, csodálatos színek – piros, fehér, zöld – bontakoznak ki:

– Mi ez, nagytata? – kérdi álmélkodva.

– A ZÁSZLÓ! – mondja a nagyapja.

– A zászló? Milyen zászló?

– A magyar zászló! – mondja nagyapa elérzékenyülve, s megköszörüli a torkát, mintha csak a sírás fojtogatná.

És állnak, álltak némán. A torka kiszáradt akkor, nem bírt megszólalni, csak tapogatta csendes megilletődéssel. Selymes, puha, bársonyosan finom tapintású a zászló. A torka ki van száradva most is, karmol, nyelni próbál, nem tud. „Ezek mindent tudnak” – gondolja. „Mindent. Még a legtitkosabb gondolatokat is.”

– Meg kell halnom a szégyentől – suttogja. – Meg. – Szégyenkezve körbepillant, részvétlen, komor arcok merednek rá. Süt belőlük a kutakodó gyanakvás s a megkövült gyűlölet. „Végem van – gondolja –, innen élve, *most*, nem szabadulok.”

Figyeli a komor, néma, sötét arcokat: most mi lesz? Hirtelen úgy érzi, süllyedni kezd a műtőasztal, pontosabban, hogy ő emelkedni kezd, eltávolodik róla. Annyalok szárnyán száll, repül.

Megkönnyebbül.

Fölrriad.

Megébred.

Először elborzadva megtapogatja az ágyat – lucskos, és csurom vizes a pizsamája. Ekkor maghallja a felesége egyenletes szuszogását is – föllélegzik. Az ólmos, tompa feszültség oldódni kezd a testében, „csak álmodtam” – gondolja. Álom volt! ÁLOM! Fölszabadult derű, végtelen mámor keríti hatalmába. Szinte ujjong. Már-már teljesen megnyugszik, megpróbálja felidézni az előbbi rémképet, a műtőt, a beöltözött orvosokat, a leemelt koponyát, a csipeszt, amellyel turkáltak az agyában. Felidézi az arcokat – s megborzong újra. Rádöbben, az orvos, aki a Székely himnuszról érdeklődött, nem volt más, mint a víz-gázszelők. Aki megverte! Most beugrott az arca! Élesen, tisztán! „Te jó Isten” – gondolja! Tehát, mégiscsak igaz! A megveretése másnapján, miután a felesége kissé megnyugodva elment, mintha csak híre kelt volna a kórházban, hogy magához tért, kezdtek jönni a barátok, rokonok, kollegák, vagy egyszerűen a látogatók. A gyöngédséget, dédelgetést, szeretetet, sajnálatot sugalló kérdések – mi történt, hogyan, s miért – újra és újra megisméltődtek.

– De hisz az mégiscsak szörnyű, ami ebben a városban történik – vonták le a végső következtetést. És mintha csak összeegyeztet volna, kimondva, kimondatlanul mindenki ugyanazt mondta. Legtovább Bodros Eszter, a cserepes szájú szolgálatos nővér ment. Ő egyszerűen kimondta, amit hallott. Amikor másnap reggel beérkezett, rögtön azzal kezdte:

– Hát él a doktor úr! A városban már halálhírét keltik... De hát ne búsuljon, akinek a halálhírét keltik, az sokáig él... – Szünetet tartott, majd azzal folytatta: – Aztán azt beszélük, nem csoda, hogy megverték. Mindig... – Itt Bodros Eszter elnyelte az ajkára tóduló szavakat, majd azt mondta: – Sokat beszél.

– Víz-gázszelők voltak, Eszter!

– Nem mondja komolyan!

– Már miért ne?

– Mert a víz-gázszelők manapság nem verekednek. Van azoknak más dolguk elég. Azok viszont – és megnyomta az azok szót – azt vernek meg, akit akarnak. És úgy öltöznek, ahogy akarnak! Mondjuk víz-gázszelőknek.

Doktor Szálka János hallgatott egy darabig, majd visszakérdezett:

– Szóval sokat beszélék?

– Hát... Talán nem is sokat, csak mindenről és nyíltan.

– Hát hogy kellene beszélnem, Eszter?

– Én azt nem tudom. Valószínű nem kellene beszélnie.

– Így gondolja?

– Így gondoljuk.

– Mások is?

– Mások is.

– Csak azért, mert félünk?

– Azért, hogy ne verjenek. S hogy ne féljünk!

Majd:

– Hogy ne verjék a gyermekeinket.

– S még? Talán ne is éljünk?

Csend lett. Bodros Eszter durcásan elhallgatott, doktor Szálka János, hogy oldja a feszültséget, rákérdezett:

– S még mit mond a város, Eszter?

– Hogy *ők* is tudják az igazságot. Hogy *ők* úgyis tudják az igazságot!

– Igen?

– Igen. Ha ki nem mondjuk is.

– S akkor mi ne mondjuk ki?

– Ne.

Óvatosan lekúszik az ágyról, lábujjhegyen az ablakhoz megy. Szinte visszahőköl. Kint teljesen sötét van. Nem világítanak az utcalámpák sem. Rádöbben, hogy nincs áram. „Nemsokára hörögni kezdenek a vízcsapok” – gondolja. Újra körbepillant a kinti világban, egy-egy tömbház ablakából,

mint katicabogár, pislákoló fény homálylik. „Gyertya vagy petróleumlámpa” – gondolja. Esetleg az autókban már nem használt, letett akkumulátorról világít egy-egy villanygő.

Így áll hosszú időn keresztül mindenről megfeledezve, aztán fölneáz az égre, az acélos kék égből csillagzáró ömlik rá. „Uram, Istenem – gondolja doktor Szálka János –, hónapok óta nem néztem föl még az égre sem. Mintha a mindenség nem is létezne számomra. Mintha kihalt volna belőlem az öröm. A szépség iránti vágy. Vagy egyáltalán csak a vágy.”

Kint lassan kivehetővé váltak a dombok halovány, kopasz, elmosódott körvonalai, a tél már reggelente hóharmattal élezte karmait. „Nemsokára le fog havazni” – gondolja a földeregő meztelen fák láttán, s már látja is, ahogy a Nagy Hegy fölteszi a fehér hósípkát. És hallja a kuruttyoló vízcsapokat, és tudja, nem lesz majd fűtés ebben az évben sem. A tél majd kielezi a hiánylistát. Erről eszébe villan újra az álma. Hirtenlen összerándult tőle a gyomra, végtelen rettegés kerítette hatalmába. A félelem, mint valami furcsa



bizsergés szétáradt az egész testében. „Most már mindig így lesz? Mindig?” Képzeteiben fölillantak azok a beszélgetések, amelyeknek néha társaságban akaratlanul fültanúja volt, s amelyet eddig hitetlenségéből kifolyólag soha nem vett komolyan. A telefonlehallgatások, a besúgások. Eszébe villant Z., a volt egyetemi évfolyamtársa, akiből később újságíró lett, s aki rögtön, még megveretése másnapján meglátogatta, s aki, amikor ketten maradtak, a füléhez hajolt, és azt suttogetta:

– Mostantól nagyon vigyázz. Különböző emberek fognak megkeresni, olyanok is, akiket még csak nem is ismersz. Részvétükről biztosítanak majd, együttérzésükről. Közülük nem egy megbízott, beépített ember. Aki csak azért keres fel, mert rád akarják állítani.

Először, nem hitt a fülének, nem akarta elhinni, amit hallott, aztán rögtön eszébe jutott az is: „És te? Te vajon ki vagy, Z.?”

Hogy leplezze zavarát, arcának esetleges rezdülését, a bizalmatlanság homályos árnyékát, amely, érezte, gondolataitól átszaladhatott az arcán, azt kérdezte:

– Orvosok is?!

– Hát persze!

– Nem mondom komolyan!

– De!

– Honnan tudhatom, hogy ki-ki? Honnan tudhatom, hogy ki miért jön?!

– Nem tudhatod. Ha csak meg nem érzed! Viszont lesznek kitartó barátok, akikről eddig semmit nem tudtál, s most megjelennek nálad, és ott is ragadnak. Azok már gyanúsak lehetnek. Lesznek, akik megállítanak majd az utcán, véleményt kérnek erről vagy arról. Hogy te hogy értelmezted ezt! Hogy értelmezted azt. Z. elhallgatott, gondolkozott, majd folytatta: – A telefonra

is nagyon vigyázz. Engedd meg a vízcsapot, ha olyasmit beszélsz. Bár – fűzte hozzá –, most már olyan technikával rendelkeznek, hogy a mellékzajokat, zenét, vizet, mindent ki tudnak szűrni.

Z. elment, ő magára maradt. Újra rátört az előbbi gondolata, nem hagyta nyugodni. „És te, Z.? – Hisz, senki nem tud ró-

lad semmit. Neked sem tisztázott a helyzeted. Hátha éppen azért tettek ki az újságtól, hogy elnyerd ez által az emberek bizalmát? Hátha?!”

A bizalmatlanság, ahogy telt az idő, lekövesedett benne – már senkiben sem hitt. Amíg egy nap rá nem döbbsent. „Ha ezt akarták elérni, hogy senki senkiben ne bízson, ne higgyen, hát elérték. El tudják vetni a bizalmatlanságot! El.”

Majd a következő percben:

„Most már csak így élhetek?”

Pár pillanatig megdöbbenve gondolkodott: „Ha azt akarják elérni, hogy senkiben ne bízunk, akkor egyetlen lehetséges út van: ne féljünk. Bízunk egymásban, mert nincs más lehetőségünk! Nincs. Még akkor is, ha lesz, aki majd besúg! Így kell élni. Ezzel kell élni!”

Állt az ablak előtt, nézte a szikrázó csillagokat, s arra gondolt: „Mostantól tehát ez lesz az életem. Az örökös félelem és rettegés! Lehet így élni? Lehet? Vagy, lehet, mert kell! Kell, mert nincs más választási lehetőségem?!”

A felesége ekkor, mintha csak megérezte volna a hiányát, fölsóhajt, kinyúl a hiányzó test irányába. Akarat-



lanul, szomorkásan elmosolyodik. Kedves vagy, Cserey Réka! Kedves vagy te az én szívemnek!

És föl villan az első találkozásuk, amikor megismerkedtek.

A feleségét egy barátja esküvőjén ismerte meg. Akkor épp nem udvarolt senkinek se – nem is volt épp olyan szerelmes fajta –, egyedül ment. Ott szivarozott egy oszlopnak támaszkodva, nézte a jókedvű, vidáman hullámzó, mulató tömeget, a portyázó, lesre játszó férfiakat és hölgyeket, épp arra gondolt, hogy nemsokára elmegy, lelép, eltűnik, „mint a szamár a ködben” (nem tudni, miért épp a szamár tűnik el a ködben), amikor váratlanul úgy érezte, valaki nézi. Körbehordozta a tekintetét. Majd megismételte, kutatva és figyelmesen. Ekkor már számos és tartalmas, kellemes emlék kapcsolta a nőkhöz, s akkor az egyik ablakkeretben két lányt vett észre. Az egyik igen figyelemreméltó teremtsének tűnt, barna volt, magas, sudár, olajban úszó, fekete szemekkel – összevillant a tekintetük. Egy pillanatra „befogták egymást”, elmélyülten egymásba feledkeztek – aztán a lány elkapta tekintetét.

Két másodperc múlva firtató érdeklődéssel újra találkozott a tekintetük – majd a lány újra elkapta a szemölgarát róla.

Egy újabb szemvillanásnál elnevelték magukat.

Aztán a következő táncban az egyébként mindig hatáskos és bevált önfegyelme felmondta a szolgálatot, s felkérte a lányt. Ahogy táncolni kezdtek, mintha csak bezsongott volna az agya – Szálka János azt mondta a lánynak:

– Te leszel a feleségem!

A lány nem válaszolt. Ő folytatta:

– Mindig egy ilyen lányt kerestem, ilyen lányt álmodtam magamnak. Magas legyen, fekete hajú, fekete szemű.

– És szótlan! – mondta a lány incselkedve. – Szótlan és szófogadó. Aki imádja a leendő „férjét”, lesi a tekintetét, minden mozdulatát.

– Így van!

– Főzzön jól, szüljön három gyermeket, nevelje azokat, ne gondoljon soha másra, s közben szeresse a férjét.

Szünetet tartott, majd gúnyos-komolyan folytatta:

– Mert a szeretetnél szebb nincs. – És csúfondárosan szavalt: „Ahol szeretet, ott béke, hol béke, ott áldás, hol áldás, ott szükség nincsen” – mondta a falvédőkre írt „házi áldás” szöveget.

– Csak egyet tévedtél – mondta Szálka János.

– Tehát négyet? – kérdezte kaján-viccesen a lány.

– Négyet vagy ötöt.

– Akkor ezt megbeszéltük – nevette el magát.

– Szálka János vagyok – mondta ő.

– Szálka? Micsoda név! Hisz ilyen név nincs is! Ha

legalább Szálka lennél. Hogy lehet egy Csereyt fölcserélni Szálkára?

Majd incselkedve:

– Nézz a hátam mögé, látsz-e valakit?

– Nem – mondta Szálka János. – Kit kellene látnom?

– Hát, nem az árnyékomat!

– Akkor?

– Azt a másik fiút, aki szintén magának álmodott.

– Az nem is tud álmodni – mondta ő. – Már édesanyám is azt mondta: Neked vannak a legszebb álmaid, fiam. Ahogy te álmodsz, úgy nem álmodik senki!

– Húha! – mondta a lány.

– A legszebb álmokat álmodtam magamnak – mondta Szálka János – s a legszebb életet, mert az álmokat nem vehette el senki.

– S még mit mondott édesanyád? – kérdezte gúnyosan a lány.

– ...

– Nem szeretem az édesanyádat – mondta a lány tetetett komolysággal. – Már *most* sem szeretem az édesanyádat! Mi lesz később?

– Megszereted!

– Ember, álmodd a legszebbet! Ha már álmodsz, álmodd a legszebbet! – mondta a lány.

– Így igaz. Csakis. Ha lány, nimfa legyen. Félig hal és félig lány. Aranyló haja térdig érjen. A szeme gyémánt...

– A lába?

– A keze?

– Az ajka?

Komorán:

– Én nem szeretem a nimfákról álmodó férfiakat. Én azokat szeretem, akik hús-vér nőket álmodnak maguknak. S azok közül is, akik nem szeretik az anyjukat...

Garda áthelyezése – amelyet a város Szálka doktor megveretésének tudott be – s Bokor Negritoiu megérkezése Székvárra váratlanul történt. Egyik nap még Garda volt a gondolatrendőrség parancsnoka, ő volt jelen a városi pártbizottság ülésén, s másnap már – minden előzetes bejelentés nélkül – Bokor Negritoiu. És Székváron mint jégrianás futott végig a hír. Néhányan titkon sajnálkoztak, legtöbben azonban örvendeztek.

– Olyan, mint Garda, még egy román is lesz!

Vagy:

– Már elfelejtették a titokzatos veréseket!

– Azért mégiscsak magyar volt...

Ekkor már, a 80-as évek második felében az élelmezési gondok mellett az asszimilációs nyomás is egyre súlyosabb lett Székváron. A hatalom húzd meg, ereszd meg játékot folytatott, próbaként is, hogy med-

dig mehet el. A központi médiában erőre kapott a félelemkeltés és a magyarellenesség, magyar nacionalistákat, irredentákat kerestek és leltek. Összeesküvést. Nem csoda tehát, hogy az őslakos népeesség, amely már más, egykor volt magyar városokban rokonai, hozzátartozói révén megélt jó pár hasonló történet, gyanakvással és félelemmel, sőt bizalmatlanul szemlélte minden személycserét. Főleg, hogyha egy magyar embert románnal váltanak le. Még akkor is, ha gyűlölték azt a magyart, aki éppen hatalmon volt, vagy nem tartották közülük valónak. Az *érkezők* először mind a vezető állásokat foglalták el. Védekezésékként, de talán a tehetetlenség okán is ekkor terjedt el a mondás – talán a történelmi múlt igazolásaként is –, hogy mindenki álljon az apja fejfája mellé. Mert akkor kiderül, ki hol született. És nem véletlenül. Mert mikor ez történt, sok kiszálláson lévő székvári ember, sofőr, kereskedelmi utazó hazatérve arról számolt be, hogy nem egy távoli, idegen városban Székvár román nevével találkozik. És a hirdetések, amelyek uralják az ottani városképet, azonnal beköltözhető lakásokkal hirdették a székvári munkahelyeket. Amin persze hogy csodálkoztak, mert sokan évtizedeket vártak itt is lakásra. Persze ezekben a pozíciófélésekben volt az újtól, az ismeretlenről való rettegő félelem is: ezt már ismerjük, olyan, amilyen, de a mienk! A tépelődés, önáltatás, ön- és ösvigasztalás odáig fajult, hogy volt, aki már-már sajnálta is Gardát. „Mégiscsak a mi kutyánk kölyke”! *Volt.* Vagy: ki tudja, ha más lett volna, nem lett volna-e még rosszabb? Ekkor már nem érdem, tudás, még csak nem is párhúság, hanem *etnikai* alapon történt minden kinevezés. Lehetett a magyar hithű kommunista, aki az életét adta volna az uralkodó eszményekért, nem számított. Ekkor már *csak* a hatalom asszimilációs célja volt a mérvadó. Viszont, akit leváltottak, az mindig, bárhogyan történt is a leváltása, személyes bukásként élte meg azt. És ezt tudta a hatalom is. Éppen ezért, mielőtt leváltotta volna, elvégeztetett vele mindent, ami „mocsos, galád, alja munka volt”. Rulett volt ez, de még csak nem is orosz rulett. Inkább az itt a piros, hol a piros őshonos, hazai változata. És így történt most is. Bokor Negritoiu olyan csendben érkezett meg, mint késő őszi éjjel a hó, hótalpon, s hogyha nem éppen a város legfontosabb hivataláról lett volna szó, talán senki észre sem veszi. Így viszont rögtön szétszaladt érkezése híre az egész városban.

A székváriak, ahogy az lenni szokott, elsőnek a nemzetiségére kérdeztek rá, s amikor meghallották a gondolatrendőrség új főnökének a nevét, már-már megnyugodtak. Ha a Negritoiu személynév gyanakvást, kétségeket szült is, a Bokor vezetéknevén részben megnyugtatt

ta a kedélyeket. Reményt adott. Fajtájukbélit sejtetett. Azt sugallta, hogy az apja, nagyapja, valaki egykor volt őse – boldog őse – magyar volt. Még a verés is jobban esett, ha a fajtájuk verette őket. Megnyugtató volt.

A hír végighullámzott a városban, aztán csend lett.

Lassan mindenki megfeledkezett Bokor Negritoiu érkezéséről.

Bokor Negritoiu azonban nem feledkezett meg a városról.

Bokor Negritoiu azon az egy, első eligazításon kívül még a beosztottjai számára is úgy tűnt, hogy valóban nem tesz semmit. Pipogya, nyimnyám, kivárá ember. Bemegy a munkahelyére, hazamegy. Azt persze nem tudják, hogy közben olvas és olvas. Néha elmegy – többnyire a fiatal s jóképű Neluval –, és sétál a városban. Beszél, beszélgeti Nelut. Rákérdez egy-egy jobban öltözött városlakóra, nőre, férfira.

– Ez ki?

– Hát az?

– Tekintélyes ember?

– Hol dolgozik?

Valójában Bokor Negritoiu azon a hóharmat illatú őszőn mást se tett, csak ismeretlenül járta a várost, ismerkedett annak múltjával, lakóival, s közben szótlanul azt hánytavetette, mit kell, és mit lehet tenni. Neki! Neki, mint a város helytartójának. A párt ostorának. És tetszett neki Székvár. Tetszett, ahogy ez a kis remekbeszabott Kékellő parti város – ahogy Nelutól hallotta – Athént játszott. Athénként tetszelgett.

– Az mit jelent? – csodálkozott rá megdöbbenve, amikor először hallotta ezt a megnevezést.

– Azt – mondta mosolyogva Nelu –, hogy a városnak méretéhez képest nagyon sok az iskolája. Hogy ilyenkor, ősszel megtelik étellel. Egyszóval a tudás fellegvára.

Azt korábban maga is megállapította, hogy többszázados iskolái, rangos református kollégiuma vagy a város fölé magasodó katolikus főgimnáziuma nem egy nagyvárosnak büszkeséget jelentene. Elgondolkozott, majd elmosolyodott.

Bokor Negritoiu szerette a kihívásokat. Arra gondolt, hogy majd, amikor sor kerül rá, miként törje be. Alázza meg! Ha kell. Mert Bokor Negritoiu nagy tervekkel, *honfoglalási szándékkal* érkezett Székvárra. És azt is rögtön, már idejövetele után nyugtázta, hogyha a kommunizmus nincs, talán ki kellett volna találni. Mert nincs jobb, szebb lehetősége az öntudatos polgárok meg- és betörésének, mint a kommunizmus. Hozzá képest hajdanán még a tatár, török betörések is kezdetleges próbálkozások voltak. Talán a történelem folyamán – nyugtázta – soha, sehol nem volt ilyen tökélyre fejlesztett módja s lehetősége a megalázásnak. És szükség

is van rá a provincia betöréséhez – gondolta. „Hisz van-e tökéletesebb módszer az okos és alapos tönkretételre, az öntudat feladatására, mint a nincstelenség?” – okoskodott. A vagyon, a vagyontudatból fakadó büszkeség – ezt már korábban, korábbi munkahelyein is megfigyelte – úgy foszlott szét a párt okos és céltudatos politikája révén, mint az őszi reggeli ködök, s az évszázados múlttal büszkélkedő polgárok s a többszázados múltú főurak ugyanúgy álltak be a kenyérsorba, mint a nincstelen parasztokból lett friss városiak. S bár tudta, a tömegnek is megvan a maga asszimiláló szerepe – a Provincia egykori fővárosából jött Székvárra –, tudta azt is, hogy a régi városok azért voltak olyanok, amilyenek, mert törvényiszteelő polgárok lakták őket, akiket a többszázados szokásrend faragott polgárrá, az élet s a halál ezernyi szála, boga kötötte össze valamennyiüket. Egymás között házasodtak a hagyományok szellemében, szültek, kereszteltek, szerettek, temettek. Ez mind, mind benne volt a zsigereikben, a város láthatatlan, de egyben szétbonthatatlan szövetét képezte. A család szentháromságát megtoldották az atyafisággal, az atyafiságot a rokonsággal, háló volt ez, vér- és dacszövetség, amelyből nem hullhatott ki senki, átadták egymásnak és őrizték. Igen, valamikor csak annyi új lakót, kívülről érkezőt fogadtak be, amennyit a város asszimilálni tudott szokásaiban...

„Ezernyi ilyen láthatatlan szálát kell majd szétvágni, szétzilálni helytartóként, s akkor majd szétzilálódik ez a nyelvében, vallásban tömbbé faragott közösség is. Így van” – elmélkedett elégedetten Bokor Negritoiu, miközben a város macskaköves sikátorait járta, múltját tanulmányozta, az örökös harangzúgások között, mert a vallások útkeresztvezésében is feküdt ez a város. És elképzelte, hogy fog majd kinézni mostani lakói nélkül! Az övéivel, az ő népével benépesítve. Egy kicsit talán majd anakronisztikus lesz, amikor még állni fognak az egykori lakókra emlékeztető, de hívők nélkül maradt gótikus és barokk templomok – az is igaz, akkor már nem fognak a harangok szinte óránként zúgni – s a csipkézett tornyú, barokk és klasszicista stílusban épült város majd hozzásimul új lakóihoz. Ahogy a Provincia más városai is hozzásimultak. MÁR. S az új lakók, akiknek már a gyermekei itt születnek, akiknek majd később halottaik lesznek a dülöngélő keresztikkel teletűzdelt többszázados temetőikben, a templomok, barokk és klasszicista házak ellenére magukénak fogják tudni ezt a várost, beteljesedik itt is, amit Ion egykor a Provincia fővárosáról megálmodott.

„Csak türelem, türelem – gondolta magában. Nem erővel, ésszel és türelemmel kell politizálni! Egyelőre a bizalmatlanságot kell tökélyre fejleszteni! Szét kell sza-

kítani a város láthatatlan szövetét, pókhálóként feszülő erezetét, a rokoni, a baráti kapcsolatokat, magányossá és védtelené kell tenni az embert. Igen, ezt kell legelőbb elérni! A példaemberek betörésével vagy akár elszigetelésével. S a bizalmatlanságot megtoldani anyagi bizonytalansággal! Hisz lám-lám, az egykor büszke, nyakas városiakok, akik különböző egyletekbe tömörülve gögölyték le egymást kivagyiságukat, műveltségüket hangoztatva, akik vasárnaponként kiöltözve korzóztak, mára már a nincstelenségtől ugyanúgy tolakodnak egyegy darabka kenyérért, mint a betelepültek.”

Mára már az egykorvolt polgárok hasonultak a betelepítettek többségéhez, s nem ők asszimilálták azokat a saját képükre, ahogy századokon át tették.

Bokor Negritoiu járta a várost, ismerkedett annak lakóival, s amikor elérkezettnek látta az időt, egy újabb eligazításon azt mondta:

– Tudom, hogy eddig az észrevétlenségetek volt a tét. Hogy észrevétlenek maradjatok. Feltűnés nélkül éljetelek. Járjatok-keljetelek. Szinte ne is látszódjatok. Mostantól változtatunk a munkastíluson. A betelepítésekkel egy időben mind nagyobb és nagyobb nyomást gyakorolunk, és eddigi szokásunkkal ellenkezőleg nem maradjunk észrevétlenek – hanem jelen leszünk. Mindenütt.

Felemelte a hangját:

– Ott kell lenni mindenütt, ahol történik valami, hogy lassanak. Ott kell lenni mindenütt, ahol történik valami, mintha az ünnepek a mi ünnepeink volnának, az örömeink a mi örömeink volnának, hogy ne maradjanak egy percig se magukra.

Elhallgatott, rövid szünetet tartott:

– De, ami a legfontosabb, meg kell állni az utcán minden ismerőssel, ráérősen rájuk kell kérdezni, hogy vannak, főleg a városka egy-egy jelentős lakójára, orvosra, tanárra, ha kell, papra: őket kell diszkreditálni. Mert ahogy mi, úgy gondolkodnak ők is. „Nézd, Z. egy gondolatrendőrrel beszélget. Y. is...” A példaadás erkölcsét kell megtörni. A példaképeket szét kell zúzni. Felmosórongyot kell csinálni belőlük.

Felemelte a hangját:

– Értették?

Majd:

– A besúgókról azt kell elterjeszteni, elhitetni, hogy nem súgnak be, s akik nem súgnak be, azokról, hogy besúgnak. Össze kell zavarni őket. Hogy bizalmatlanná váljanak egymással, de még önmagukkal szemben is... De mindenekelőtt tudnunk kell, hogy az idő nekünk dolgozik. Ebből kell kiindulni. Ebből.

Rövid szünetet tartott, majd elgondolkozva azt kérdezte:

– Azt az orvost, akit Barbu megveretett, hogy is hívták?

HORVÁTH LÁSZLÓ IMRE

***Júdás imája***

*Harminc ezüst nélkül is kiadlak,  
leírlak, elárullak, csak úgy magamnak.  
Te választottál, utolsó tanítváynak  
(mikor olvassák a névsort,  
mind az én nevemre várnak).  
Talán szerettél, vagy szerettelek.  
Mindig csak most isszuk  
a bort, töröd meg a kenyeret.  
Csókkal, soha így, összeér örökre  
két szereplő. A történet sosem  
látható, talán néhány pillanat.  
Nem tagadlak meg: én leszek  
mindig, aki elárultalak.*

***Titokban képtelen***

*Reggel, indulás előtt az ágy szélén  
ültem, elmosolyodtam.  
Kérdezgetted, na mi az, mi az.  
Nem válaszoltam és nem mosolyogtam  
tovább. Mondtad, megijeszt, mikor  
ilyen szomorú vagyok hirtelen, nem tudsz  
mit kezdeni velem.  
Szóval, valami ruhát pont úgy  
dobtam ki az ágyból, mint ahogy elképzelem  
vagy emlékszem rá, nem tudom,  
anyám mesélte, kétéves koromban  
megműtöttek, haragos voltam a világra,  
de nem mondtam semmit, csak legközelebbi  
társamat, egy ronda, szürke plüss vízilovat bosszúból  
magam mellől kihajítottam a padlóra  
lámpaoltás után, azt hittem, titokban marad.  
Onnan tudtam, hogy vége, hogy ezt  
képtelen voltam elmesélni neked.*

## Raszkolnyikov

*Garay utca 4., itt van most az  
odúm. Sokat gyaloglok, néha séta ez,  
általában menekülés egyik torz lépésből  
a másik felé. Hosszú szövetkabátot viselek  
(lassan véget ér az ősz), a balta pontosan elfér, megül  
majd hónom alatt, ha belevarrok egy madzagot  
hogy tartsa, és kívülről ne látsszon.  
Még nem tudom.*

*Középiskolás fokon tanítom  
szívem dolgait hétköznapokon.  
Hétfégén munka magamnak,  
billentyűket vagy falakat nézek és vésem  
valamelyiket, hogy kívülről,  
belülről hulljon rám por, vakolat.*

*Nem, nem. Feladtam. Csakhogy ezt  
nem lehet mondani, ezt tenni szokás,  
én meg csak azt merem, ami bármi más.  
Nálam az élet föld alatti mozgalom,  
minden nap hidak, sínek, országutak törnek  
össze, romlanak bennem, nehogy kijuthassanak  
éveim, huszonöt évem, szét ne szaladjanak.*

*Nálam az élet föld alatti mozgalom,  
roskadásig rakott sok vagon  
az idő és tengernyi ellenséges élőerő,  
megszállva tart, pusztítom, ő meg engem tizedel  
cserébe. Nem emlékszem a dolgok elejére.  
Kezdet nélkül, csak ölelkezünk  
egymásnak adva, én és a világ,  
áldozat és gyilkosa, mint a szerelmesek.*



RADVÁNYI ERVIN  
**Ezerkilencszáznyolcvanhét**

Az utolsó vendég után is becsukódott az ajtó. Hőgyész megkönnyebbülten törölte le arcáról a születésnapját ünneplő házigazda kellemes mosolyát; lazított, kinyújtózta elgémberedett arcizmait. Sarolta mintha maga is csak erre a percre várt volna, pezsgőt töltött két talpas kristály pohárba.

– Végre – mondta –, elment ez a sok marha. Isten élteszen, öreg! – Ittak, aztán letette a kisasztal lapjára a poharát a Hőgyész István író címére érkezett táviratok mellé. – Az én ajándékomra még nem is jutott idő – jegyezte meg, mint utóbb kiderült, jelentős mosollyal. Molett természetéhez képest fiatalos fürgeséggel eltűnt a szobájában, és egy levélcsoaggal jött vissza, amely fakókék szalaggal volt átkötve. – Ezt értékelni fogod. Azt hiszem, sikerült valami eredetét kitalálnom.

Hőgyész meglepődve nézte.

– Mi ez?

– Dokument. A hozzám írott szerelmes leveleid. Úristen, mikor írtad őket!... Nem fogod elhinni, majdnem valamennyi megvan. Időrendben összeraktam. A mamáék padlásán találtam rájuk, a hajókoffer fenekén. – Az asszony úgy mosolygott rá, ahogyan harminc-egynéhány éve, amikor először csókolta meg egy hóember mellett, verébnyuvasztó fagyban a Vérmezőn. Hogy lehetett ebbe a nőbe szerelmes lenni?...

– Elvégre memoáron dolgozol. Azt akarom, hogy sikered legyen vele. Nemcsak amolyan szokványos, sima megjelenés, kis hír az Új könyvek rovatban, de igazi, fölpezsdítő siker. Megérdemled. Sláger példányszám, árulják pult alól, legyen beszédtema, és a tévében vitatkozzanak rajta.

Gyanakodva bámult rá. Mi ütött belé, éppen a születése napján? Lelkesülten magyaráz, hosszú körmű, tömpe ujjai mint kövérkés madarak röpködnek előtte.

– Te most memoárt írsz, önmagadat. Az életedet, hogy mikor mit gondoltál, tettél, meg éreztél. Óriási, miken mentél keresztül! Kész dráma, sőt történelem. Fényesen bizonyíthatás a saját korabeli soraidal. Kár lenne hasalni, amikor a színtiszta valóságot is írhatod...

Hasalni?... Ez berúgott?

– Sári – mondta szigorúan, de Hőgyésznek hátat fordított, visszasietett a szobájába, félig nyitva hagyta az ajtót, eltűnt a szekrényében, a mélyben kotorászott, a tompora tért ölelően, expanzívan feldudorodott. A férfi egy másodpercig elmerült a látványban, mint egy önsanyargató szerzetes, aztán elfordította megviselt tekintetét. Sarolta ezúttal két csomaggal tért vissza. Ezek spárgával voltak összekötözve, nagyok voltak és sárgás színűek. Újságköteg volt mind a ket-

tő, az egyik kisebb, a másik nagyobb. A pillantása megint tele volt jóssággal, úgy nézett rá, kezében a lógó csomagokkal, mint egy örömtől fénylő, hírlapkiadó arkangyal.

– Dokument. Mindenféle protekcióval majd egy hónapig bogarásztam a sajtóarchívumban.

Leejtette az asztalra a két köteget. Halványszürke por és fanyar enyészetszag szállt fel belőlük.

– A cikkeid, tata. Amiket akkoriban írtál. Hogy ma ne kelljen az ujjaidból szopnod.

Hőgyész István leült. Hogy mi?

– Nem érted, szívecském? Színaranyat ér. Tévedhetetlen iránytű, készséges informátor, hogy mit írtál, hogy gondolkodtál, miféle ember voltál akkoriban. A saját cikkeid. Megvan valamennyi, a legrázósabb idők! Emlékeztet, ha éppen kihagyna a memóriád. Gyerekjáték lesz így dolgozni, puskázhatsz belőle!

Az író émelgyést érzett a gyomra tájékán, mint amikor este székelykáposztát eszik, és nincs otthon bilagít.

– Kösz az ajándékot. Csakugyan eredeti.

Sára a bal kezét ünnepélyesen a nagyobbik újságkötegre tette, másikkal a poharáért nyúlt.

– Úgy örülök, mint a talált kincznek. Tarolni fogod a babért, tiéd lesz az év könyve, érted?

Hőgyész néha úgy érezte, nem harmincnégy, de háromszáznegyven éve nem ismeri a feleségét. Megpróbálta belefűrní a szemét a szemébe.

– Honnét az öregistenből jutott eszedbe ez az egész?

Sári lecsapta a poharat.

– Hát még most se érted? A sikeredért. Te azzal fogod szédíteni az olvasót, a kritikát, hogy őszinte vagy. Szépen kimásolod a leveleiből, a cikkeiből a valódi, hiteles életedet. Kitergeted, amid van.

Az író mosolyogva megveregette az asszony arcát. Inkvizíció kéne neki, gondolta közben. Víziója támadt: boszorkányégetés a Vörösmarty téren, nagy máglya a zserbó előtt, Sarolta sistereg, mint a pörc a serpenyőben, és ő, Hőgyész István, időnként rádob a tűzre egy-egy aprófát.

– Csacsi – mondta –, az életet nem lehet másolni, az ilyesmi törvényszerűen megbosszulja magát. Az ember azt hiszi, ez a téma kész regény, és leírva kiderül, hogy alaktalan massa. – Átment szakmai fölénybe. – Művé kell formálni, boci.

– A regényt. De nem a memoárt. Az legyen alaktalan massa. Csak úgy van benne pláne.

„Ki az isten fűti ezt a nőt?”

– Elolvastam az első százötven oldalt. A hatvanéves Hőgyész István sűg a huszonéves Hőgyész Pistinek. Találkozás egy fiatalemberrel. Megmondja neki, milyen volt, mit érzett, mit művelt és mit nem a legrázósabb időkben, negyvenegyben, negyvenkilencben, ötvenegyben, ötvenhatban, s a többi. Ez a bölcs, korrekt ifjú Hőgyész tisztán

látott, elválasztotta az ocsút a búzától (mindig tudta, éppen melyik a búza és melyik az ocsú!), és higgadtan, éretten ítélte. Utálom. Ebbe szerettem én bele?

„A szentségít. Mire megy itt ki a játék?”

Hőgyészné lefejtette a levélkötegről a foszladozó szalagot. Sárga postai borítékok, megfakult címzés, Németh Sarolta Helyben, kockás papírlapokra írt sűrű, apróbetűs sorok, egy huszoneves ifjú ember kitárulkozó, szenvedélyes vallomásai. Az asszony kivette koper-tájából az egyik levelet.

– Itt a vágyaidról írsz, hogy csak nekem akarsz adni mindent – futotta át a sorokat –, a gerjedésedet, a férfi szent hevületét. A tested tűzben ég, ha rám gondolsz, és arra a megváltó éjszakára, amikor a szüleid elutaznak Pécelre a Tóni bácsihoz. Mert akkor végre izzón magadhoz ölelsz.

Fagyottan nézte az asszonyt.

– De nem is ezt akarom mutatni – folytatta Sára. – Van itt mellette valami. – Diadallal magasra emelt egy géppapírra írott, indigó másolatú szöveget. – Emlékszel? Ez már irodalomtörténet. A legelső műved, amivel megcéloztad a parnasszust. A Szabad Nép pályázatot hirdetett aktuális mozgalmi dalra, tömegeket mozgósító indulóra. – Úgy pillantott a férfitra, mint aki jutalomcsókot vár. – Népnevelő-induló. Így kezdődik: „Mosolygó arccal fogadjuk őket / A kedves vendégeket, a népnevelőket.”

– Észnél vagy? – Ki akarta venni a kezéből.

– „Beszélgettünk erről-arról / Tervkölcsonról, Kóreáról...”

– Sári!

– „Ablakon túl hullik a hó / Sztahanovról folyik a szó...”

A papírért kapott, de az asszony máris egy következő borítékot kotorászott. – Egy másik apró epizód. Tudod, amikor statisztáltál az Operában, hogy valami pénzhez juss. A Jóisten sugallta azt a szokásod, hogy bármit alkotsz, nekem ajándékozol egy másolatot. – Négyrét hajtogatott, gyűrött papírlapot húzott elő. – Faliújságcikk. Magad rajszöveget ki a Magyar Állami Operaház DISZ-bizottságának táblájára, A statiszta hangja rovatba. Küzdjünk az operaszínpad megtisztításáért! Először azt hittem, takarítóbrigádot szervezel, trisóval felmosni a deszkákat, de kiderült, hogy eszmei tisztogatásra szólítasz fel. Söpörjük ki a dalszínházak színpadáról a királyokat, őrgrófokat, hercegnőket, a hűbéri parasztnyúzás ingyenelő heréit. Mi szükségünk epekedő trubadúrokra – teszed fel a kérdést –, az árutermelő mamutbirtok köldöknéző Leonoráira, meg a feudális extraprofiton élősködő Luna grófokra? Ez kell a tömegeknek? Új példaképeket az operaszínpadra!

– Ez nem igaz.

– De igaz. Tessék, itt van a here kétszer is. Dokument. Az Aidában is statisztáltál, itt a kivágott fénykép

a színházi lapból: a bevonulási jelenetben büszkén feszítesz Radamesz mögött. Valami rúdon egy győzelmi jelvényt cipelsz, mint május elsején a Rákosi-képet. Hány fotót akarsz elhelyezni a kötetben?

– Hogy mit?

– Nahát ezt az aidásat ki ne felejtse. Kitűnően fog illeszkedni a faliújságcikkhez.

Kis csönd lett, az író felállt, ásitást mímelt, ütögette a szájára a tenyerét, mintha a maga részéről befejezné a beszélgetést.

– Hagyd a francba, Saci, mi a célod ezzel a mókával?

Az asszony arcán rózsaszíromként virult ki a jóság.

– Azt akarom, hogy a te emlékezésed más legyen. Tuti siker. Csak ki kell aknázni.

– Ezzel?...

– Óriási trouvaille. Új műfaj. Az úttörőnek kijáró bábér. EGY ŐSZINTE MEMOÁR!

„Egy őszinte memoár. Nem vitás, készült. Ez egy koncepció. De mit akar éppen ma este?”

– A logikád megtámadhatatlan – bólintott elismerően.

– Egy nyílt, kendőzetlen önkivallás. De ha már itt tartunk – jobbával az állát fogva sétálni kezdett fel-alá –, megbocsáthatatlan hiba lenne itt megrekedni, elvégre akadnak az életnek más szférái is.

Ezúttal az asszony nézett rá gyanakodva.

– Természetesen a magánéletre gondolok – folytatta Hőgyész –, igen, a magánélet, amely a kíváncsi olvasónak szintén csemege lehet.

– Éspedig?

– Jaj istenem, hát a szerelem – vált meleg fényűvé a hangja. – A szívek együttdobbanása. Amiről a memoár-író nem hallgathat: harmonikus házasság egy harcos-társsal, egy értő, érző, nagyszerű asszonnyal, aki jóban-rosszban végigkíséri az élet göröngyös országútján.

Sára kicsit csodálkozva nézett rá.

– Én a pályafutásodra gondolok. Óriási ziccer. Gondolj a honorra, tata! Csak a példányszám megemeli cirka százötvenezerrel. A könyvterjesztő utánnyomást fog követelni. A kollégák epeömlést kapnak az irigységtől. Emlékszel, amikor besúgtad egy társadat a főiskolán, és emiatt házkutatást tartottak az apukája lakásán? Hát akad memoáríró, aki nem felejt ki egy ilyet? Ezt írd meg, papus. ETTŐL LESZ JÓ A MEMOÁR!

A férfi gyomrából a torka felé húzódott a hányinger. Ezt az ünnepi beszélgetést, ezt a házastársi tereferét már nem lehet félbehagyni, leinteni: ezt a születésnap tortát már az utolsó morzsáig el kell fogyasztani. De nem egyedül: mind a kettőjüknek!

– Sacikám, jogászember vagy, született érzéked van a logikához, s hogy ne mondjam, a jogegyenlőséghez. Ha már egyszer szót ejtünk ezekről a hajdani kis epizódokról,

az én ifjúságom apró dekorációiról, hogy is hallgathatnánk el – persze közös megegyezéssel, sőt a te határozott követelődre! – néhány akkori csecsebecsét a te káderlapodról. Díszítő elem a hiteles portréhoz. Momentán csak néhány apróság jut eszembe. Egy himihumi epizód: te ötvenhat október végén mint ifjú jogász bementél az üzemed igazgatói irodájába, formás kis öklöddel ütötted az asztalt, és kijelentetted, hogy a Schweigerné meg az öreg Klein származásánál fogva nem képviselheti a munkástanácsban a magyar proletár érdekeit. Ez tény, ezt később az előbbre jutásod meg is sínylette. Én tudom, hogy ez bagatell, és nyugodtan lehet vállalni, de valahogy – kereste a szavakat –, valahogy, boci, mégsem veszi igazán jól ki magát.

Az asszony arca mozdulatlan lett, a vízkék szemekre félig ráhúzódott a szemhéj. „Mint egy lárvá – regisztrálta elégedetten a férfi. – Mint egy meglepődött lárvá.”

– Iszonyú, mit mondtál most – sóhajtott végül Sára. A csalódottság fájdalma ráncokat redőzött a homlokára. – Hát a gerinc szikrája is hiányzik belőled? Hát milyen erkölcsi alapra épül a mi házasságunk? – Kiégetten bámult maga elé. – Ez megkérdőjelezi egész összetartozásunkat.

„Vérforraló pojáca, na de ennyire?!”

– Nem tehetsz nekem szemrehányást. Itt van például a te plasztikusan kitapintható, leküzdhetetlen anyagiasságod. – Váratlanul a karórájára pillantott. – Erről jut eszembe: a fiunk megígérte, hogy ma késő este felhív Münchenből. Az apja születésnapjára... – Egy percre elérzékenyült.

– Mi az, hogy „erről jut eszembe”?!

Hőgyész széttárta karját.

– Jaj istenem, hát mit csináljak, ha erről jutott eszembe? – Öngyújtóért nyúlt, gondosan keresgélt az alpakka doboz hosszú cigarettái között. – No, szóval, nemrégiben kiderült, hogy te tudtál róla.

– Miről?

– Arról, hogy András fiunk, a tehetséges törvívó, vacillált, miszerint az NSZK-partyáján kint maradjon-e vagy sem.

– Mit beszélsz?

– Mindössze annyit mondok, hogy a döntése előtt neked, az anyjának beszélt a dilemmájáról, épp azokban a napokban, amikor én a tihanyi írótáborban voltam. Ennek idestova másfél éve. András itthon is tehetős klubban vívott, utaztak, versenyeztek, már a válogatott kerettségébe is fölmerült, és akkor kapott egy külföldi ajánlatot. Távirat, sürgősen kellett döntenie. Veled beszélt akkor ez a józan mérlegelésre képtelen, befolyásolható kamasz, és te azt mondtad neki, fiam, egy életünk van, hiába hajtasz, te itt csak prolibaró lehetsz OTP-villával meg Zsigulival. A szívem szakad meg, tetted hozzá, az egyszülött gyerekem vagy, de nincs jogom hozzá, hogy megakadályozzam az életed minőségi változását. „Fiam, mondtad, és könny csil-

logott a szemedben, NSZK-márkában kapni a havi javadalmazást vagy forintban: egy ilyen differenciát egy életre szóló felelősséggel kell mérlegre tenni!”

Kitörésre számított, egy Vezúv kitörésére, az asszony ezzel szemben a makulátlan tisztesség egykedvű undorával szólalt meg.

– Honnét veszed ezt a szemenszedett, otromba hazugságot?

Hőgyész sóhajtott.

– Tudod, imponáló volt, amikor születésnapj ajándékkul dokumentumokat tettél az asztalra. Az írás bizonyít, ez ellen nincs apelláta. – Felállt, átsétált a másik szobába. Sarolta hallotta, ahogy zörren a kulcscsomó, kinyitja az íróasztala biztonsági zárral fölszerelt fiókját. Felbontott borítékkal tért vissza.

– Egy levél, bizony, bizony. Ez föltétlenül a memoár egyik legbecesebb részlete lesz. Hőgyész András adta fel, München, Kaiserstrasse 28. Körülbelül egy hónapja érkezett, no nem ide, hanem a szerkesztőségbe címezve. Fiunk elbeszél benne egy-két dolgot. Fölmerült benne ugyanis, hogy az édesatyja mit sem sejt...

Hőgyészné felállt.

– Nincs jogod beleszólni. A gyerek nem akárki a sportban, és itt gáncsolták. Odakinn pénzdíjas versenyeken vesz részt, itt meg az évi munkája jutalmául vehetett részletre egy Skodát.

Az író hosszúkás arca felsugárzott.

– Saroltam, köszönöm. Mint egy diktafon, mint egy Akai-magnó, rögzítem minden szavad. A kötet egyik gyöngyszeme lesz, fölbecsülhetetlen adalék egy kendőzetlen portréhoz. A benső én kifordítva, mint a számadó juhász subája. Egy szülő – folytatta ábrándos elismeréssel –, aki a pénznem minőségén méri fel, disszidáljon-e a fia vagy sem. Az anyai szeretet, mint a napi valutaárfolyam függvénye! Saci: ez briliáns! ETTŐL LESZ JÓ A MEMOÁR! Ez maga az élet. Hát képes egy elnyűtt írói fantázia ilyen kitalálni?

Az asszony mélyről, öklendezően felmordult, de Hőgyész nem hagyta szóhoz jutni. Élénken gesztikulált, mintha hálás közönség előtt szerepelne.

– Fölmerül a kérdés, a pénznemekhez képest a szívjószág cirka milyen kurzuson található. Az angol font, a svéd korona, a megingathatatlan svájci frank nyilván übereli az anyagi ragaszkodást, a dinár, a tugrik meg a zlotyi kábé egy szinten mozog vele, viszont a szülői melegség minden bizonnyal fölötte áll néhány afrikai fizetőeszköznek, így például a bantu törzsek színes kavicsainak vagy a ruambák zebrapatából csiszolt korongjainak.

Úgy festett, az asszony most csakugyan nem kap levegőt. A némasággal beszédes másodpercek teltek el. Végül méltóságot tükrözve, mozdulatlan arccal felállt, lesimította szoknyáját, és kifelé indult.



– Meddig sülyedhetsz még? Mit tartogathat még az élet? Egy ilyen emberrel élek egy fedél alatt?

„A nagy felismerés – regisztrálta az író. – Hogy kivel él egy fedél alatt. Közben repes a boldogságtól. Az ölébe hullott valami. Most végre kiléphet a bozótból a tisztásra.”

– Hogy mit tartogat? Fogós kérdés. Pedig még tartogat valamit. És a bizonyíték elé egy sejtést mellékelek, egy gyanút, hogy mire is szolgált ez az eredeti születésnap ajándék. Ez a hajdani újságcikkgyűjtemény, amelyiknek az a hivatása, hogy szembesítsen önmagammal és ráébresszen valódi minőségemre. Erre bizony nagy szükség van éppen most, egy döntő lépés előtt... Amikor is az ellenfélnek, vagy mondjuk így, az alperesnek kívánatos minél feketébbnek lennie... A hatodik érzékem, Saroltám, a vizeletem, vagy minék is nevezem, azt súgja, hogy az én készülő memoáromra épülő provokációról van szó, egy magasabb cél érdekében előbányászott epizódokról, jellemhibákról, egy férjről, aki az idők során meghempergőzött hol politikai, hol irodalmi tócsákban. Röviden: olyan ramaty személyről, akivel egy feddhetetlen becsületű asszonynak lehetetlen együtt élnie.

Sarolta erősen figyelt, a férje szavait hallgatva olyan lett az arca, mint egy ügyfelére koncentrálo üzletkötőé.

– Az elgondolás ésszerű – folytatta Hőgyész –, egy írot a rábizonyított szemétségeivel diszkreditálni. Hogy a valóperi eljárás zökkenőmentes és egyértelmű legyen.

– Hm. – Dr. Németh Sarolta néhány hosszú másodpercet áldozott férje felismerésének. – Idehallgass, öreg. Adódik lehetőség az ügy korrekt rendezésére. Mégpedig...

– Nyilván adódik – vágott közbe a másik –, kettőben dolgoztátok ki, és a társszerző természetesen a barátod, a neves ügyvéd és mindenféle szakértő, akihez hozzá akarsz menni.

Megállt. Hatásosan megformált, emlékezetes pillanatot. Egy asszony erkölcsi kiütés előtt. Novella: nem, inkább tévédarab.

– Rendben van – szólalt meg hosszú csönd után Hőgyészné. – Lojális leszek. Enyém a nyaraló fele,

az arany ékszerek, a két Czóbel, továbbá az ezerhármasm Lada.

– És békésen búcsút veszünk – bólintott a férfi. – De a történetnek ezzel nincs vége. Mert én bizony ezt az akciót is beillesztem a kötetbe, ezt az aranyat érő felismerést. – Győztesen magasodott Németh Sarolta fölé. – Hogy az én hites feleségem, értő-érző barátom, a leghűbb

társ jóban-rosszban: egy számító, pénzéhes, kétszínű kurva. Ezt is bele kell írni. ETTŐL JÓ A MEMOÁR!

Sokáig hallgattak. Az asszony arcáról eltűnt a tartás, eltűnt róla minden: csupasz lett, leplezetlen és öreg. És ettől Hőgyész is mehhökkent. A diadal, a pillanat hatása kihűlt, megfagyott benne, ahogy nézte volt feleségét.

– Egy alkotói illúziótól azért meg kell, hogy fosszalak – mondta szárazon az asszony. – Te, öreg, nem fogod másképpen megírni az életed. Te hagyományosan fogod megírni, józanul szelektálva a tényeket, megfontoltan mérlegre téve mindazt, ami volt, és akik voltak. És nem fogod vállalni egy az egyben igazi önmagad – ergo engem sem.

A hallban hosszú csöngetésekkel megszólalt a telefon. Egyszerre ismerték fel, hogy interurbán jelentkezés.

Hőgyészné vette fel a kagylót.

– Halló, várok. – A hangja megtelt izgalommal. – Halló... te vagy, Andriskám? Kisfiam... – Megköszöri a torkát. – Igen, megvolt, ahogy ilyenkor dukál. Csak a legjobb barátaink... Meg lehetünk elégedve, idáig három újság hozott cikket apádról. Szépen írtak, nehé időkben ismerszik meg az igazi karakter, ilyesmit... Hogy? Dolgozik, mint egy húszéves, emlékezik, fiam. Te is szerepsz benne, Andriskám, amikor kisdobos voltál meg úttörővasutas... Egy fénykép is lesz a könyvben, amint szalutálsz a Ságvári-állomáson... – Elcsuklott a hangja. – Várjál, adom apádat.

A férfi átvette a kagylót.

– Szervusz, Andriskám, köszönöm... Hatvan év, istenem, nem katasztrófa, túl kell esni rajta. Egyébként?... Megvagyunk, fiam. Ünnepnep, hétköznap, miegymás. Persze. Éldegélünk, ahogy lehet...



CZAKÓ GÁBOR

## Rémmesék

## A zsarnok rabsága

Levente költő igen otthonosan érezte magát a múltban. Most is onnan hozott történetet.

– Boldogult Bertha Bulcsú mesélte, hogy először őt kérték föl a félhivatalos Kádár-életrajz megírására. Nos, Bertha e célból bevételtetett az örökösnek látszó pártfőtítkárra kocsijába, midőn az vidéken próbálta megtapintani az ország üterét. Mentek, mentek, mendegéltek, amikor egyszer Kádár megkérdezte: az ott mi? Egy tejföldolgozó üzem, Kádár elvtárs – felelt az útimarsall. Meg akarom nézni. Nem lehet, mert nincs a gyárban az igazgató, és a megyei első titkár elvtárs is csak fél óra múlva érkezik a megyeszékhelyre, amikor mi.

– Az idő tájt – okoskodott bele a mesébe Ősz Hírlapíró –, az országos pártfőembereket a helyi pártgőrék kellett, hogy fogadják. Ez azonban egyszer csak visszafelé is kezdett működni: az országos főnökök kénytelenek voltak a helyi erőkhöz igazodni, hogy a protokoll szent palástján folt ne essék.

– Akkor is meg akarom nézni, erősködött Kádár. Ez parancs? Igen, parancs. Nos, a konvoj megfordult, ám mire a nagyfőnök kocsija behajtott a gyárkapun, az erre a célra kiképzett kísérek már megrohmozták a telepet, az összes munkásnőt megfésülték, tiszta köpenyt adtak rájuk, a szájukba pedig elhelyezték a megfelelő válaszokat. Kádár egy-kettőre fölmerre az untig ismert helyzetet. Hátratett kézzel végiglépkedett az egyik üzemcsarnokon, a jelentéstevő művezetőt és az odakészített munkás-elvtársnőket kikerülte, majd megfordult, s ahogy jött, egy mukk nélkül távozott. Bertha Bulcsú jelentős pillantást váltott vele, majd a megbízást visszaadta. A könyvet végül Gyurkó László elvtárs írta meg.

## Anyanyelv

Krisztina doktornő nem csupán gyógyította, szülte is a gyermekeket. Már két kicsi fiú és két még kisebb leányka édesanyja volt, amikor kórházában különös eset történt.

– Eladták az épületet a fejetek fölül? – kérdezte korszerűen Édesszájú Lóorvos.

– Egyelőre még nem, hanem érkezett egy különös kis beteg. Négyesztendő kislányka, aki szemlátomást értette valamennyire a magyar beszédet, de a kérdésekre

nem válaszolt. Hallgatott, s ha mégis megszólalt, zavart, összefüggéstelen szavak szakadtak ki belőle.

Már három napja figyelték ideg orvosok, pszichológusok, ám semmire sem jutottak: szervi bajt nem leltek.

Egy délután a folyosón sétálva különös zajra figyeltem föl. Beletem az ajtón. A leányka a padlón ült, kockákból házat épített a babájának, s közben éles, hisztérikus hanghordozással valami ilyesmit mondott: ájhivencsindzsmianubrukauoendhemáj! Füleltem, füleltem, a hadart hangsor olykor felelgetősre váltott, mintha párbeszéd folyna a babával, s mindez erősen angolosan hangzott. Rögtön szaladtam a kollégákhoz, akik még elcsípték az előadás végét. A mamát is, mert éppen akkor érkezett látogatóba. Kérdeztük, hogy s mint telnek odahaza a gyerek napjai. Mire az anyuka: Ó, Maudka nagyon rendes gyerek! Imádja a tévét, már kisbaba kora óta nem veszi le a szemét róla, úgy játszik egész nap. És mit néz? – kérdezte pszichológus karszámam. Erőszakfilmet nem engedünk neki, kiáltotta önéretesen az anyuka, csakis mesét, Cartoon Networkot!

Édesszájú Lóorvos szeme fölcsillant:

– Cartoon Network lett az anyanyelve!

Krisztina doktornő bólintott:

– Úgy bizony!

## Bájoska

Barna adjunktus kissé csapzottan érkezett a társaságba. Órárt tartott ugyanis az egyetemen, s munkája évről-évre jobban megviselte. A helyzetet Szőke adjunktus így magyarázta: azért butábbak a mai diákok az előző nemzedéknél, mert a gimnáziumban immár az általunk nevelt tanárok oktatják őket.

Szólósgazda töltött nekik ősi rizlingjéből, hogy a bor karcossága észhez térítse őket.

Barna adjunktus belefogott a mesélésbe.

– József Atilla ódáját elemeztem volna, s amikor e mondathoz értem: „Viszik az örök áramot, hogy/ orcádon nyíljon ki a szerelem/ s méhednek áldott gyümölcse legyen.” Azon mód megkérdeztem hallgatóimat, hogy mi jut eszükbe az utolsó sorról.

– Semmi – kottyantotta Szőke adjunktus.

– Az egyiknek valami mégis – folytatta barátja. – Türelmes nőgátásomra kibökte a legcsinosabb lány, hogy a nagymamája minden nap szokta imádkozni e szavakat ebben a sorrendben: „áldott a te méhednek gyümölcse”.

Rögtön lecsaptam rá: Nagymamája értené, hogy összefüggés van az ima és a vers között? Hogyne, bizonyára, felelte Bájoska. Most már maga is látja a kapcsolatot?

– Nem – felelte Bájoska.

### Forma és nyelv

Levente, a finomlelkű költő szakmai történetet tált a pohárka szamorodni mellé, mellyel Szőlősgazda kedveskedett neki.

– Mentori viszonyt ápolgat velem Diána, a formás költőnő.

– Bizonyára szüksége van még formálódásra – vélte elmerengve Szépasszony.

– Nem kétséges – folytatta Levente. – Diána forma-készsége igen sokat fejlődött az évek során, gondolatai azonban annyit sem mélyültek, mint az ujjam az asztal márványlapjába, pedig már három verskötete jelent meg.

– Formai okokból – bólogatott Rezesorrú Drámaíró.

– Ezt sem kétlem – mosolygott a költő. – Hanem a siker nem csupa öröm. Diána a minap zokogva hívott föl. Olvasta, Levente, a kritikások ellenem irányuló ösztüzét? Ki akarnak csinálni, meg akarnak ölni! Ne törődjék velük, Diána! Lé kritiküszök lö vannak szarvoá! – próbálkoztam egy hozzá gyöngített tréfácskával. Abbahagyta a hüppögést: Ne haragudjon, Levente, sajnos, nem értek franciául.

### Gelley

A szépmúltú és még szebb reményű társaság Ödön színésznél ebédelt. Természetesen halat, mármint halászlét, mert a házigazda tolnai ember volt, tehát a dunántúli és kalocsai Sárköz metszéspontjában született, ahol az ország legpompásabb halai és legízesebb, tökéletesen oldódó pirospaprikái szoktak forró hangulatú öszejjöveleteket tartani a bográcsban.

Szőlősgazda a rizlingjével sürgölődött, Nagy Feri pedig az újmódi sirázával. Ödön úr a szakács jogán is, meg kötelelességtudóan is mesélt.

– A régi Nemzetiben, a vasárnap délelőtti matinén sűrűn játszottuk a Bánk bánt, Sinkovitssal a címszerepben, Ronyeczcel Gertrudis szerepében. Mindketten erős másnappal és aznappal küszködve próbálták letudni az előadást, de sajnos a végén, hogy, hogy nem, a királyné leszűrése sehogy sem sikeredett. A takarásban jelenetét várta az igen szűkszavú, közismert III. ker. TTVE drukker, valamint nagy totójátékos karakterszínész: Gelley Kornél. A kollégai küszködés láttán halkán odasúgta a mellette álló, szintén aggódó ügyelőnek: Magyarország–Meránia:1:1 – X.

### Budihitvallás

Ősz Hírlapíró hajdanában pályázgatott irodalmi babérokra, amíg arra a belátásra nem jutott, hogy ha megfeszül, ő sem képes olyan jókat kitalálni, mint az élet nevű dilettáns. Éppen ezért most is rábízta magát, s fölolvastott Szépasszony vendégeinek egy újságkivágásból:

– *Cégünk, a KLÓ & TYÓ Kft. – No, ez az egy, amit én találtam ki – szúrta közbe pironkodva –, Magyarországi piacvezető WC-fülke szolgáltatója elkötelezett a társadalmi és környezetvédelmi haszonnal járó törekvések megvalósítására.*

– Ó – kiáltották többen.

Ősz Hírlapíró folytatta:

– *A társadalmi felelősségvállalás üzleti stratégiánk szerves részét képezi. A Vállalati Társadalmi Felelősségvállalásba beletartoznak: Környezeti fenntarthatóság: népszerűsítjük a munkatársaink környezettudatos magatartásának fontosságát; Munkahelyi esélyegyenlőség: aktívan támogatjuk a nők, a pályakezdekők és a kisebbséghez tartozók szerepvállalását a különböző munkafolyamatokban; Etikus üzleti magatartás: Munkavállalóink jogait tiszteletben tartjuk; fokozott figyelmet fordítunk a munkahelyi légkörre; A Vállalati Társadalmi Felelősségvállalás irányelve és a magas etikai normák mentén irányított cégünk pozitív hozadékai erősítik az üzleti pozícióinkat a piacon, és könnyítik partnereinkkel, ügyfeleinkkel a hosszú távú együttműködést.*

### Veruska

Szösz, a szép újságíró haja pillanatnyilag bronzvörösen ragyogott a havas teraszról beszűrődő napfényben, de ettől a neve nem változott. Kell az állandóság, ami sziklaalaként állja az élet viharait.

A kaukázusi háborúk idején történt, amikor csecsenek hadakoztak oroszokkal, az oroszok kedvéért a grúzok is bunyóztak az abházokkal, az azeriek örményekkel. A BBC tudósítójaként jártam a vidéket egy operatőrrel és egy mindentudó technikussal, aki csúzlival is föl tudta lőni a műholdra riportjainkat. Egy alkalommal becsusszantunk egy városba, mely hat hét óta ostrom alatt állott. Kérdezgettem a marcona hadfiakat, a lakókat, az iskolás gyerekeket a kiállott szenvedésekről. Ők készségesen mesélték is, hányszor és hova zuhogtak a bombák a légitámadásokban, hogy robbantották föl a hidakat, miáltal az ellenség tankjai nem tudták támogatni a gyalogsági rohamot, amit ők így sikeresen visszavertek. Hányan haltak meg, mennyit nélkülöznek, hogyan csempésznek be olykor-olykor egy kis lisztet, cukrot,

mit jelent varjúlevest enni, de legesleginkább villany nélkül élni, amikor nem működik benzinkút, lift és televízió.

Amikor kifogytam a kérdésekből, ők következtek.

– Mi lett Veruskával?

– Miféle Veruskával?

Erősen csodálkoztak, s az újabb sorscsapástól lesújtva magyaráltak: hát azzal a lánnyal, aki az *Élet és szerelem* című sorozat hetvennegyedik adásában megbetegedett az esküvője előtt.

## Lekvár

Tszanta úr, az angyalarcú ön- és köznevelő elsősorban Grefi-féle decsi vörösbort ivott. Másodsorban Szőlősgazda rizlingjét nyelegette – nem olasz, nem szemelt, hanem harsogó, kissé karcos, olyan, amilyennek Noé apánk szánta. Megtérése óta irtózott a hamisságtól. Így kezdte beszámolóját.

– Élelmiszer vásárlásánál először is megnézem, hogy a termék kódja 599-el kezdődik-e. Ha igen, akkor magyarországi munkaerő közreműködésével készült, tehát olvashatók tovább. A befőttek és lekvárok esetében megnézem azt is, hogy mekkora a gyümölcsstartalom, és milyen adalékok, tartósítószeresek vannak feltüntetve. A befőtteknél például a gyümölcs-víz-cukor vezet, az egyéb anyagok közül a citromsav szinte kikerülhetetlen. A színezékeket, ízfokozókat, tartósítókat meghagyom másoknak.

– Akkor nincs nagy választéka – jegyezte meg Barna adjunktus.

– Akad – emelte föl ujját Tszanta úr. – Nemrég lekvárt kerestem, és egy addig számomra ismeretlen márkára bukkantam. „Szatmári szilvalekvár.” Levettem, és az összetevők rovatban a következőt olvastam: szilva.

– Ennyi? – kérdezte Édesszájú Lóorvos.

– Nem elég?

## Hőstoborzó

– Tapasztalt rémmesegyűjtőként már rég nem volna szabad meglepődnöm, de nem lehetnék tapasztalt rémmesegyűjtő – mondá Rezesorrú Drámaíró –, ha elveszítettem volna csodálkozó képességemet egy-egy új, minden előbbi fölülmúló fácánság láttán. Ezzel egy, a világhálón fogott irat fölolvásásába kezdett:

– *MAGYAROK! HONFITÁRSAINK! Itthon és a nagyvilágban!*

*Hazánk és a magyarság elleni támadás olyan méreteket öltött, amelyből szinte lehetetlen a kiút megtalálása. Egyetlen esélyünk maradt a régi dicsőségünk visszaállítására,*

*ha a pártoskodást, a szándékosan gerjesztett széthúzást, a lényegről való figyelemelterelést abbahagyva egy cél – a magyarság megmentése céljából – összefogunk.*

*Ma a lehetséges kiutat abban látjuk, hogy – a történelmi alkotmányunk által jogfolytonosan ma is működő nádori tisztet visszaállítva egy vezető – mellett felsorakozva építjük fel ismét a Magyar Hazát.*

*A magyarság mai pártoskodó rendszerében egyetlen személyben látjuk megvalósulni e célt, mégpedig vitéz Szent-Kovács Koppány úr személyében, aki ebben a súlyos helyzetben elfogadta a felkérést. A Nádori tisztség mellett megalakult a Nádori Testület, amely a Nádori Tanács szervezését megkezdte.*

*Amennyiben a történelmi alkotmány biztosította rend helyreáll, a Nádor, a Nádori Testület, valamint a Nádori Tanács a magyarság előtt leteszi az esküt. Ennek érdekében kérünk mindenkit, aki felajánlja tudását, bátorságát, magyarságát, jelentkezzen az alábbi e-mail és postafiók címen. Aláírás: Nádori Testület.*

Rezesorrú Drámaíró ujjai szétnyitásával átadta a történelmi iratot a tömegvonzásnak.

Levente költő csak a szót vette át tőle:

– Lehet-e vajon ennyi méla hazaffyságot összehordani másként, mint a kiáltvány, a hirdetés, valamint a névtelen levél harci öszvére hátán?

## Szülőföld

Imre építész mesélt Szépasszonynak – hogy, hogy nem, éppen neki, a szemébe nézve. A többiek hallgattak, akár odakünn és odafönn a messziről érkező zivatarfelhők sárkánylovassága.

– Tizenhét évvel ezelőtt jöttünk haza Párizsból az asszonnyal az utolsó R4-esével, amit ott vettünk meg neki, az volt az ötödik. Mondtam neki, hogy Svábsországban szálljunk meg, mert én szeretem az eredeti sváb kosztot: a zsíros disznóhúst, a párolt káposztát meg a krumplit. Találtunk egy jó kis szállodát egy sváb városkában. Elhelyezkedtünk a szobánkban, majd lementünk az étterembe, s megrendeltük a vacsorát. Egyszer csak egy jól öltözött öregúr lépett az asztalunkhoz. Azt mondja: máguk mágyárok? Mondom, hogy igen. Mennek házá? Mondom, igen. Leülhetnek? Parancsoljon! Hogyhogy ilyen jól beszél magyarul? Én is onnán jöttem. Hova valósi? Kákásdi. Mikor járt utoljára ott-hon? Minden évben megyek! Hiszen magát elüldözték a szülőföldjéről! Harminckilós motyót vihettek! Bizony, bizony, bólogatott az öreg. Miért megy vissza?

A vén sváb arca ellágyult:

– Érezni!

## Indulatmentes jelentések

Beszélgetés Czakó Gáborral

Czakó Gábor többműfajú író: pályája indulásától írt regényt, drámát, novellát, mesét, szociográfiát, szatírákat, esszét, cikket – az irodalomban szokatlan módon szótárt, mitológiai regényt, sőt – korunkban, amely a kézzelfogható (és haszonná tehető) világon túl fekvő valóságról nem vesz tudomást – szentírási passzushoz vagy a Miatyánkhhoz kapcsolódó elmélkedést és imát is. Első regénye, *A szoba* című 1970-ben jelent meg a Magvetőnél, az 1978-ban megjelent *Várkonyi Krónika* pedig korábban egyedülként nevezhette 1956-ot annak, ami: forradalomnak. *Eufémia* (1983) című szatirikus regénye egy olyan világot rajzolt meg, melyet egy nagy, közös hazugság tart működésben, ahol a valóságot még véletlenül sem nevez(het)i meg senki. Rémmesének nevezett szatíráiban 1988 óta (első kötet: *77 magyar rémmese*–Banga Ferencsel) sorolja föl szűkebb, magyar világunk visszásságait. Esszéiben (*A Teremtő mosolya*–1991, *Mi a helyzet?*–1995, *Világfasírt*–1995, *Pannon krétakör*–2001), televíziós esszéiben (*Beavatás* 1997-től, kötetekben 2000-től) és cikkeiben (*Belátó*–cikkek 2002–2005) írja le az általa Gazdaságkornak nevezett jelenkori civilizáció működését, és veti össze a múlt egész(séges)ebben létezett korszakaival. Írásaiban és közéleti megnyilatkozásaiban bevallottan keresztény szellemiséget képvisel. Legutóbbi regénye, a *Tündérfalva* 2006-ban jelent meg.

– Legtöbb írásában föl-fölbukkan szülőföldjének gyümölcse, a decsi bor. Ez a visszafogott sejtetés erős kötődésre utal. Milyen emlékeket őriz szülőhelyéről, Decsről?

– Decsen éltem tizennyolc éves koromig. Azóta is rendszeresen hazajárok, bár már csak a bátyám, a felesége meg a menyük él ott. A család szétment mindenfelé.

A gyermekkori élmények, benyomások kitörölhetetlenek. Az emberbe kicsi korában bevésődnek bizonyos ízek, illatok, tájak, amelyeket nem elemez okoskodva, csak egyszerűen olyan a jó krumpliceves, olyan a jó halászlé, amilyen Decsen készül. Decs, teszem hozzá, nagy múltú falu, 1401-ben említik először a templomát, amely református templomként szolgál ma is. Nincs kizárva, hogy egy honfoglalás-kori falu, amelynek népessége túlélte a hódoltság korát, itt a törökök nem pusztították ki a lakosság-

got. Sárköz, ahol Decs fekszik, ösz-szefügg a kalocsai Sárközzel, mert a régi időkben a folyók nem választották el a népességet, hanem ép-penséggel összekötötték. A régi ember nem autózott, amihez beton-út kell, erős híd és hasonlók, hanem elsősorban gyalog járt, esetleg lóval. A gyalogos ember ladikkal könnyen odament, ahova akart, és ez nem is haladt sokkal lassabban, mint ma, amikor hidakra vagyunk kényszerítve, és a hidakat pedig meg kell keresni, ha át akarunk kelni. A sárközi ember nem sietett, miért tette volna? Neki ez a vízi világ a természetes közege volt, ahonnan egyébként a megélhetés egy részét is előteremtette. Andrásfalvy Bertalan írt nagy tanulmányt a sárközi fokgazdálkodásról, ami honfoglalás-kori előzményekre megy vissza. Az emberek régen jól ismerték a természetet, és bölcsen használták gyümölcseit. Egy tizennyolca-



dik századi följegyzésben olvasható, amelyet a Decsen járt Peregrinus Ubaldus írt, hogy milyen szörnyű hely Magyarország, és milyen borzalmasak, „bobrigátó” lehetetlenek az ételeik, „a boruk azonban jó.” Szerintem Decsen készül a legjobb vörösbor Magyarországon.

– Ismeretes az életrajzából, hogy édesapja nem tért vissza a Don menti harcokból. Ez milyen következménnyel járt az ön életében?

– Aki apa nélkül nőtt föl, az mind tapasztalta ennek a helyzetnek bizonyos hátrányait. Viszont így megtapasztaltam egy olyan édesanyát, aki haláláig szerelmesen várta vissza a férjét, mármint édesapánkat, és aki roppant életbátorsággal nevelte föl a két gyerekét. Bátyám négyéves volt, amikor apám elment, én pedig még meg sem születtem, tehát nem is láthattam őt. Másfelől meg örökölttem számos legendát apámról, aki a maga idejében a leghíresebb decsi ember volt.

– Ez mit jelentett?

– Amikor a családjával összevesszett, és függetleníttette magát, nem maradt semmije, csak a sokféle, rendkívüli tehetsége. Három mestervizsgát tett le anélkül, hogy valamilyen



Werkfotó a Beavatáshoz (1945)

ipart valaha tanult volna. Fényképész, műszerész és villanszerelő okleveleket szerzett, akkoriban ezt meg lehetett tenni. Valaki bejelentkezett az ipartestületnél, ahol alaposan megmogyorózták, mert egyszerű féltek a konkurenciától, másrészt nem akartak beengedni kontárokot maguk közé. Ő ezeken a vizsgákon simán átment. Hihetetlen életvidám ember volt, rendkívül ötletes, szellemes. Decsen atlétikai szakosztályt szervezett. Tudniillik ő volt Decsen a leventeoktató, és ezt a szerepét arra használta, hogy az említett atlétacsapatot összehozza. Az egyletet DAC-nak, Decsi Atlétikai Clubnak hívták. A DAC székérrel járt Bonyhádra, Bajára, Tolnára, Szekszárdra, Paksra, ahol taroltak mindenféle atlétikai versenyszámokban. A futballt megvetette apám. Magas karcsú ember volt. Nehéz atlétikában ért el sikereket, gerelyhajításban, diszkoszvetésben, súlylökésben, még országos versenyeken is nyert érmeiket.

Egyszer tizenhét-tizennyolc éves koromban bementem a nagyokcs-

mába, és amikor egy számomra ismeretlen ember megtudta, hogy kinek a fia vagyok, akkor kezet csókolt nekem. Életemben ekkor ért a legnagyobb megtiszteltetés, ez az érdemtelenül kapott kézcsók.

Egyfelől tehát kísért a legendája, amely nagyon magas mércét állított elénk, a bátyám elé és elé is. Édesanyánk szintén fölvette a lécet, midőn fölalta a fényképészetet. Szabályosan ugye, mert őt háziasszonyoknak, édesanyának nevelték – annak idején létezett ilyen hivatás: édesanyának lenni. Tudott ő mindent, amit egy édesanyának tudnia kellett: mosni, főzni, kézimunkázni, gyerekeit szeretni, gyerekeivel jól érezni magát, foglalkozni velük, nem unni őket.

Apám után megmaradt az iparendély meg a fényképészet szerszámai, és hát mit volt, mit tenni, meg kellett élni. Korábban látta, hogyan fényképezgetett apám, megpróbálta valamiképpen összehozni a műhelyt.

– *Volt-e köze az ön művészeti érdeklődésének kialakulásához a decsi fényképésműhelynek?*

– Őszintén szólva utáltam a fényképészetet. Édesanyám engedte, hogy bizonyos fotókat megcsinálhassunk a saját zsebünkre, a bátyám és én. Ő nem ment el például a tornavizsgákra, és nem hasalt le, hogy alulról fényképezze a magasugró gyerekeket. Akkoriban még létezett az év végi nyilvános tornavizsga. Különböző egyéb rendezvényekre is mi jártunk a bátyámmal, tehát a riportfotókat mi csináltuk, és ebből lett egy kis pénzünk. Ma is utálok fényképezkedni. Utazásaimról sem készíték képeket, próbálom inkább belül megőrizni az élményeimet.

– *Az is ismeretes, hogy eredetileg szobrász akart lenni, ehhez képest mégis jogásznak ment...*

– Akkor két évre vitték el katonának az embert. Nem vagyok a kato-

naság ellen, bár apám, szegény, nagyon ráfázott a kardforgatásra. Akkoriban csak egy helyre lehetett fölvetelizni. Kivételt képeztek a művészeti főiskolák, amelyek mellett lehetett máshova is jelentkezni. A jogi volt az az egyetem, ahova nem kellett tanulnom, így megúsztam a két hosszú évet a néphadseregben.

– *Később azért még próbálkozott azzal, hogy szobrász legyen?*

– Igen, igen. Mostanában is készítek pajkos szobrokat, kerti emlékműveket, könyvterveket.

– *Dolgozott Tökölön rabnevelőként. Hogyan került oda, és ennek volt-e valami következménye irodalmi munkásságában?*

– Amikor én a jogot végeztem, akkor négyévi tanulás után fél év szakmai gyakorlat következett a hivatalosan kiírt állások valamelyikében. Azután kellett benyújtani a szakdolgozatot, és lehetett menni államvizsgára. Az állásokat tanulmányi eredmény szerint osztották el; elvileg a legjobbak kezdték, és a leggyengébbek fejezték be. Na, most engem az utolsók között hívtak be, noha elég jó tanuló voltam. Mondta is az egyik főember, hogy meg is érdemlem. Majd elmondom, hogy miért. A lényeg az, hogy a végére elfogytak a jobb állások, és maradtak a rosszabbak, többek közt a fiatalokúak tököli rabnevelője. Némi töprengés után elvállaltam, már csak azért is, mert jártam a helyszínen egy barátommal, aki ide akart menni. De aztán végül ő kapott jobbat. Miért kerültem a sor végére? Akkoriban az egyetemen én szerkesztettem a faliújságot, amelyen például április negyedikét nem ünnepeltük meg, vagy viccek jelentek meg a tanulmányi osztály munkatársairól meg a tanárokról. Olyan típusú viccek, hogy például a diák áll professzora előtt. Professzor úr, én erről meg erről a kérdésről szeretnék dolgo-

zatot írni. Azt mondja a professzor, rendben van, akkor olvassa el ezt a polcot a radiátortól az adjunktus úrig. Továbbá szerveztem egy vitakört, ahol különféle, akkoriban fontos társadalmi kérdésekről vitatkoztunk. A vitakör pajkos alapszabálya kimondta, hogy az alapító tagokat karosszék illeti meg. Ez egyszerűen abból adódott, hogy a vitaestek helyszínén, az egyetem KISZ-szobájában találtak menedéket a jobb helyről kidobott, de egyébként nagyon szép karosszék-ek. Gondolom, kicserélték a dékáni hivatalban a régi nemes bútorokat modern ócskára. Mi épp anynyian alapítottuk a vitakört, ahány szék volt. No, egyszer eljött a párttitkár, és én megkértem, hogy szíveskedjék átülni egy másik székbe, mert sajnos így rendel az alapszabály. Igazából nem voltak ezek különösebben lázító dolgok. Igazi botrány a drámáim körül tört ki: ekkoriban írtam az elsőket. Az első t hétszer tiltották be. Ennek *Simon* volt a címe. *A Disznójátékot* is akkor írtam, de azt csak a barátaimnak mertem megmutatni. A *Simon*

arról szólt, hogy egy fiút megölnék, és a kedvese a holtteste mellett sírdogál. Aztán a fiú elkezd a lánnyal beszélni, és azt mondja neki, csak akkor tudnak megölni, hogyha félsz. Ha nem félsz, nem tudnak megölni, mert a hit legyőzi a halált. Jönnek a gyilkosok, a lány elkezd menekülni, ám akárhogy szalad, mindig visszajut a holttesthez. Végül elkövetkezik a nagy belső szembenézés, és hiába szúr-

ják le a lányt, nem hal meg. A gyilkolásban járatos kulturális és politikai hatóságok nyilván ellenezték, hogy efféle titkok kiszivárognak. Három egyetemi színtársulat is próbálta bemutatni, három helyszínen, egyik-másik több ízben is. Ezzel kezdődött irodalmi pályafutásom, ezzel a hétszeres betiltással.

– *Mi fogatott tollat Önnel?*

– Fogalmam sincs. Lényegében mindaz, amit elmondtam, tehát azok az abszurdumok, amelyek az életünket kitöltötték. Az, hogy élünk egy szocialista társadalomban, amelyben semmi nem igaz. Hogyha valaki közösséget próbál alakítani, abban a pillanatban fejbe vágják. Gyakorlatilag a totális hazugság, amely egyébként azóta sem múlt el, kényszerített gondol-



Sakk-sakk (1957)

kodásra. Akkoriban még elsősorban szobrásznak gondoltam magamat, de ez lassan elmúlt, és a szobrászat egyre inkább átadta helyét az irodalomnak. Különbösen persze a formakészség szempontjából is mindegy, hogy az ember mit csinál, mert a forma iránti érzéke így is, úgy is fejlődik – vagy satnyul. Tehát jól tesz az írónak, hogyha mintáz, vagy rajzol, és a rajzolónak is, hogyha ír.

– *Mint Nagy László...*

– Nagy László is, vagy Jókai Mór egészen kiválóan rajzolt és mintázgatott. Kondor Béla nem csak kitűnő festő, jeles misztikus költő is volt.

– *Kiknek mutatta meg először az írásait?*

– A barátaimnak.

– *És kik segítették ahhoz, hogy írásai nyilvánossághoz jussanak?*

– Sokat köszönhetek Somogyi Tóth Sándornak, aki akkor a Kortárs prózaszerkesztője volt. Somogyi Tóth Sándor egyrészt maga is kitűnő író volt, másrészt csodálatos szerkesztő. Ma nem nagyon találkozni ezzel a szerkesztőtípussal. Roppant alaposan elolvasta a szerző munkáját, és szenvedélyesen kutatta a tehetséges, a saját magánál tehetsége-

sebb embereket, és mindent megtett, hogy kibontakozzanak. Volt érzéke hozzá, hogy beleélje magát egy másik ember lelkivilágába. Nagyon sok író neki köszönhette indulását, többek között Simonffy András, Hajnóczy vagy Marosi Gyula. Sanyi a névelőig lemenően, aprólékosan mérlegelt.

Hogyha pedig valaki olyan írást hozott, amely nagyon távol állt az ő világtól, akkor nem azt mondta, hogy ez hülyeség, hanem azt, hogy ez nem az én asztalom. Vidd máshova, én nem merek ehhez hozzászólni. Ugyanakkor roppant nagy szeretettel, de hihetetlenül keményen bánt az emberrel. Semmilyen esztétikai engedményt nem tett. Nagyon szerettem, és nagyon nagyra becsültem a munkáját. Ő közölte első novellá-

mat, a *Postáskisasszonyt*, ami azonnal be is került a *Körképbe*, az év novellái közé. Többek közt neki köszönhetem, hogy szociográfiára adtam a fejem. Bizonyos kérdésekről esszéket próbáltam írni, ám figyelmeztetett, hogy ezt nem lehet, mert abban a pillanatban lecsapják a fejedet. Írjál szociográfiát, mert hogyha végzel egy kutatást, ahol mondjuk háromszázötven ember állítja azt, amit mindenki tud, például, hogy rendszeresen igénybe vesz korrupciót, mert különben nem tudna megélni, és csak nyolcan mondják azt, hogy nem, akkor írhatasz arról, hogy Magyarországon van korrupció. Így jelent meg az *Indulatos jelentések* című könyvem 1973-ban. A mai olvasó nem ismeri már annak a kornak a szellemét. Az első szociográfiám az albérlőkről szólt, és a Kortársban jelent meg először – 1966-ban, ha jól emlékszem. Nos, akkor az albérlők és ágyrajárók számát titkolták. Mert a szocializmussal nem fért össze, hogy léteznek szegények, márpedig akinek nincsen lakása, az szegény. Erről nem is lehetett vitát nyitni. Egy kedves barátomnak a felesége, aki akkor az Építésiügyi Minisztériumban dolgozott, lopta el az adatokat a minisztériumból élete kockáztatásával. Vagy a korrupció. A korrupció a szocializmustól – így hirdették – épp oly idegen, mint a nyomor, miközben mindenki tudta, hogy egy hálózat szövi át a társadalmat, amelyet úgy hívtunk, hogy szocialista összeköttetési rendszer, és ki-ki a hálózatban elfoglalt helye szerint jutott hozzá a hiánygazdálkodás következtében visszatartott javakhoz és szolgáltatásokhoz. Erről írni a hatvanas években csak ebben a formában volt lehetséges.

– *Lette ezeknek az írásoknak negatív következményük?*

– Szerintem nincsenek negatív következmények, minden tapasztalat érték. Mondjuk, nagyon érdekes

volt, hogy a korrupcióról szóló tanulmányomat – címe: *Menyiért őrzik manapság Krisztus koporsóját?* – a Valóság rendelte meg, de aztán nem merte lehozni. A könyv megjelenése után azonban fölhívott az egyik szerkesztő, hogy fantasztikus a könyved, föltétlenül akarunk írni róla, küldd el, mert a boltokból elkapkodták. Elküldtem, mire iszonyatosan leteremtették a könyvet, hogy micsoda tudománytalan és effélék. Természetesen a szociográfia nem tudományos műfaj, hanem irodalmi, amely bizonyos tapasztalat-sorra támaszkodik. Olyan elsöprő tények voltak az emberek tapasztalatában, amelyekkel nem lehetett vitatkozni. A „tudományos” fölmérés sem hozott volna lényegesen eltérő eredményeket. Ha már itt tartunk: a Kádárkor kultúrpolitikájának egyik eleme volt a *szelepelés*. Némely lapok és szerzők megírhattak-kimondhattak ezt azt. Például a Valóságban – húsz-ezer olvasó – lehetett tudományosan értekezni a Tanácsköztársaság némely túlkapasáról, az *ÉS*ben – száz-ezer olvasó – lehetett értelmiségiesen vitatkozni a szocialista ember és a hűtőszekrény viszonyáról, Hofi a tévénező milliók előtt szóvá tehetett ezt-azt – hogy a nép lássa, lám, ez is, az is kimondatott, minek többet pófázni? Az *Indulatos jelentések* nem állt meg a fridzsiderszocializmusnál, hanem alapjaiban kérdőjelezte meg a rendszert, s mutatta ki, hogy teljes szellemi, erkölcsi és anyagi csőd.

Számtalanszor fejbe vertek ezért-azért, eleinte fájt egy-egy ilyen támadás, de aztán rájöttem, ez bizonyossága annak, hogy jó úton járok. Gyakori volt egy átok annak idején: „Dicsérjen meg téged E. Fehér Pál!” Az ember tudta, mit ér, hogyha „ezek” dicsérik vagy szidják.

– *Nyilvánvalóan ilyen tapasztalatok alapozták meg az 1983-as Eufémiát is, amely pontosan erről a hazudott álvilágról szól.*

– Ez a regény valójában idézetgyűjtemény – a fontos elvtársi megnyilatkozásoknak meg pártdokumentációknak az összelete. Akad benne szöveg a Népszabadságból, a Magyar Rendőrből, a Munkásőr újságból és hasonlókból. Néhol csak egy-egy szó cserélődött ki a mondatokban, vagy a mondat, a kulcsszó helyeződött át másik összefüggésbe. Például: „a sarkon ideiglenesen összeomlott egy lakóház”. Nagy árat fizettem ezért a könyvért, legkevésbé a bosszúszomjas támadások miatt. A hónapokon át tartó Népszabadság, párt határozat és Magyar Rendőr olvasás hosszú időre megbénította a tollamat és a nyelvemet.

Hogy elvtársias képzavarral szóljak: „az idő kereke ismétli önmagát”: például a 2006-os kormányprogram helyet követel magának az *Eufémiában*. Az *Eufémia* tehát tökéletesen aktuális, mert ma is ugyanaz a hazugságnyelv veri szét a társadalmat, amely akkoriban uralkodott. Rövid ideig úgy látszott, hogy meg fog szűnni. De aztán mégsem szűnt meg.

– *Legtöbben Czako Gábor nevét az 1997 decemberében indult Beavatás című televíziós esszesorozatból ismerik. Mi vesz rá egy magyar íróra, hogy tévékamera elé álljon?*

– Világ életemben rengeteget álltam tévékamerák, rádiómikrofonok meg tüntető tömegek előtt. Amíg a Rádióban előfordulhattam, megszámlálhatatlanul sok interjú adtam. Nagyon sokat foglalkoztam tanítással, bár nem vagyok pedagógus, de 1973-tól kezdve sok éven át részt vettem az olvasótábor-mozgalmában, amely amolyan népfőiskola-szerűség volt a kor csökkent lehetőségei között. Nagyon nagy erővel dolgozott egy eléggé jól fölkészült, kitűnő művészekből, tudósokból, írókból álló csapat azon,



hogyan gondolkodni tanítson fiatal embereket. Később, amikor az *Igent* alapítottuk 1989-ben, akkor rögtön kiderült, hogy nincsenek katolikus újságírók, ilyenek nem képződhetnek, persze reformátusok sem. Nosza, indítottunk egy katolikus újságíró-tanfolyamot, amelyre mindenféle egyéb vallású fiatalok is jöttek. Éveken át folyamatosan tanítottam, és természetesen tandíj nélkül. Amikor a Duna TV-hez kerültem, akkor gondoltam a folytatásra. Sára Sándor ennek híve és támogatója lett. Sokat köszönhetek a Duna TV akkori vezetésének. Amennyire lehetett, annyira kikapáltak, hogy a saját modoromat, arcomat teljes egészében megtartva elmondhassam azt, amit gondolok. Lugossy Laciék nem akartak showmant csinálni belőlem, azt mondták, hogy csak gondolkozzál szépen, nyugodtan, hangosan a kamera előtt. Persze egy géppel nem lehet beszélgetni, ezért a feleségem mindig ott áll a kamera mögött: hozzá beszélek, s ha valamit nem ért, szóvá teszi rögtön. Abban az időben a Duna TV vezetése minden

műsort megnézett, és beszélgetett róla az alkotókkal, többször is, rendszeresen. Vagy négy szemközt, vagy akár a folyosón összeakadva váltottunk pár mondatot.

– *Már a műsor címe Hamvas Béla egyik központi fogalmára utal vissza, a beavatásra. Hogyan került Hamvas Béla közelébe? Gondolataik egyirányúsága miatt ugyanis úgy látszik, hogy egy ideig Hamvas Béla írásainak ismerete nélkül haladt hasonló pályán, mint a Scientia Sacra írója.*

– Igen, ez kétségtelenül így van. 1978-ban jelent meg *Várkonyi krónika* című regényem, amelyet most megint kiadtak abból az alkalomból, hogy benne a forradalom a nevének neveztetik. A *Várkonyi krónika* sorskatalógus, – noha akkor egyáltalán nem tudtam, hogy létezik a *Karnevál* című regény, amely szintén sorskatalógus. Akkoriban hallottam ugyan Hamvasról, de csupa – mit ne mondjak – kellemetlen kékharisnyák emlegették, és engem ez visszariasztott. Aztán valahogy mégis a kezembe került az Új Írásban megjelent *A Jóisten uzsonnája*,

majd néhány Hamvas-írás a délvidéki Új Symposionban, meg a Híd-ban. Később megismerkedtem Kuczka Péterrel, aki igen rossz nevű, de kitűnő író volt. Barátjával, Sarkadi Imrével nagy vitát folytatott arról, hogy mégsem mennek olyan jól a dolgok, mint amennyire mi hisszük, pontosabban ők. Sarkadi akkor azt tanácsolta neki, menjen el, mondjuk, a Nyírségbe és nézze meg, hogyan élnek az emberek. Ő elment, és megírta a *Nyírségi Napló* című elbeszélő versét, benne azt, hogy az épített és a hirdett szocializmus ég és föld. Ezt és 56-os szerepét még a hatvanas években sem bocsátották meg neki. Kizárólag a felesége nevének dolgozhatott mint bórदारab-összevarró bedolgozó valami ktsz.-ben. Aztán kitalálta a *Galaktika* című lapot, amelyben fantasztikus irodalom címen becsempészett Magyarországra olyan műveket, mint a *Kutyaszív* Bulgakovtól, vagy *Körkörös romok* Borges-től. Káprázatosan művelt ember volt. Többek közt Boglár Lajossal együtt fordította magyarra a *Popol Vuh*-ot, a maja-kicse indiá-



A Mozgó Világ szerkesztői (1982)

nok szent könyvét. Tőle kaptam nagyobb mennyiségben Hamvas-gépeleteket. Barátaimmal közösen fölfogadtunk egy gépírónőt, aki a megkapott egyetlen példányt legépelte úgynevezett átütőpapírra, ami nagyon vékony volt, és körülbelül hat-hét példány készülhetett egyszerre. Tehát ennyi ember közt osztott el a gépelési költség. Így jutottam például a *Patmoszhoz* és egyéb Hamvas-írásokhoz, a *Szűfíhoz*, az *Arkhai* bizonyos részeihez. Amikor később megismerkedtem Kemény Katalinnal, akkor ő elmondta, hogy ezeket a gépiratokat nem szereti amiatt, hogy tele vannak hibával. Bizony ez természetes, hiszen másolat másolatának a másolásakor halmozódnak a hibák, sose javulnak, az entrópia elve alapján. Lassan mélyült el Hamvas-ismeretem. Akkor már rég túl voltam a *Várkonyi krónikán*, de túl voltam a *Megváltón* (1973) is, amely szintén sorskatalógus. Hamvashoz való viszonyomat tehát erősen meghatározza az, hogy a gondolkodásunknak a szerkezete valóban sokban hasonlít. Persze, én roppant műveletlen ember vagyok hozzá képest.

– *A kereszténység hamvasi fölfogása és látható egyházi gyakorlata között azért van egy kis távolság. Elfogadhatónak tarja-e ezt?*

– Először is hadd jegyezzem meg azt, hogy Hamvas Béla nem filozófus volt, még kevésbé teológus, hanem író volt, és ő ehhez az önmeghatározáshoz ragaszkodott. Jókai Mór esetében sem méricskéljük, hogy megfelel-e az evangélikus egyház kánonjának. Soha nem hallottam, hogy Jókait emiatt bárki bírálta volna. Hamvason miért kérlik számon? Ráadásul katolikus szemmel kritizálják, noha evangélikusnak született.

Hamvas, mint ahogy minden komoly ember, befutott egy bizonyos életpályát. Ő evangélikus, nemzeti

lelkülettől áthatott fölvidéki családból indult, s azért kellett eljőnie a családnak Pozsonyból, mert a papa nem tette le az esküt a csehszlovák államra. Tanulmányai során Hamvas megérintette Nietzsche, aki a görög bölcsélet felé irányította, majd a klasszika-filológia felé. Aztán rájött arra, hogy Nietzsche sem az igazi, és elkezdett saját maga kutatni különféle irányokban, és ennek jegyében Kínától Egyiptomig, Amerikáig kutatta az általa őskornak nevezett időszak gondolatait, amelyeket alapvetőnek tartott az emberiség történetében. Élete végén azonban visszatért a kereszténységhez, és akkor szakadtak belőle ilyen mondatok, hogy „*Jézus Krisztus valóban Isten Fia volt, én erről meggyőződtem.*” – „*Bocsásd meg, Uram, hogy valaha is személytelennek gondoltalak!*” Tehát Hamvas eszerint kell megítélni. Vajon Szent Ágostont eretneknek tartjuk ifjúkori tévelygései és saját vallomása alapján? Hamvas Béla mindent összevetve óriási író, eredeti gondolkodó, és imádságos, istenkereső ember volt. Szerintem egy keresztény tudósnak, irodalombölcselethez vagy papnak és olvasónak Hamvas Bélát eszerint kell tisztelettel forgatnia. Olvastam olyan katolikusnak mondott ítélezést, miszerint Hamvas holmi New Age-es pacák lenne. Az ő idejében még nem is létezett New Age! Ráadásul irtózott a szellemi zagyvaságoktól, a teozófiától, az okkultizmustól és hasonlótól. Viszont a keresztény misztikát, például Eckhart mestert nagyra becsülte. De nem baj, ő ki fogja bírni, ahogy az Egyház is kibírja tévedő szakembereit.

– *Czakó Gábor köztudomásúlag és bevallottan is gyakorló katolikus, mennyire tarja maga számára elfogadhatónak Pilinszky János parafrázált önmeghatározását: „Író vagyok és katolikus?”*

– Azt gondolom, hogy igazán érdekes és értékes gondolataim kizárólag az én nagyon szerény istenpasztalataimból származnak. Nem is tudnék elképzelni másfajta gondolkodást, mert csak az Istenhez való közelségben jut az ember valamilyen való szellemi eredményre. A többi csak szakma. Pilinszky két állítása között az égvilágon semmi elmentmondást nem látok, és egyébként azt gondolom, hogy csak a fundamentális kereszténység az, amely segít az emberiségben. Az idézett mondatot magamra így vonatkoztatom: *Katolikus vagyok és író.*

Jézus tanításában hajszálpontosan benne van minden, ami szükséges a normális élethez. Ebben semmilyen bántalom, semmilyen kiberekesztés nincsen. Az Antikrisztus idejében, Gazdaságkorban élünk, amely kőkemény világefogyasztói rendszert üzemeltet. Körünkben a kizsákmányolás, a környezetpusztítás, a hazugság, az önzés, a viszály nem hiba, hanem rendszerszerűség, még erénynek is mondhatnánk. Gazdaságkor úgy jött létre, hogy megtagadta Istent, más szóval a lét szellemi alapjait, és a hideg észbe meg a forró érdekebe vetette bizalmát. Az áldozat irányát megfordította: a bort nem teszi Krisztus vérévé, hanem Krisztus vérért változtatja vissza borra, és kiméri a kocsmában. A dolgokat leszakította szellemi alapjukról: a kultúrát a kultuszról, a tudást a bölcsességről, az erkölcsöt a Kinyilatkoztatásról, majd a jogot az erkölcsről, a természet műveléséről átszellemítéséről a munkát, s róla a pénzt, és így tovább. A tömegtájékoztatással leváltotta a valóságot az emberek tudatában. Aki ezen a soron végigemésztetik, az az új ember, Gazdaságkor homunculusa, a konzumidióta, a barbi, akivel bármi megtehető, mert fogalma sincsen, hogy mi történik körülötte, közös-

ség és üdv nem érdekli. Gazdaságkorban a történelmi államokat sorra eleméztik a magánállamok, a nemzetközi nagytőke szervezetei, melyek teljes felelőtlenséggel rombolják az emberi közösségeket, a természetet, hogy a lehetséges ellenállásnak elejét vegyék, és minél több hasznot zsebeljenek. Indiai szóval csandalák, magyarul senkiházi csavargók, hisz nincsen földjük, egük, népük, kultúrájuk, hitük, semmijük, ami emberré tesz, csak pénzük, amitől embertelenekek.

Ebben a rendszerben a szellemtelenített „művészet” terméke a giccs; minél gyorsabban „fejlődik” egy iparág, annál gyorsabban termel hulladékot (avulás!); a munka annál alulfizetettebb, minél közelebb áll a tényleges értékteremtéshez; megismétlem, mindez nem hiba, hanem törvényszerűség. A pénz, mint a haszon napjainkra teljesen absztrahálódott jele, elemézt mindent, ami szín, szag, illat, mérték, remény, hang, szépség, vagyis ember.

Mindezt tetézi a szembefordulás, vagy más néven viszály-törvény. Szépelegve versenynek mondják azt az elmúlt két-háromszáz évben szakadatlanul erősített viszonyt, amelyben mindenki verseng mindenkivel. Ennek látható eredménye a közösségek fölbonnlása, az egyének atomizálódása, a gazdagok mind kíméletlenebb harca a szegények ellen, aminek természetesen velejárója a növekvő bűnözés, a kizsákmányolás, és ellenhatásképp a terrorizmus. Említettem például a bölcsesség és a tudomány elkülönülését. Nos, a racionalizmus, a „tudományos világnézet” egyre kevésbé tekinti közömbös „másságnak” a bölcsességet, hanem tüzzel-vassal

harcol ellene, ugyanezt a fokozódó engesztelhetetlenséget tapasztaljuk a család, a vallás, a lelki nemesség, az erények, a nemzeti érzés – vagyis a korábbi, a vallási társadalmak alapértékei ellen, melyek az emberiséget tízezer éveken keresztül



Tisztelt Nyulak! (1982, Lakitelek)

fönntartották, s a nagyobb bajoktól megkímélték.

Gazdaságkor napjainkban a földi élet egészét fenyegeti. Nincsen fönntartható fejlődés megtérés nélkül, vagyis a fönntebbiek fölszámolása és a Teremtőhöz való visszatérés nélkül. Az önmérséklet, a környezetvédelem, a hulladékgazdálkodás, a természetbe való kivonulás mind tüneti kezelés. Kereszténynek lenni annyi, mint normálisan élni. Minderről különösen sokat írtam a *Mi a helyzet?* – *Gazdaságkor titkai* című könyvemben és a *Beavatás*-kötetekben.

– *Írásait – még konkrét, súlyos problémákat megfogalmazó cikkeit, esszéit is – mindig ironia, vagy pontosabban humor hatja át. A keresztény embert a köztudat éppen e tulajdonság hiányával szokta jelle-*

*mezni. Honnan látszanak problémáink néha ennyire nevetségesnek?*

– Hamvas humoralisztikája nekem is a véremben van. Van neki egy különös mondata: „*Az Evangélium tündöklő, fehér humor.*” Sokáig nem értettem, de ma nagyon hálás vagyok érte. Rájöttem az evangélium humorára. Mondok egy példát. Nézzük Jézus eljövetelet! A világ akkor lépett át a Halakba. Az egész változó kor várta a Messiást, különösen a zsidók, a beizzított tudósok rögtön magyarázzák Heródesnek, hogy s mint fog kinézni, amikor a napkeleti bölcsek megjelennek. Szóval teljesen képben lévőnek vélik magukat a Messiás érkezését illetően. Ha elképzeljük a jelenetet egy csöppet modernizálva, hangyányit pajkosra véve a dolgot, akkor ki van terítve a futószőnyeg, a rezesbanda gyakorol, a virágosó kiszórásra kész. Leereszkedik a repülőgép és leszállnak róla mindenféle előkelőségek, de a Messiás sehoh. Ő bizony valahonnan egészen máshonnan ballag elő, teljesen máshogy néz ki, másképp viselkedik, beszél, mint ahogy a forgatókönyv alapján föltételezik. Nem teljesen olyan, mint egy vígjátéki helyzet? Viccelődés nincs benne, mert a humor nem tréfálkozást jelent, hanem azt a derűt, amellyel Isten átvilágítja az emberi esendőséget. Az emberi esendőség elképzeli Istent valaminek, és Istent a maga képére akarja formálni, de Ő nem gondolható el a mi képünkre, hanem nekünk kell – vagy sikerül, vagy nem – az Ő képévé válnunk. Ez az ellentét az, amelyben az evangélium humora rejtőzik, és alig van olyan evangéliumi történet, amelyben ne ragyogna: hamvasan és rejtőzve.

– *Idéznék öntől egy fontos mondatot:* „A magyar nem fajta, hanem lélek, közös fogékonyság a magasra, nemesre. Éppen ezért még szellemi nép, létköre ismeri a közép fogalmát, vagyis a rendet, melyet állandó elnyomtatásában oly régóta nem birtokolhatott” – *olvasható Törökkő című regényében. Ismerve a szomorú jelent: ki lehet-e még ezt mondani, hogy szellemi nép a magyar?*

– Persze. A magyarság hihetetlen adottsága: a nyelv. A fogalmi nyelvek racionálisak, és ebben rejlik az erejük, és sok szép eredményt tudnak ok-osságukkal elérni. Tú-pontosan tudnak fogalmazni, kiválóan tudnak definiálni. Ez azonban nem szellemi, hanem értelmi teljesítmény. Ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy például a németek ne volnának képesek misztikus élményekre, gondoljunk csak hamarjában Eckhart mesterre, Taulerre, Susóra vagy Angelus Silesiusra, igenis tudnak, csak az ő esetükben ez külön erőfeszítést igényel. Ugyanis a misztikus tapasztalat csak képekben fejezhető ki, és csak képekben közelíthető meg. A költészetnek is a kép a nyelve, mert olyasvalamiről szól, ami nem zárható be a fogalmak közé; a kép végtelen, a fogalom határolt, A nem B. A kép ellenben az analógia észjárása szerint működik és keletkezik, az egyik kép olyan, mint a másik, vagy olyan tud lenni, mint a másik. Agyféltekéink is eszerint működnek. A bal féltekénk ok-os, digitális, racionális, matematikai, a jobb féltekénk analogikus, képi és így tovább. Érdekes, hogy a zene egyszerre mindkettő, mert a ritmus matematika, ám a dallam jobb féltekés. A magyar észjárásnak az a kulcsa, hogy nyelvünk egyszerre két-féltekés. A magyar még mindig erősen képi. *Csüdüngölő, kertel, szégyenszemre:* minden szó egy-egy filmecke. Múltkor kértem a bátyámat, hogy mi van Kovács Marival

– hetvenéves az illető –, azt feleli, mostanában Szabó Ferivel rúgja a paplant. Ki ne értené első hallásra? A magyar egyfelől hihetetlenül rugalmas nyelv, mert folyamatosan tud újabb és újabb fogalmakat és képeket létrehozni.

Úgy gondolom, hogy nemcsak a közéletben érik súlyos csapások a magyar társadalmat, hanem a nyelvben is. Nyelvészeink nyelvünk képességét, értelmi gazdagságát eltagadják az iskolában a gyerekek elől. Évek óta kérdezzem a diákokat, szeretik-e a nyelvtant? Mi a válasz? Utálják. Sőt a magyartanárok is utálják a magyar nyelvtant, általában valami mást tanítanak helyette. Ez a magyar nyelvészet égbekiáltó bűne. Nem akarok a finnugraszat vagy nem-finnugraszat kérdésébe belemenni, csupán azt akarom mondani, hogy a magyar nyelv természetes gazdagságát, szépségét nem tanítják. Titkolják? Nem ismerik? Mondok egy nagyon egyszerű példát! Rengeteget vesződnék, hogy a gyerekekbe beleverjék a szófajokat, de arról szinte egyáltalán nem esik szó, hogy a magyarban szófajhatárok oly légiesek, akár a holland–belga országhatár. Akármikor akármilyen szó átmehet egy másik szófajba, és utána továbblebbenhet egy harmadikba. A *bot* főnévből képezhetünk igét: *botoz*, *botos* melléknév, *botozó* melléknévi igenév, *botol* ige, *botor* melléknév, *botozás* főnév.

A szófajok megismerése hasznos, amikor idegen nyelvet tanulunk, de a magyarban vannak más kincsek, és ezekre egyáltalán semmiféle figyelmet nem fordítanak. Hogyha föl hívnák a gyerekek figyelmét a gyökökből sarjadó szócsaládokra-összefüggésekre, a tőhangváltás csodájára, szókincsünk hihetetlen gazdagságára – a helyváltoztatásra például 1130-nál több szavunk van, legalábbis eddig szá-

molttam! – a nyelvtanóra egyből izgalmas lenne.

Persze lehet, hogy mindez összefügg a finnugraszattal, amely annak idején elgáncsolta a nyelvünk belső természetére irányuló kutatást, amelyet Czuczor Gergely és Fogarasi János elindított a *Magyar Nyelv Szótárával*, és a kutatás irányát merőben kifelé irányulóvá tette. A nagy szótárművet nem folytatták, hibáit nem javíthatták.

Mostanában sokat foglalkozom ezzel, játékomat nyelvregészetnek hívom. Lássunk egy példát! Azt mondjuk, hogy Dunántúl, Tiszántúl Felföld, Délvidék. Mit jelent ez? Ki mondhatja ezt?

– *Aki középen áll.*

– Így van. Hol volt kezdetben az ország közepe? Hol állt az, aki középen állt? A Duna-Tisza közén kellett, hogy álljon, mert onnan nézvést létezik Dunántúl, Tiszántúl, Fölvidék, Délvidék. Ezt megerősíti Anonymus, aki szerint Árpád a Csepel-szigeten telepedett meg, amely a Duna-Tisza közéhez tartozik, mert a ráckevei Duna-ág sose volt szélesebb a mostaninál. A folyam mellett fekszik Taksony, Solt és Fajs, a három fejedelmi szálláshely. Tehát ebben a térségben kellett legyen Magyarország központja, mégpedig elég hosszadalmasan. Nyilván a fejedelmek és vezérek használták az említett tájnév-sort, aminek át kellett mennie a köztudatba egy olyan világban, amelyben nem létezett sajtó. Legalább száz évig sulykolódott ezt a szemlélet. Erdély is 'erdőn túl'-t jelent, ez is csak innen mondható.

A nyelvregészet azt kutatja, hogy a nyelvben létező szavak, gondolatok, szókapcsolatok, szemléletmódok milyen hajdani ismereteket is rejtenek magukban. Például a *Czuczorban* négyszáznyolcvannyolc szó, az *Értelmező Kéziszótárban* nyolc oldal tudósít arról, hogy az

egyben egyesülnek a különböző mennyiségek és minőségek. *Egyetemes, egyesül, egységes, egyenlő, egykútya, egy híron pendül* – ilyesmi persze más nyelvben is előfordul, a latinban *unus, universum, universitas*, satöbbi, de ez nem tartozik ránk most. A magyarban az újabb keletű szavak is ebben a szellemben jöttek létre. Például az *egyenlet* nyelvújítási szó, de az ősi szellemet képviseli. *Egyez* ígénk az *egyből* lett, *egyezzünk*, tehát megtaláljuk az egyet, amelyre valamennyiünknek szüksége van.

Az *egy* tehát a legnagyobb szám, amelyben nem csak a többiek, de minden létező egyesül. A hagyomány fölfogása szerint Isten száma.

Nézzük tovább a számokat! Látuk, hogy az *egy* erősen pozitív szó, hanem a kettő teljesen negatív: *kétséges, kétkulacsos, kétely*, stb. Ugyanezt tanúsítják a sorszámnevi alakok: *máslás, másodhegedűs, másodörökös, másodlagos frissességű hal*, stb. A kettő tehát nem két egy, hanem az ellenkezője az egynek, a teljesnek a meghasadását jelenti. Felét? Nos, *fél* szavunk a jó egynek a megtörésére emlékeztet: *féleszű, félkegyelmű, féltudós, félművész*...

– *Bocsánat, hogy megszakítom, de van ennek egy pozitív fejleménye: a feleség...*

– Jó, hogy mondja! A csángók, főleg az északiak a férfit is feleségnek hívják. Az egyházjog szerint a házasság szentségét a *felek* szolgáltatják ki egymásnak, és ennek a magyar szava: *egybekelés*. Gyönyörű, hogy a házasság, az Egy, a násszal jön létre, és milyen finom, hogy a kelésről beszél csak, és nem a lefek-

vésről, ahogy manapság szokták. Továbbá: a pár olyan kettő, amely képes újraegyesülni. Ha van harminc jobblábás cipőm, mire megyek vele, ha a balból egy sincs? A háromról. Ami tökéletes, az mind hármás. Szentháromság. A háromlábú suszterszék nem billeg. Három a



A kilencvenes évek elején

magyar igazság, három a nótában a kislány, három nap az esztendő, a próba, három a királyfi, hármashalmon áll címerünk keresztje, még a magyar vicc is hármás tagolású – és így tovább. A négy a teljességet jelenti: négy az évszak, az égtáj, a világot négy elem alkotja, négy a saroka, ugyanakkor kerek is az esztendő, a teljesen kimondott igazság – kerek-percec – a kerekerdő. A föld kerekét a világkereszt osztja négy részre. A kör és kereszt ugyanabból a gyökből ered – a miénken kívül számos más nyelvben is. A számok ebben a rendszerben nem futnak a végtelenbe, hanem körbejárnak, mint a régi panteisztikus világban. Az összes magyarul: egytől-egyig. A püthagoreus matematika nyomaira bukkantunk, amelyben a számok minőségek is, és analogikus összefüggések hordozói. Ismerték Egyiptomban, Perzsiában, Indiában, Amerikában. A példák sorának szaporítása nélkül kijelenthetjük, hogy nem szavakat vettünk át valahon-

nan, hanem a szemlélet él a nyelvünkben. Honnan? Nem tudjuk, én nem tudom. Őseink nyilván nem ültek Püthagorász előszobájában vagy az udvarán, és nem hallgatták a mester függöny mögül suttogott titkos tudományát. A tényt ismerjük egyelőre, az okot, a forrást nem.

A vázolt matematika-fölfogás összefügg a panteisztikus világszemlélettel, az ős- és ókor természetvallásaival. Jézus is említi, hogy a magnak előbb el kell pusztulnia, hogy az új élet kisarjadjon. Minden természetvallás ismeri az elpusztuló és föltámadó isteneket. Dumuzi a sumérok-

nál, Ozirisz az egyiptomiaknál és a többi azt hirdeti, hogy a halál és az élet roppant közel áll egymáshoz. Majdhogynem ugyanaz a kettő, mert nincs élet halál nélkül, és halál sincs élet nélkül. Azt sóhajtja Csuang-ce, hogy „*Azt szeretném barátomnak, aki tudja, hogy ez a kettő egy.*” A magyar ezt egy ikerszóban összefoglalja: *él-hal*. Az ellentétek egybenlátásának tanúja a *süt-főz, esik-kel, kerül-fordul, kívül-belül*. Vagy: *enyészet* és *tenyészet, elevenhalovány*. Nem azt állítom, hogy ezek egy gyökből erednek, hanem azt, hogy az ellentétek nyelvünkben egymásra találhatnak.

Ismét egy panteisztikus világszemlélet-maradványra bukkantunk, amely nem sziklafóliáratban, hanem a nyelv szemléletében őrződött meg. Okát nem tudom. Kétségtelen, hogy az *él-hal* egység a földművelő-világra való szerves emlékezés nyoma. Érdemes lenne utánajárni, de félek, hogy hivatásos nyelvésznek, régésznek, történész-

nek túl nagy kockázatot jelentene... (Minderről írtam egy esszét is, éppen a Magyar Napló múlt év decemberi számában jelent meg.)

– *Ez a szemlélet, felfogás a Várkonyi Krónika írásának idején világos volt már Ön előtt?*

– Nem, ez azóta világosodott meg. Hogyha az ember falusi világban él, mint ahogy én elég sokat éltem falun, lám, most is – Békásmegeyer próbál újra faluvá válni –, meglátja ezt, ám Decs, ahol gyerekeskedtem, még archaikusabb volt. Ott az élők és holtak közti kapcsolat sokkal természetesebb volt, mint manapság, amikor a halált rettegés lengi be; sem a jó halál titkát nem ismerjük, sem a jó életét. Aki nem tudja, miért hal meg, az nem tudja az életét sem jól fölhasználni, mert nem tartja észben és szívben, hogy az élet úgyis elvész. Ha nem találjuk meg azt a magas célt, amiért érdemes az életünket odaadni, részletekben vagy egészben, akkor mindenféle vicikvacak dologra elkótyavetyéldik.

– *Visszakanyarodnék pár szó erejéig a közéletiséghez. Annak idején Antall József mellett ön tanácsadó volt. Noha lakiteleki beszédében világosan látta a problémákat, csapdákat, veszélyeket, érdemesnek látta ebbe a munkába mégis belevágni, a konkrét közéleti kérdésekről véleményt mondani, tanácsadóként a miniszterelnököt segíteni?*

– Bizony nagy kérdés, ugyanis a magyar társadalomnak az a tragédiája, hogy elvesztette elitjét, és folyamatos elitvesztést szenved. Kezdődik Mohácsnál. A Rákóczi-szabadságharcban el kellett menekülni számtalan kitűnő ember, aki aztán a világon sokfelé megállta a helyét. Ugyanez történt a '48-as szabadságharc leverése után, majd az első és második világháborút követően. Akkor rettenetes kontrasztkezdődött a macbethi szabályok jegyében: *szép a rút, és rút a*

*szép*. 1956-ban ismét elvesztettük a társadalom színe-javát. Ha kétszáz-ezer ember elmenekül egy ilyen lélekszámú országból, és éppen a legaktívabbak, az elképesztő vérvesszeség. Most ismét ezt szenvedjük, maga a kormány tuszkolja külföldre a nemzet legjobb fiataljait. Azt hiszem, hogy ilyen büntényre világtörténelmi példa nincs.

Amikor a Mozgó Világnál dolgoztam a nyolcvanas években, akkor többször fölvetődött bennem, hogy ki kell lépnem a szerkesztőségéből, mert a magyar társadalom problémái nem oldhatók meg politikai szinten, politikai bajokra nincsen politikai orvosság, csak transzcendens orvosság van. De miután főszerkesztőnk, Kulin Feri minden hónapban kapott egy föl szólítást, hogy ezeket meg ezeket ki kell rúgni, és ezen a listán nagyon gyakran szerepeltem, ha én onnan kilépek, akkor senki se mossa le Kulin Feriről, hogy ő engedett ennek a parancsnak, és kirúgott. Amikor 1983 decemberében a Mozgó Világban közöltük, hogy nem vagyunk hajlandók dolgozni a Népszabadságból odavezényelt újságírókkal, akkor Siklósi Norbert volt a Lapkiadó vezérigazgatója. Ő soha nem rúgott ki senkit. A pártközpont követelése ellenére sem. Megkérdezte, akar-e valaki a cégen belül elhelyezkedni? Föltartottam az ujjam – volt egy csomó gyerekem –, hogy szívesen elmennék a Búvárhoz. Madarak, halak, természet. Jó, mondta Siklósi, a Búvárhoz vagy helyezve. Egy idős bácsi volt a főszerkesztő. Rettenetesen betojva fogadott, jaj mi lesz itt! Figyelmeztetett, hogy semmi politizálás, a saját nevemen nem is írhatok az újságba. Átmegyek a szerkesztői szobába, ahol Hollós Laci, Várkonyi Anna és Vargha Jancsi fogad: Jaj, de jó, hogy jössz, neked vannak harci tapasztalataid, most kezdjük a vízlépcső-ügyben

az aláírásgyűjtést! Az, akit Isten bizonyos helyzetbe hozott, nem térhet ki a feladat elől. Természetesen nem mondtam Vargha Jancsiéknak azt, hogy nem veszek részt a vízlépcső-ügyben, hiszen az életünkről van szó. Ugyanez történt Laki-teleken is, ahol elmondtam az elhíresült *Tisztelt Nyulak-beszédet*.

Amikor meghívtak a tanácsadótestületbe, akkor megint azt gondoltam, hogy nem lehet nem elmenni, mert igazából Magyarországnak nincs olyan elitje, amelyet hazaszeretetre, önzetlenségre neveltek, ahogy, mondjuk, hajdan a nemesség nevelték. Az elvekről beszélek. Azonban egy idő múlva kénytelen voltam belátni, hogy a politika nekem nem megy. Akkor az MDF-ben is magas tisztséget viseltem, az etikai szabályzat egyik megfogalmazója voltam Szabad György, Ferencz Csaba és Oberfrank Ferenc társaságában, valamint az Országos Etikai Bizottság tagja. A dolognak mégis az lett a vége, hogy 1993-ban kiléptem az etikai bizottságból, bezüntettem a párthoz fűződő kapcsolataimat. Úgy láttam, teljesen összeférhetetlen a gondolkodásommal az, ami a politikában történik, bár azt kell mondjam, hogy a mai időkből visszatekintve az akkori MDF erkölcsi szempontból csillagmagasan állt a kortársaihoz és saját utókorához képest is. Természetesen hibák tömegét követte el, de nem volt abban a helyzetben, hogy véghezvigye elképzeléseit. Elmondok egy magyar rémmesét – hadd jegyezzem meg: rémmesének kizárólag olyan történeteket írok meg, amelyeknek megtörténtéről közvetlenül vagy közvetve bizonyítékot szereztem.

Íme, a történet. Tudjuk, hogy a Parlamentbe belépő kell, és mint valóságos belső alkalmazottnak nekem is járt egy. Leadtam tehát a fényképet, meg amit kellett. El-



Békásmegeyeren mostanában

telt egy nap, két nap, három nap, öt nap, egy hét, nincs belépőkártyám. Telefonálok oda, ahova kell, mondják, hogy gyártják, már készül, rögtön meglesz, majd holnap. Másnap ugyanez a válasz. No, következő nap bementem, és mondtam, hogy jöttem a belépőért. Csodálatos épület a Parlament, minden nemes fából faragva, az irodákban faburkolat, káprázatos íróasztal, középkorú nő ül mögötte, és őszibarackot eszik a bicskájával. Jaj, sajnos, mégse készült el! Sebjaj, majd megvárom. Nem tetszik tudni megvárni, dehogynem, megebédeltem, meg tudom várni. Zavartan leteszi a bicskáját meg az őszibarackját, azt mondja, föl hívom ezt meg ezt. Nosza! Föl hívja, hát sajnos, nincs nála. Ugyan, nem baj, majd előkerül. Ülök tovább, olvasom a könyvemet, ő egyre feszültebb, eltelik vagy négy-öt perc, akkor megint telefonál valakinek, ismét javasolja a holnapot. Nem, nem. Megint eltelik négy-öt perc, akkor föláll, odamegy a páncélszekrényhez, és kiveszi a belépőmet. Szóval az MDF-nek nem volt egy olyan, katonai szóval, legénysége, amellyel kicserélhette volna az apparátust, a Hálózat em-

bereit. Az a bizonyos nagytakarítás csupán politikai jelszó volt, az MDF nem tudta megcsinálni. Az olajszőkítési ügyekben sem történt semmi annak idején, hiába intézkedett a kormány valamelyik tisztviselője, semmi nem történt, nem indultak eljárások. Antall József egyszer megbízott, hogy a televízió akkori elnökével, Hankiss Elemérral egy jogi tájékoztató műsorról beszéljek, mert szinte az egész joganyag megváltozott, az emberek pedig nem ismerték ki magukat benne. Ennek a tájékozatlanságnak lett a következménye, hogy fürge huncutok kicsalták a kárpótlási jegyeket „az özvegyektől és árváktól”. A Hálózat elterjesztette, hogy nem érnek semmit, és századrészükért föl vásárolta őket. Terveztünk egy rendszeres, tíz-tizenöt perces televíziós tájékoztató-sorozatot, amelyben az illetékes minisztérium jogásza ismertette volna a szakterülethez tartozó joganyag változását. Hankiss azt mondta, ezt csak akkor engedi meg, ha az ellenzék is kap ugyanennyi percet. Hangsúlyozom, nem politikai, hanem húsba vágóan közérdekű jogi tájékoztató műsorról lett volna szó. Hankiss Elemér később hívott, vegyek részt *Találjuk ki Magyarországot!* című kampányában. Nos, Magyarországot akkor ügyesen kitalálták azok, akik kitalálták az ország ellopására irányuló hadműveleteket, amelyek a tájékozatlanság fönntartásán alapultak. A kormány tökéletesen eszköztelen volt: az egész korabeli sajtó a Hálózat oldalán állt. Mit tehetünk? Egy FM-államtitkár reggeltől-estig járta az országot, és minden falu kultúrházában elmondta nyolc-tíz embernek, mi a helyzet a kárpótlási jegyekkel.

Az Antall-kormány és az ország tragédiája az volt – nyilván akadtak koncepcionális hibái is –, hogy nem állt rendelkezésére olyan elit,

amely képes lett volna a nemzeti célokat érvényesíteni a Hálózat ellenállásán keresztül is.

– *Ön szerint van-e esélye annak, hogy kialakuljon egy élhető ország?*

– Szerintem jó irányban mennek a dolgok, mert egyre örültebb a helyzet, egyre kevésbé működik az ország. Azt mondja egyik barátom édesanyja, Piri néni, hogy a házban lakik egy pacák, aki amolyan házmester-lelkű ember. Mindenkit figyel, les. Azt mondja Piri néni, hogy „Piri néni, minden lakó föl bősült maga ellen, mert itt eteti a madarakat, és azok mindent összepiszkítanak. Vödrös József is teljesen kikészült már, mert odapotyog az ajtaja elé a sok madárpiszok.” Piri néni találkozik Vödrös Jósikával, aki megdöbben: „Én, Piri néni, életemben nem haragudtam magára, most hallom először, hogy eteti a madarakat.” Vödrös József merészen elcsípte ezt a házmester-lelkű egyént, föl vitte Piri nénihez, szembesítésre. Piri néni nekirontott: „Maga az egész házat telehazudozza mindenféle marhasággal, nem szégyelli magát?” „Nem” – felelte az ember.

Azt gondolom, hogy a kérdés már nem erkölcsi, hanem ontológiai. A hazugság nem erkölcsi, hanem ontológiai kérdés. Létbeni. Egy ponton túl már nem tudunk egymással érintkezni. Amikor a Böszme-hívők rá döbbennek arra, hogy Öszödisztánban megszűnik minden eszmecsere a családban, az üzletben, az utcán, a munkahelyen, mert értelmetlen és jelentés nélküli lesz minden szó, akkor elérkezünk ahhoz a katartikus pillanathoz, amikor rájönnek az emberek arra, hogy eddig és nem tovább.

– *Dolgozik-e most valamin?*

– Folyamatosan dolgozom, de csak az eredmény mutatja majd meg, hogy végeztem-e bármilyen értelmes munkát.

**Csábi Domonkos**

VASY GÉZA  
**Kétféle irodalmi kultúra?**

Már nyolc-tíz éves koromban lelkes olvasó voltam, s 1956-ban, elsős gimnazistaként váltam a kortárs irodalomnak is egyre szenvedélyesebb hívévé, van tehát némi tapasztalatom. S minél több lett belőle, annál természetesebbnek tartottam, hogy az én megszakítás nélkül formálódó egyéni ízlésem, rokonszenvem nem lehet egyedüli mérce: minden irodalmi értéket számon kell tartanom. Tanúja lehettem annak is, hogy a diktatúrák irodalompolitikájára jellemző az erős válogatás, s nemcsak a kortársak, hanem a klasszikusok között is. A Rákosi-kor után 1960-ban már az is eredménynek számított, hogy Adyé mellett egy olyan érettségi tétel is lehetett, amelynek *A Nyugat költői* volt a címe. Szerencsésen ezt húztam. De még egy jó évtizeddel később sem tudta számos egyetemi hallgatóm elolvasni Babits *Halálfiái* című regényét, mert még a megyei könyvtárakban sem volt mindenhol fellelhető.

A radikális válogatásnak, szembefordulásnak egyetlen elfogadható formája az, amikor egy színrelépő új irodalmi irányzat utasít el vagy akár tagad meg számos addigi értéket. Ilyenként tartjuk számon például az induló Nyugatot, ám a közhiedelemmel ellentétben e lap szerkesztői és kritikusai korántsem voltak eleve ellenségesek a korszak konzervatív íróival szemben. (De előfordult az is, hogy a *Holnap* antológiáról szigorú bírálatot közöltek.) Egy irodalmi forradalom időszakában valóban lehetséges kétféle irodalmi kultúra, történelmi távlatban azonban mindkettőnek az értékei megmaradnak. Egy időben keletkeztek például a nyugatos Ady, Babits, az avantgárd Kassák bizonyos művei, de érték szempontjából nem cáfolták egymást. S bizony a századforduló konzervatív írói sem csak selejtet írtak ezekben az években. Ekkor tehát háromféle tendencia létezett, de a legjobb művek végül is egyetlen irodalmi kultúrában kerültek egymás mellé.

De térjünk vissza a közelmúltba és a jelenbe. A huszadik század utolsó két évtizedében lépett színre a posztmodern világszemlélet és az azon alapuló irodalomfelfogás. Teoretikusai igen hamar kijelentették, hogy minden, ami tőlük különbözik: érvénytelen, következképpen értéktelen is. E felfogás hatását erősítette, hogy egy világméretű tendenciáról volt szó, de még inkább az, hogy felbomlott az európai szocialista tábor, megszűnt az a rendszer, amely a legkövetkezetesebben hirdette még a hetvenes években is, hogy megvalósítja a tökéletes társadalmat. Ekkorra sztálinista gyökereitől nagyobbbrészt már megszabadult a hivatalos irodalom-értelmezés, de még mindig csak a közéleti elkötelezettségű műveket

tartotta igazán dicséretesnek. Csak a nyolcvanas években jutottak el ahhoz a felismeréshez, hogy számukra a depolitizált irodalom a leghasznosabb, mert nem kritizálja őket. Nem esztétikai, hanem politikai okból vált lehetővé tehát az újholdas és a posztmodern szerzők támogatása. A nyolcvanas évekre az olvasáskultúra módosulása kapcsán is érdemes figyelni. Ekkorra vált világossá, hogy a televíziózás rohamos fejlődése, a kultúra, a szórakozás piacodása egyre inkább háttérbe szorítja a szépirodalmat. A neoavantgárd és a posztmodern művek olvasási és értelmezési nehézségei viszont a kortárs irodalom híveinek tábort is megosztották. Ezt értelmezték úgy a posztmodern egyes tudósai és publicistái, hogy lám, ami nem posztmodern, az ókonzervatív, s kezdték felfedezni a hasonlóságot a századelővel, amikor az egyre inkább epigonná süllyedő népnemzeti irányzatot felváltotta a modernség forradalma. S persze őket, Adyékát sem értették meg a konzervatívok.

Mint minden új irányzat, a posztmodern is az őt közvetlenül megelőző évtizedek irodalmát szemlélte a legkritikusabban. Az 1945 előtti évtizedekből Kosztolányi Dezső, s inkább a prózaíró lett a legfontosabb mester, a század második feléből pedig Ottlik Géza és Mészöly Miklós. Az intertextualitás bűvös eszközével egyébként bárkit meg lehetett idézni, szeretettel s ironiával, gúnynyal is. A legkedvesebbek mégis azok voltak, akiknek legalább egy-két írásában az új szemlélet előzményeit lehetett felfedezni. S bár egy kis jóakarattal szinte minden jelentősebb alkotónál fellelhető a kételkedés, a kiábrándultság, a szkepszis a világ és a lét birtokbavételét, elrendezhetőségét illetően, mégis nagyon erőteljessé vált a mesterek körének leszűkítése. Vannak olyan írók, akiket érthetetlenül, de szinte teljesen el kívántak felejtetni, mint például Déry Tibort, aki pedig a posztmodern magyar prózájának kihagyhatatlan előkészítője szemléleti és poétikai szempontból is, vagy Kálnoky Lászlót, Vas Istvánt, akik a lírai nyelvnek az ötvenes évek újításai után is egyéni és hatásos változatait teremtették meg.

S vannak olyan írók is, akikről nem hallgatnak, de meg-megújuló lendülettel és elszántsággal próbálják a köztudatba bevésni, hogy nemcsak jelentéktelenek, de gyanús jelleműek is. Ha ilyesmire gondolnak, akkor elsőként mindig Németh László és Illyés Gyula válik áldozattá. Két olyan alkotó tehát, akikről már a harmincas években tudni lehetett, hogy a korszakban a legjelentősebbek közé tartoznak, s akiknek munkásságával e nemzedékből alighanem csak Szabó Lőrincé, József Attiláé, Déry Tiboré és Márai Sándoré vetekszik. A posztmodern elkötelezett híveihez sietve csatlakoztak olyanok is, akik felidézve a régi népi-urbánus vitát, elérkezettnek látták az időt, hogy az állítólagos liberális pár-



tatlanság szellemében végleg kiiktassák szellemi-irodalmi hagyományaink közül a népi írók mozgalmát, s főként két legfontosabb alkotójukat.

Miért e kitüntetetten negatív figyelem? Miért akarják kitörölni a magyar irodalmi köztudatból e két író? Módszertanilag ugyanazért, amiért a bolsevik diktatúra is támadta őket: másként gondolkodtak. De a diktátorok tudták, hogy az irodalom fontos dolog, s tisztában voltak azzal, hogy Németh és Illyés a korszak legjelentősebb s legnagyobb hatású alkotói közé tartoznak. E két íróval most is az a baj, hogy „másként gondolkoznak”, mint bírálók, akik viszont az esztétikai teljesítményt is kétségbe vonják, hirdetvén, hogy teljesen felesleges olvasni e szerzőket. Nem szakmai fórumokon igen gyakoriak az eszme-futtatások arról, hogy miért nincs rájuk szükség. S axiómaként jelentenek ki olyan dolgokat is, amelyeknek csipetnyi igazságtartalma sincsen.

Mutatóba idéznék a két író centenáriuma alkalmából készült Tamás Gáspár Miklós-cikkekből, amelyek egyaránt a Népszabadságban jelentek meg. Szerinte „Németh László könyveit nem olvassák, színműveit nem játsszák, eszméit betemette az idő. Németh László mégis velünk marad, valamilyen nehezen megmagyarázható értelemben halhatatlan. Külföldi aligha értené meg, miért is tartozik annyira hozzánk, hiszen egyetlen eleven hagyományunknak se része, az életmű pedig romlékony, jobbára elavult (...) szinte semmit nem vett észre abból, ami a huszadik századból fontosnak bizonyult (...) Vallás és filozófia iránt nem volt érzéke (...) politikában sűrűn tévedett, tanítványai nem voltak. És mégis.” E közléssor tárgyi állításaiból annyi igaz, hogy az író színműveit nem játsszák. A szerző ideológiai vágyálmait vetíti Németh Lászlóra, aki nélkül a huszadik század eszmetörténete és irodalma is csonka lenne, s akit ma is olvasnak, akiről monográfiák, sőt szakdolgozatok születnek. Akinek a kor lehetőségeihez képest messzemenően sikerült megvalósítania pályakezdésének elképzelését, hogy a magyar szellemi erők organizátorává szeretne válni. Vagyis halhatatlansága nem irracionális, hanem tényszerűen magyarázható.

Egy évvel később, 2002-ben, Illyésről megengedőbb centenáriumi elmélkedés született. Szerzőjük elismeri, hogy a *Puszták népe* és a *Petőfi* jó mű. Egyébként a bolsevikok is rendszeresen ezeket emelték ki pozitív példaként, s állították ellentétbe a későbbi alkotásokkal. Igaz, ők az 1945 előtti költészetet is elismerték. A mai bíráló szerint Illyés költészete elavult, s a „rémes *Bartók* vers”, „a borzasztó *Fáklyaláng* és a többi kurzusmunka” a jellemző. Indoklás nincs, mindent az egyéni ízlés és ellenszenv határoz meg. Pedig illene legalább az irodalmi köztudatba mélyen beépült *Bartók* ürügyén valamennyit érvelni is. Az említett dráma korántsem volt „kurzusmunka”, a történelmi érzék

teljes hiányát jelzi az ilyen állítás. Egyébként is nehéz volna az életműben ilyen szépirodalmi alkotásokat találni. Az esztétikai becsmélés, lám, átcsap jellembelire, s ez teljesebb ki: „A lázadó Illyés azonban mindig, de különösen 1945 után a hatalom embere volt, nem kompromisszumot kötött a hatalommal, hanem maga (is) volt a hatalom (...) Nem sokat számít ez már. Vacsorák Aczél Györggyel? Hát istenem.” A kijelentés azt állítja, hogy Illyés a bolsevik hatalom embere volt. Ez nem igaz. Illyés íróként, szellemi emberként volt hatalom, s ezért számolt vele a politika. S az író mint közéleti ember arra törekedett, élve ezzel a hatalmával, hogy a mindenkori politikát megpróbálja befolyásolni: törekedjen arra, hogy a magyarság alapvető gondolatai csökkenjenek.

Az elutasítás példáit, a „leleplezéseket” sajnos hosszan lehetne sorolni. Olyan jellemző eseteket is, hogy ha mégis megjelenik e szerzőknek egy könyve, a könyvterjesztés nemigen mutat érdeklődést iránta. Még az antikváriumok is ódzkodnak felvásárolni az eladásra kínált példányokat, hiszen „nem kurrens” szerzőkről van szó. Pedig egyelőre még, elvileg középiskolai tananyag, bölcsészkar vizsgaanyag Németh László és Illyés Gyula.

Az irodalmi korváltások szükségszerűek. Az utókor mindig újraértékeli az elődöket. Ám a klasszikus értékek indokolatlan leminősítése, sőt az író rágalmozása méltatlanság. Az igazi klasszikusok műveiben mindig található időszerűség, tehát korszerűség. Nem olvassák őket? Amit nem ismertettek meg az emberekkel, azt nem is szerethetik. Ám nemcsak a szűk szakmai közönséghez szóló s a társadalmi-közösségi érdeklődést elutasító irodalomtudomány s nemcsak az ezzel rokonszenvező s a nemzeti jelleget és érdeket rendre nacionalizmusnak, populizmusnak bélyegző publicisztika a vétkes, hanem a globalizmus is. A minőség elve helyett azt a gazdagodást eszményíti, amelynek célja a fogyasztó ember, akit Móriczot parafrázálva arra szólítanak fel, hogy hagyja a politikát, de ne is építkezzen.

Németh László egyik legfontosabb üzenete az utókorak az, hogy az élet szellemi értelemben vett vállalkozás. Illyés pedig azt írta „rémes” *Bartók*-versében, hogy „növeli, ki elfödi a bajt”. Egy másikat pedig azzal kezdett el, hogy „Az öngyilkosságot halasszuk ma is el”, s azzal fejezett be, hogy „A legnagyobb bátorság a remény.” Mindez konzervativizmus lenne? Ennyi konzervativizmus nélkül már nem létezne az emberiség. Ha Németh Lászlót, Illyés Gyulát és a hozzájuk hasonló alkotókat kiiktatjuk a magyar kultúrából, akkor egy falanszter rabszolgái leszünk. A piacnak ugyanis egy idő után a „posztmodern” és a „poszt-posztmodern” művekre sem lesz szüksége. A kétféle irodalmi kultúra helyét egy hozzájuk méltatlan harmadik foglalhatja el.

**Rothadó rendszer** Kiszely Gábor:  
**– Csoóri Sándor** Szellem a célkeresztben  
**besúgói** Magyar Egyetemi Kiadó,  
 Bp., 2007.

Kiszely Gábor könyvének alcíme: *Csoóri Sándor és a politikai rendőrség ügynökei*. S a kezdő sorok már előrevetítenek egy, a hatalom természetét és a benne őrlődők kiszolgáltatottságát egyként mutató drámát. „Harmincegy év alatt kilencszázharmincyolc jelentést készített a kommunista politikai rendőrség Csoóri Sándorról, mintegy hatvanöt ügynök közreműködésére támaszkodva. Mindez csupán irányszám, mivel ennyi dokumentumot tud jelenleg rendelkezésre bocsátani az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára a költő »aktájaként«, amelynek tartalma azonban arra utal, hogy ennél jóval több jelentés keletkezett – ennek csaknem a duplája. Hollétükről mi sem tudható. Tegyük fel: porrá és hamuvá váltak az 1989. október 23-át követő megsemmisítések közepette, de ha nem – akkor lappanganak valahol. Elgondolni is rossz, hol és miért.”

Ennyi elég is volna, hogy föl villantsuk a rendszer-váltás – ez az igazi dráma – furcsaságait. Voltak – vannak? – akik saját maguk, eszmetársaik érdekében hitbizománynak tekintették-tekintik a *közösség* vagyonát (mert ezt a tökéletes – mondjam – sátáni rosszat megismerve lehetne ezután csak tiszta tudóval építkezni), s meg nem történtté kívánták-kívánják tenni a *gyalázatot*. A szemnyitogató vagyon – amelyből kiderülhetne, hogy évtizedekig milyen sorsban és milyen kegyurakat szolgálva éltünk – egyszerre csak (jól ég a papír!) füstté vált, vagy valahol *azért* porosodik, hogy bármikor elő lehessen húzni, korábbi és mai „játékok” (ki tudja, kit, hol és mikor kell bemocskolni) bizonyítékeként.

Persze a komédiába fülő drámában – azt sem tudjuk, hogy sírjunk vagy ne vessünk – mindkét félnek más szerep jutott/jut: a zsarnokságnak az, hogy vérrel-vasal védje (az emberáldozat nem számít) a kommunista eszmére épült, megdönthetetlennek hitt rendszert; a szenvedőknek pedig csupán az, hogy szégyenkezve, igazuk teljében törölgessék le magukról a „hivatalosan” rájuk szórt szennyet. A besúgók (kivéve az arcátlanokat, a galádságra is büszkéket) a leleplezéstől félnek – nincs miért rettegniük, hiszen „áldásos” tevékenységüknek (akárcsak pufajkásaink „hancúrozásának”) nincs semmiféle következménye – a besúgottak, szembesülvén barátaik és „barátaik” jelentéseivel, az élettől elment kedvüket igyekeznek apránként visszahozni; a félelmetes rendszer mozgatói – a nagy hatal-

mú politikusok siserehadától a kis „párttag-könyvesekig” s az állambiztonsági tábornokoktól a tartó tisztékig (aki kiköltözött az árnyékvilágból, az nem kénytelen szembesülni szolgálati – „parancsra tettem” – aljasságaival) pedig csak röhögnek a markukba, hiszen jól fizető *szakmájuk* következményeként olyan kivételes nyugdíjban részesülnek, amely többszöröse a mostani szabadságunkat kivívó ötvenhatosainkének.

Ebben a Karinthy Frigyes és Sławomir Mrożek tollára illő helyzetben – amelyben az örkényi reterát is igazságmondó, királyi trónnak látszik – kell a történész-írónak rendet vágnia. Hiszen a hazugsággal nem egy másik hazugság, hanem csak az igazság állítható szembe. Kiszely Gábor tisztában van – bármennyi besúgói jelentés van is birtokában – a rá leselkedő veszéllyel. Különösen azért, mert az „elmaszatolt” igazság néha az erkölcs maszkjában tetszeleg, s ember legyen a talpán, aki a kor, a művelődéstörténet, a társadalmi-politikai élet, stb. ismeretében rátalál az egyedüli üdvözítő *igazgyöngyre*. Nem beszélve arról, hogy az esetünkben *jö-hős* Csoóri Sándor karaktere – akármi is az elemzés célja – csak akkor lesz teljes, ha az írói életmű (és nem csupán annak a besúgói jelentésekkel kapcsolatos mennyi része) a maga, esztétikailag kikezdetlen, fényében ragyog. (Tehát minden *szűkítés* csak azért van, hogy – paradox – létrejöhessen ez a teljesség.)

De az e felé vezető első lépcső a rendszer lényegéből fakadó „irracionális, értelem nélküli, értelmetlen, vagyis emberellenes” tevékenység ától zéig való – indulatoktól sem mentes – föltárása. Hogy Kiszely gyűlöli a kommunista bagázst és kiszolgálóit (elsőbben nem is a szerencsétlen vagy „dalolva tevékenykedő” besúgókra haragszik, hanem a *szellemi ember* képében tetszelgő „hivatásos” behódolókra), az megsemmisítő jellemzéseiből is kitetszik. (Értekezésszerű, tehát nem szépirodalmi műben azért elég furcsa a rendszer kiszolgálásáért joggal pellengérré állított „behódoló” – a Duray-könyv Csoóri jegyezte előszavát pártutasításra elítélő karrierista bértollnok, Hajdú János – nevét végig kisbetűvel írni, ám „az ősök szent hagyományának rég hátat fordító” *rényipéterek, eféher- és pándipálok* s a „hivatalos nyalnokoknak” aposztrofált „mindenkori „véredek”, a *barabástiborok* és *dobozymrék* elítélése a helyesírás szerint is valós.)

Íme, egy csokor a tanulmányíró jellemzéseiből (a leegyszerűsítő megsemmisítés, bármekkora is a kipécézetek valós vagy vélt jellemtorzulása, nem ínyemre való): Illés Béla – „krónikus hazudozásaitól és szellemi tisztátalanságától búzló szovjet katona”; Darvas József – „a belső szennyezettsége elől a vonalasságba menekülő örökös csatlós”, illetve „dúvadnak is gyáva,

ám a párt füttyszavára mindig kész hágódészkatartó”; Mesterházi Lajos – „idomított pártcápa”; Szirmai István – „emésztőgödörben honos lélek”, illetve „szellemi bélpoklos”; Aczél György – „vigéc, lopott holmival kufárkodó csalárd handlő”; Hidas Antal – „Moszkvából hazaszalajtott oszló agyú betűvető”; Király István – „náciból ajzott kommunistává vedlett tetemfetisiszta”; Agárdi Péter – „a szellemi gázkamrákba az áldozatokat bátorító mosollyal terelő praetorianus”; Rényi Péter – „kiskaliberű nagynémet, aki neveltetését már a Hitler fertőzte Germániában kapta, s aki egy emberszabású világban még köpöcsésze ürítőig sem vihette volna”; Tóth Dezső – „kulturális miniszterhelyettes létére jó, ha három szánalmas, és elrémisztő nyelvtani pongyolaságok jellemezte mondatot képes kimondani, mielőtt rájön a Hitlerre emlékeztető animális üvöltözés merevgörce”; Huszár Tibor – „jól helyezkedő marxista szociológus, posztkommunista hullamosó”; Köpeczi Béla – „bordélylelkületű politmúmia”; Berecz János – „a szenny is elborítja elméjét, és csak kibukik belőle, »a rendes szabolcsi parasztfiúból« az alantas antiszemizmus, midőn aberrált dolognak nevezi, hogy Csurka Monorra jár »a külföldről polgári liberálissá támogatott polgári Rákosi- (nem Lukács-? – Sz. L.) ovisokkal””; Jovánovics Miklós – „szimpla pártüledék”; Pándi Pál – „rögeszmés gyűlölnök”, és így tovább.

Ha az írók és a politikusok – gondolom, bűneikkel a hátuk mögött – ilyen elementáris erejű kifigurázást kaptak, hogyne ítéltettek volna el a besúgók, s nem utolsósorban „az állambiztonság irodalomszakértői” – Kiszely Agócs István alezredestől Zsembery Antal főhadnagyig („vajon hol dolgoznak jelenleg?” – kérdezi) 235-öt (!) lajstromozott belőlük –: „Vagyoczkya ezredes és társai, akiknek agysejtjeik épphogy elérték a belügyes tevékenységhez szükséges minimumot, s ezzel azt a fokot, amelyen homo sapiensként való fejlődésük lezárul, nem érthetik, hogy e sorok (Tóth Erzsébet „napi postából kiemelt”, Csoórihoz írott leveléről van szó: „Miért ne hívhatnánk meg Csoórit. Azt hiszem, ez a minimum, amit meg kell tenni. Nem Csoóriért, csupán a saját lelkiismeretünkért.” – Sz. L.) a szellem elleni hadjárat kudarcát tárják fel”.

*A szellem a célkeresztben* című kötet – korrajz?, egy megfigyelt személyre kihegyezett társadalomkép?, pamfletnek sem utolsó, fullánkkal bíráló és az arra érdemesek megvetésével sorjázó, a *besúgást* görcső alá vevő sors-emlékirat? – építkezése az időbeli linearitást követi. Csoóri, a „nemzet rebellise” fél százada (vagy még előbb is) épp elégszer rúgott ki a hámból – ha az összmagyarság érdekében tett erkölcsi megnyilvánulásait lehet ilyen népi kifejezéssel illetni – hogy napról

napra munkát adjon a belügyi szerveknek. „1957-től a rendszer bukásáig s azon túl – az utolsó hozzáférhető jelentés 1989. november 16-án készült – dokumentálhatóan 234 (helyesen: 235 – Sz. L.) belügyes foglalkozott” ténykedésével. A személyét ért „kitüntetett” érdeklődés 1957 októberében kezdődött – *A »nemzeti kommunista«* *mezben jelentkező tevékenység felderítésének és elhárításának szükségessége* című jelentés rajta kívül nyolc olyan fiatal íróat nevez meg, „akiket Nagy Imre és csoportja »november 4-e után a sztrájk szervezésére, a munkástanácsokkal való kapcsolatok tartására használt fel»” –, és tizenegy nappal a Magyar Köztársaság kikiáltása után (!), 1989. november 8-án zárult. (Kékesdi L. Gyula őrnagy és osztályvezető arra hívja föl a nála is illetékesebbek figyelmét, hogy az Írószövetség hamarosan összehívandó közgyűlésén az elnöki posztra Göncz Árpád mellett Csoórit is fogják jelölni, az utóbbi „azonban elfoglaltságára és egészségi állapotára hivatkozva vissza fog lépni a jelöléstől”.)

S eme két dátum közé, földidzvéen a magyar írók zarnokság elleni *folymatos* szabadságharcát, rengeteg esemény fér: az Írószövetség 1957. január 17-i betiltása, az *MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösség állásfoglalása a népi írókról* (1958) körüli zűrzavar, a Belvárosi Kávéház urbánus-népi disputája ('60-as évek), a Csehszlovákia lerohanását (1968) követő zűrzavar, a pártírókat a vezetőségből kiebrudaló – be sem választó – írószövetségi közgyűlés (1970), a romániai ellenálló, Király Károly ügye, a szegedi Tiszatáj első nagy megleckéztetése (jelentés a főszerkesztő Ilia Mihály dolgairól – 1973), Csoóri fővárosi és vidéki szereplései (író-olvasó találkozói), a Charta 77 mellett aláírók lefűlelése, az *Iszapeső* című regény (folyóiratban 1965, könyvalakban 1981) betiltása, a FIJAK (Fiatal Írók József Attila Köre) 1980-as szentendrei találkozója, a Herder-díj és az újabb írószövetségi közgyűlés viharai (1981), Illyés Gyula temetése (1983), a Duray Miklós-kötet előszava (*Kapaszkodás a megmaradásért*) miatti égszakadás-földindulás és a szlovákiai magyar írópolitikus letartóztatása (1982–1983), a Hitel engedélyeztetése körüli „vita” (1984), a Kádárt elítélő Nagy Gáspár-vers, az *Öröknyár: elmúltam 9 éves* és a forradalom harmincadik évfordulóját ünneplő *A fiú naplójából* – Tiszatáj – kiváltotta botrány (1984, 1986), az 1986-os írószövetségi közgyűlés hatalommal való nyílt szembehelyezkedése.

Sok ez vagy kevés? Nem feladatomban eldönteni. Kiszely Gábor számára – érthető, hiszen a háttéranyagokat, a besúgói jelentéseket is ismeri – épp elegendő arra, hogy dühös leleplezésű *élménybeszámoló* alá

kítsa a kor Csoórirra kihegyezett történelmét. Hogy egy-egy meglátásán vagy a *bűnösöket* ért találatán mennyire tud lelkendezni – a jól végzett munka örömenél nincs jobb ajzószer –, arra hangulati fölkiáltásai a példák („csak nem?”; „hát így könnyű”; „akkor miről beszélünk?”; „helyben vagyunk”; „de azért csak lássuk”; „mehetnek a naphoz enni”; „ez már döfi”; „nincs mese”; „ez igen”; „úgy bizony”; „szegény”; „úgy kell nekik”; „hát az”). Csakhogy helyenként bármennyire is szellemesek ezek a közhelyszerű megnyilvánulások, az értekező prózától (ha egyáltalán annak kell tekintenem ezt az „élménybeszámolót”) idegenek. És idegen az argó használata is.

Kiszely megvetően beszél – joggal – a „bicskanyitogatóan tudatlan magyarsággal” fogalmazott szövegekről, és elveti a „visszataszító marxista korcsnyelvezet” minden fajtáját, ám arra képtelen ügyelni, hogy ide-oda hullámzó – az idézeteket egymással és saját meglátásaival összekötő – mondatai tisztán érthetőek legyenek (a „kényes” téma is megkívánja a pontosságot). Kétszer olvastam el és gazdagon jegyzeteltem könyvét, de mindmáig nem vagyok tisztában egyes részeinek jelentésével. Talán az az oka ennek a – legalább is előttem zavaró – *homálynak*, hogy nagyon sokszor nem fogalmaz (nem tud vagy nem akar?) egyértelműen, s ezzel csak az olvasó kétségeit növeli. Akit nem rávezetni kell – rejtélyes huncutsággal – az igazságra, hanem ahol lehet, fehéren-feketén a szemébe vágni.

Az itt-ott alkalmazott *rejtvény* nem a mindent átvilágító értekező próza sajátja, hanem a krimi műfajáé. Ha vélelme szerint – amit az általa föltárt bizonyítékok nyilván aláhúznak – a szegedi irodalomtörténész-professzor, Ilia Mihály besúgó volt, ne célozgatson rá, hanem nyíltan mondja ki – remélem, hogy nem értettem félre célozgatásait. Ha viszont nem tud bizonyosat állítani, ne rágalmazzon, hanem hallgasson. S nagyon rosszíúek az olyasfajta jóslatok, amelyek – egyáltalán, mi alapján? – előrevetítik valakik bűnösségét. Az *Eszmélet* (1968) szervezésével kapcsolatban írja: „Mindez (ti. a magyar irodalomban bekövetkezett változások, a szomszédos országokban élő magyar és nem magyar literatúra segítségül hívása – Sz. L.) már első látásra sem illik a hivatalos koncepcióba, s méltán sejteti, hogy az egyenáramúsítás (sic!) ugyancsak nehézkes, több cürhődést, mint hasznot hozó folyamat lesz, jóllehet a szerkesztőségbe s annak holdudvarába is jut az a tájt foglalkoztatott 12 715 ügynökből.” Fog jutni, vagy máris jutott? Nem mindegy. Az 1986. december 18-án megválasztott írószövetségi vezetőségben az alábbiak lettek elnökségi tagok: Bárány Tamás, Bertha Bulcsú, Csoóri Sándor, Csurka István, Fodor András, Galgóczi

Erzsébet, Hernádi Gyula, Ilia Mihály, Mészöly Miklós, Sánta Ferenc, Simonffy András. Mit fűz ehhez a tanulmányíró? „Az elnökségi tagok közt sincs éppenséggel hiány hálózatiakban, de ezt Csoóriék még csak nem is sejtik.” Gyanúsítás ez, vagy netán maszatolás, valamiféle irrattal alátámasztott tény lebegtetésszerű elhallgatása? (Egy besúgói jelentésekre alapozó könyvben a *fontos* adatok – például a jelentésírók nevei, stb. – ne a nehezen olvasható lábjegyzetbe soroltassanak, hanem a *főszöveget* gazdagítsák. És ne legyen dramaturgiája – a szándékos késleltetés nem jó fogás – bizonyos fedőnevek azonosításának.)

A *Szellem a célkeresztben* című kötetnek akkor lenne nagyobb hitele – s az átláthatóságot a *rend* alighanem erősítette volna –, ha az események és történések anyaga külön válnék a *dokumentumoktól* (besúgói jelentésektől s egyéb idézett szövegektől). S ugyancsak erősítené *vizsgálati komolyságát*, ha az író-történész a sokszor poénokra épülő *éteri* nyelv helyett szikárabb tónusban fogalmazna. Persze így sem kicsi az a munka – vessük közbe, a könyv gondosabb szerkesztői gondoskodást is igényelt volna –, amelyet Kiszely Gábor (valószínűleg hamarjában) elvégzett. A megfigyelt Csoóri Sándor személyén keresztül fölöttébb érdekes – némi kor hátborzongató – bepillantást kapunk a politikai rendőrség, ez a nem kicsit utált és megvetett erőszak-szervezet és az öt élesztő – sőt, életben tartó – kommunista rendszer működésébe.

S amin keserűen ámulunk, az nem más, mint az emberi lealjasodás. S a könyvben ennek egész arzenálját kapjuk. Nem a jól fizetett állambiztonsági emberek ténykedésén botránkozom meg – ha végre eltűnnének valamilyen süllyesztőben, alighanem boldogabb lenne a világ –, hanem a kisszerű besúgók (írók, írócskák, „kultúremberek” és a jellemüket a cipőtalpuk alatt hordó karrierista gazfickók) nemtelen cselekedetein. Közülük is magasan kiemelkedik – pedig sokan nyújtózkodtak eme *magaslat* elérésére – a Stimecz fedőnév mögött megbúvó ügynök, a valaha (1951-ben) József Attila-díjat is kiérdemlő Sándor András. „Íróságát”, amelyet gyomorforogató akarnokság és tökéletes dilettancia lengtet be, a jelentések megfogalmazásában élte ki (Sándor a rendszerváltás után nem kicsi arroganciával a Magyar Újságírók Közösségében tevékenykedett). Aki nyitott szemmel forgatja a könyvet, arra is hamar rájön, hogy Csoóri Sándor manapság miért is – honnan és kik által – támadtatik olyannyira gőzerővel. Viszont a kötet nem ad mintát a komoly feltárára, inkább a tudományos munka karikatúrájának tekinthető.

**Utolsó vonat** Hajnóczy Péter  
Összegyűjtött írásai,  
összeáll., jegyz.  
†Mátis Lívia  
és Reményi József Tamás,  
Osiris, Bp., 2007.

Nehéz feladat egybegyűjteni egy író életművét, még akkor is, ha az csupán néhány évet ölel fel. Az Osiris új Hajnóczy-kötetének szerkesztői sikeresen oldották meg a feladatot. A szerző halála után, 1982-ben jelent meg először gyűjteményes kötet, ez a Hajnóczy életében kiadott négy könyv mellett néhány, csak folyóiratban megjelent írást tartalmazott. Egy évtizeddel később a Századvég adta ki a korán elhunyt alkotó szövegeit két kötetben. Ez az 1992–93-es kiadás műfajok szerint rendezte el az életművet, így az író négy könyvét szétszedte és megváltoztatta az eredeti sorrendet. A mostani, szép kivitelű, hibátlan szedésű és pontos Hajnóczy Péter *Összegyűjtött írásai* című változat egyben hagyja a négy eredeti kötetet, ezzel az író elgondolását követi, ezek mellett számos, periodikumban megjelent vagy kéziratban maradt írást is közöl (ezeket műfaj szerint rendezi sorba). Kuriózum a *Függelék*ben hozott *A szakács* című, eddig soha meg nem jelent töredék, amely *A halál kilovagolt Perzsiából* előzménye, valamint a *Last train*, a szerző utolsó megkezdett műve.

A négy, Hajnóczy életében megjelent kötet, a három elbeszélésgyűjtemény (*A fűtő*, 1975; *M*, 1977; *Jézus menyasszonya*, 1981) valamint az *A halál kilovagolt Perzsiából* (1979) című kisregény időrendben állnak, így követhetjük a művész fejlődését a Márai-novelláktól a posztmodern töredékességet, az egység hiányát érzékelhető késői írásokig. Ugyanakkor azoknál a munkáknál, amelyek nem kerültek be a négy kötetbe, és amelyek öt kategóriába rendeződnek (szociográfia; dráma, forgatókönyv; jegyzet; novellák; függelék) nincs támpontunk arra, hogy mi alapján rendezték sorba őket. Az évszám nincs feltüntetve, de nem is ábécé sorrendben következnek ezek az írások.

Egy gyűjteményes kötet nem a teljesség igényével (mint egy összes kiadás), és nem is a tudományos munka szempontjai szerint (mint egy kritikai) készül, ennek ellenére a jegyzetapparátus kissé rövid lett, csak a legminimálisabb információkat tartalmazza. (A szerkesztés munkáit nyilván befolyásolta Mátis Lívia tragikus halála.) Nyúlfarknyival egy oldalnál hosszabb Hajnóczy-életrajz, egy oldalnál valamivel rövidebb utószó (*Jegyzet* címszó alatt), majd szintén

egy oldalnyi maga a jegyzetanyag. Mindössze ennyire támaszkodhat az olvasó a kötet összeállításának szempontjait illetően. Ez a puritán szerkesztésmód elfogadható, sőt célravezető is lehet, azonban mindenképpen rövid magyarázatra szorulna. Miért írnak például a jegyzetekben a szociográfia, a dráma és forgatókönyv, illetve a jegyzet műfajba sorolt (ez utóbbi cím ráadásul kissé félrevezető, nem keverendő a *Jegyzetek* címszó alatti apparátussal, mert a művész egyetlen publicisztikáját takarja), valamint a *Függelék* írásairól, miközben a harmincegy novelláról (amelyek az előbbiekhöz hasonlóan a kötetbe nem került és hátrahagyott írások között szerepelnek) nem tesznek említést? Az 1973-as *Ló a keramiton* című alkotás miatt az 1980-as *A herceg* és az 1981-ben keletkezett *Dinamit* után következik, miközben a novellák az időrendet követik? A szerkesztők felhívják a figyelmet arra, hogy a könyvbe került képek, dokumentumok, tárgyfotók gyöngye minőségűek (mivel az eredetik java elvesztett), de ezek az illusztrációk így, tökéletlenségükben is fontos részei az életműnek, teljesen indokolt a beillesztésük. Több olyan szöveg került a kötetbe, amelyek most olvashatók először, de ezek nincsenek felsorolva, csak azt tudjuk meg, hogy a legjelentősebb munka, a kisregény előzményeként több írás is született (*Alkohol*, *Csütörtök* és *A szakács*), ezeket nagyon röviden említik.

„A Férfi: »Én vagyok, tehát Isten is van.« De hát iszom, cigarettázom, eszem, töprengök, kívánom Ulát – ez nem, egyáltalán nem bizonyítja, hogy létezem is. EZ BIZONYÍTANÁ ISTEN LÉTÉT?! ÉRZÉS NÉLKÜL GYŰLÖLNI, SZERETNI... némi tapasztalat árán tudva... vagy talán sejtve inkább. ÉRZÉS NÉLKÜL ÉRZÉKELNI.” A *Last train* valóban az utolsó vonat Hajnóczy életművében. A gondolatfoszlány Isten létéről és az érzelmekről ír, az ivás és a halál legfőbb témái, ezek határozzák meg alkotói világát. „A HALÁL tartalmatlan semmi, látszólagos és kaleidoszkópos dolog: Illúzió anyja – Prókriti vagy Mája – szemfényvesztése, kinek bűvös színjátéka nemcsak soha meg nem hal, hanem, hasonlóan tulajdon vad állatjaihoz, még aludni is nyitott szemmel alszik.”

Az Osiris Hajnóczy-kötete a felsorolt kifogások ellenére is alkalmas a korán elhunyt, nem terjedelmében, inkább jelentőségében nagy életművet hátrahagyó író művészetének bemutatására, megismertetésére. Nem kritikai és nem is hiánytalan válogatás, ezzel együtt is szinte teljes körképet nyújt Hajnóczy világról.

**Urbán Péter**

**Mi van a felszín  
alatt?** Vörös István:  
Švejk gyóntatója  
Jelenkor Kiadó, Pécs,  
2007.

„Kafka műveinek továbbírása, átírása, ha tetszik dekonstruálása (...) is tovább folytatódik, és fokozódik egészen az elviselhetetlenség határáig” – olvassuk Vörös István prózakötetének fűlszövegén a szerzővel készült interjúrészt. Különös dolog így ajánlani egy könyvet az olvasónak, még akkor is, ha sietve hozzátesszi: „Persze remélem, olvasói szemszögből ez az elviselhetetlenség egyáltalán nem tapasztalható, vagy inkább a nevetés, a fájdalmas szórakozás eszközzé válik”. Hogy a „fájdalmas szórakozásnál” kezdjem: én ebben nem hiszek; nem, amennyiben az irodalomra próbáljuk alkalmazni e jelzős szerkezetet. Nem azért, mintha nem lennék tisztában a humor, a groteszk, a komikum létező (a szerzőnek is nyilvánvalóan kedves) kategóriáival, csupán úgy gondolom, a szórakozás fogalma rövid életű szappanbuborékokat tartogat, melyek létezéséről szét-pukkanásuk után rögtön megfeledkezünk. (Ez azonban semmiképp sem nevezhető „fájdalmas” élménynek.) Arról sem vagyok igazán meggyőződve, hogy az olvasás és szórakozás mindenáron – ahogy ezt ma, a nemolvasó világban megpróbálják elhíttetni velünk – összetartozó fogalmak.

Értem: a szerző szórakoztatni akar, egy olyan szürreális világot nyitva meg előttünk, ahol Švejk gyóntatója Gregor Samsa, ahol Szindbád 2003-ban rója Budapest utcáit, ahol Leopold Mozarttól egy angyal próbálja megvenni fia lelkét. A szórakozás mögött felsejülő fájdalmat pedig a tömondatokban kifejtett („A legtöbb ember nem a tárgyi világban, hanem a tárgyakra rakódó illúziók között mozog. Azokat látja. A látás maga a hazugság. Feltételezése annak, hogy a világ valamilyen. Pedig semmilyen.”) vagy a válasz nélkül hagyott kérdésekkel megoldott („A dolgoknak van egy másik oldaluk is, az embereknek egy másik énjük, az ének egy másik teste, a testnek egy másik alakja, az alaknak egy másik formája, a formának formátlansága? Minden saját maga hiánya?”) filozófálgatásban kívánja érzékelhetővé tenni. Kérdés, a szerző teremtette káosz és a Hašek–Krúdy–Kafka hármasság műveinek egybegyúrása elég-e arra, hogy az olvasó átlásson a zürzavaron, és a sok rejtély között találjon a maga számára dekódolható üzenetet.

Aki túljut az első néhány novellán – s nem akarja mindenáron értelmezni, hogy is lehet valakinek a foga „dohányástól karikás”, vagy mit jelent, ha az élet olyasva-

lami, melyben „valaki úgy esz minket, mint egy krémest”, ahol a huszonöt perc negyed órának tűnik, a kérdés mégis az, vajon „mi lassította meg az időt, mint a behúzott kézifék az autót”, s nem az, mi gyorsíthatta esetleg fel –, az a Mozart-történetnél már kissé megnyugodhat. Itt a szerző végre igazán mesélni akar, a szürreális elemek végre kézre állnak, a gondolatmenet világos. Az átváltozásban rejlő meghökkentés, ahogy az első pillantásra talán hétköznapiak hitt lány fülbevalós, piercinges angyallá alakul, s a kis Mozart lelkét akarja megvenni, már nem öncélú jelenetsor, hanem olyan írói eszköz, melynek segítségével az olvasó bebocsáttatik abba a szférába, ahol a szürreálist valósként élheti meg, annak befogodójává válhat. S a történet végén feldereng valami az eleve elrendelés mítoszából, ez pedig már nem „szórakoztatás” (még ha a szerző olyannyira kívánná is), hanem élet és halál humor mögé rejtett minden fájdalma.

Hasonlóképp a kötet utolsó, *Magázás művészete* címet viselő történetében, ahol Hašek Švejkje és Kafka Gregor Samsája mint gyónni kívánó és gyóntató találkoznak, s inentől kezdve történetük szövevényes szállakon keresztül egybeforr. Átváltozások, furcsaságok egyre hitelesebbnek, már-már magától értetődőnek tűnek. A forma, a tartalom a szerző kezére játszik. Bekérülünk a karkai látomások közé, de Vörös István párlatán át nézzük őket. Ahhoz azonban, hogy a szerző saját világába is betekintést nyerjünk, meg kell próbálnunk felásni egy darabon a talajt, hogy meglássuk az alsóbb rétegeket, s azt, vajon e takaróbuok lehántásával milyen mélységekig juthatunk el. Mit takar tehát a felszín, a kedves írótól kölcsönzött jelmez, s vajon mi vagy inkább ki van alatta?

Nem könnyű feladat ez az olvasónak, hiszen az eljárás leginkább a régészek technikájához hasonlít. Amikor előkerülni látszik valami a földből, s az ásó már túl durva eszköznek bizonyul, finomabb módszerekhez kell fordulni, óvatosan kifejtetni a talált tárgyat rátapadt burkából. Mi addig óvta, konzerválta, most megfosztjuk tőle, s ki tudja, nem porlad-e szét nyomban kezünk között? S ha mi csak amolyan „amatőr régészek” lennénk, vajon felismerjük-e a lelet értékét, vagy aranynak látjuk a sárgarezet, esetleg épp fordítva, kukába hajítjuk az értékes zsákmányt? Mert épp ez itt a kérdés. (Abból a fajtából való, amit a szerző is gyakran feltesz írásaiban: megválaszolatlan.) Van-e a gondosan takart felszín alatt valami, s ha igen, érdemes-e múzeumok üvegvitrinében őrizni, vagy jobb, ha szépen visszaássuk, s maradunk az egyenletes felszín megbontatlan simaságánál?

**Rózsássy Barbara**

**Szeretet, szerelem, szex** Ljudmila Ulickaja:  
Odaadó hívetek, Surik  
Magvető, Bp., 2007.  
Mario Vargas Llosa:  
A rossz kislány  
csínytevésai  
Európa, Bp., 2007.

Más-más kiadó gondozta őket, így nyilván véletlenszerű a megjelenés időbeli egybeesése Ljudmila Ulickaja és Mario Vargas Llosa egymáshoz oly hasonló regényei esetében. Az orosz író és a perui író hősei, Surik és Ricardo mintha egyszerre volnának egymás ikertestvérei és ellentétpárjai. Mindketten fordítók és tolmácsok, munkájuk révén jobbra szabad időbeosztással élnek. Surik, a szinte érzéketlenül önfeladó, a nők kiszolgálására, vigasztalására szakosodott fiú úgy válik a nők áldozatává, hogy ezt lelkileg nem ő sínyli meg igazán, hanem az őt kihasználó nők. Úgy váltható aprópénzzé nők iránti szálnalma, s működik ő maga afféle szex-automataként, hogy még a maga örömét is megleli ebben, noha nem szerelmes egyikükbe sem. Ricardo viszont úgy érez oltahatatlan szerelmet egyetlen nő iránt, aki kihasználja, újra és újra elhagyja őt, hogy kettejük kapcsolata sosem nyújt számára olyan szexuális kielégülést, amelyben kompromisszum nélkül vehetne részt szerelemre gyulladt lelke. Surik számtalan nő közt csapódik ide-oda, de nem veszi szívére a hányattatásokat (legfeljebb hullafáradt olykor); Ricardo viszont egyetlen nőért rajong, s e nő miatt nemegyszer évekig él önmegtartóztatásban. Surik túléli a nők szerelmeit és a nőket, Ricardo újra és újra majd belehal, beletörik az egyetlen nő iránti szerelembe.

Ulickaja főhősei Surik és anyja, Vera; Vargas Llosaéi Ricardo és a rossz kislány. Az első esetben a férfi az anya (illetve a nagyanya) függvényében képes csak meghatározni önmagát, a két idősebb nő ragaszkodása, figyelme csonkítja meg helyrehozhatatlanul személyisége integritását, önállóságát. A második esetben a férfi szerelme, „társ”-a függeléke, rabszolgája, csak általa tudja kiteljesíteni életét és személyiségét. Surik sorsa, mondhatnánk, fiú-sors, a felnőtté válni, az anyai kötődéstől elszakadni nem tudó fiú sorsa; Ricardóé férfi-sors, a szerelmi-szexuális kötődéstől szabadulni nem tudó férfi sorsa. Ily módon Ulickaja műve a szeretet regénye, minden erotikus töltete mellett; Vargas Llosaé a szerelem regénye, a bizarr-szexuális cselekményszálak ellenére.

Nagyjából szinkronban született könyvekről van szó, s hiába a Llosa-hős orosz irodalom iránti rajongása, nyilvánvaló, hogy e művek nem szolgálhattak egymás számára mintául. Vargas Llosa regénye mögött a talán legjobb

Márquez-regény, a *Szerellem a kolera idején* kísértését sejttem: mindkettő egy életre szóló, akadályok sokaságát leküzdő, végül – úgy-ahogy – beteljesedő szerelemről mesél (még a férfi főhősök is hasonlítanak annyiban, hogy a szeretett nő távollétében szinte aszexuálisak). Nagyon más korban íródtak, tehát igazságtalan az összehasonlítás, sok mindenben különböznek is (Márquez regénye valóban a szerelem modern eposza, Vargas Llosaé ennél több akar lenni), mégis: a perui író műve kevésbé poétikus, kevésbé plasztikus, noha így is lebilincselő olvasmány.

Az orosz író regénye nem kevésbé.

Tulajdonképpen ezzel kellett volna kezdenem: csodálatos olvasmányélményt jelentett e két könyv. Izgalmas, fordulatos cselekmény, szinte tapinthatóan eleven figurák, kiérlelt írói stílus jellemző mindkettőre.

Látszólag hasonlóan kezelik a történelmi-társadalmi kulisszát is: a szerelmi történetek mögött, háttérként jelenik meg a társadalomrajz. Mégis úgy érzem, Ulickajának sikerült ez jobban. Nagyon finom iróniával, néhány jellemző mozzanatban elevenedik meg a szovjet világ (Sztovba apja mint kiskirály, nem induló Zaporozsec, okvetetlenkedő aktivista, áruhiány, sorban állás...), s ez a háttérből felderengő kép ellenpontot képez a nagymama által Verára és Surikra továbbörökített, zárványszerű világgal: e polgári konzervativizmus kényszerű kompromisszumok árán bár, de őrzi a maga integritását, s a család tagjai afféle anakronisztikus csodabogárként hatnak a többiek között. Nevetségesség mégsem ők, hanem a szocializmus kisszerűen nyomasztó világa válik az olvasó szemében. (Ez is érdekes: nem félelmetessé, csak nevetségessé.)

Vargas Llosa ennél többre tör – mégis kevesebbre jut. Harminc év Európáját és Peruját próbálja megfesteni, e kínálkozó ellentét mellett az európai (sőt ázsiai) kultúrák árnyalatait is érzékeltetve. A szabados, lázadó hatvanas évek Párizsa, a hetvenes évek londoni hippi-világa vagy Japán egzotikus kultúrája – és mindegyikkel szemben a katonai puccsok sújtotta, elszegényedő Peru: Vargas Llosa szinte a huszadik század második felének teljes tablóját igyekszik megfesteni. Ez a tabló azonban nem szervesül igazán a regény fő cselekményszálával, szinte illusztratív szerepű, enciklopédikus jellegű – és ezt Ricardo apolitikus beállítódása sem menti teljesen. Leltárszerű az ábrázolás: sem szarkazmus, sem ironia – inkább talán a megértésre törekvő szelídség, csöndes melankólia érzelmei kísérik a korok bármily sokkoló új jelenségeit.

A cselekményszövés elve is hasonló a két szerzőnél. Surik életének menete a nővel kapcsolatos problémák, sorsfordulók ritmusához igazodik. A nők eltűnése (vagy öngyilkossága, halála) és váratlan feltűnése hoz az életébe némi változatosságot. Az ő sorsának nyúge mégsem

igazán a nő, hanem az anya és nagyanya kettőse: akik a kisfiúra szeretetükkel és törődésükkel rátelepedtek, azokhoz igazítja életét a férfi. Szexuális kicsapongása csak kielégésnek bizonyul ebből a szülők körüli bolygószerű keringésből. Vargas Llosa regényének mind a hét fejezete egy-egy új, Ricardo sorsát befolyásoló szereplő bekapcsolásával kezdődik. Ezek közül Yilal, a néma kisfiú és Arquímedes, a rossz kislány apja a legemlékezetesebbek.

Az Arquímedesszel való beszélgetés a regény felejthetetlen, meghatározó tetőpontja, egyszerűen vérbeli illosás fordulat. A hullámtörőgát-építés csodás elemei, érdekes, valószínűbbnek tűnnek, mint a japán cselekményszál minden bizonnyal nem légből kapott szexuális brutalitásai.

Goretity József Ulickaja fordítása egységes, jó szöveget eredményezett, szinte hiba nélkül. Szőnyi Ferenc Vargas Llosa-fordítása már kétségesebb számomra – de nem feltétlenül a fordító hibájából. Mintha a szerkesztői munka volna – az Európától szokatlanul – felületesebb a kívánatosnál. Mit jelent az, hogy „... nem indíthatom fel a bűnbánatot és az erős fogadást?” (67) Zavaróak a gyakori szóismétlések (kiemelések tölem): „... elhúzódo ügyintézés után sikerült elintéznie...” (107); „A hatvanas évek második felében London vette át Párizstól a divat városa címet, s az onnan kiáramló divat Európából kiindulva az egész világot meghódította. A fiatalok érdeklődésében a könyvek és az eszmék szerepét a zene vette át...” (109 – ez az egész fejezet-kezdet nyögvenyelős magyarul); „... mély levertség vett rajtam erőt, és képtelen voltam kiverni a fejemből...” (246). Olykor nem anaforikus helyzetben sorjáznak egymás után a 'hogy' kötőszók (81, 192). Furcsa magyarul a „nemi táji herpesz” (162), értelmetlen a „Ha Párizsban akarnál maradni, nálam otthon találva” párbeszéd részlet (177), mosolyfakasztó a „Forró tusfürdőt vettem” (265), Stan és Pan helyett zavaró „Laurel és Hardy-film”-ről (276), magyartalan „orr-fül-gége” szakorvosról beszélni (413).

És mintha Vargas Llosa sem tudná teljes biztonsággal kézben tartani a négy évtizednyi időt egybefogó szálakat.

Ricardo a gorbacsovi politika enyhüléséről, Szentpétervárra visszakeresztelt Leningrádról ad hírt (302) még a házassága előtt, amely aztán 1982 októberében (354) kötetik meg! És a 385. oldalon Lilynek az a Lucy ajánlékozta tovább kinőtt ruháit, akiről a 9. oldalon megtudtuk, hogy egy évvel fiatalabb és „kicsit alacsonyabb”. Persze, mindezek ellenére *A rossz kislány csínytevései* hamisítatlan Vargas Llosa-olvasmány...



Ulickaját csak néhány éve olvashatunk magyarul, míg Vargas Llosa vagy negyven éve jelen van a magyar könyvpiacra, töretlen sikerrel. Mindkettejük teljes (magyarul hozzáférhető) életművének ismeretében állítom, Ulickaja regényei közül talán ez a legjobb, noha a *Médeia és gyermekei* is hasonló kvalitású. Realista nagyregény, nevelődési regény, családregegy, erotikus pikareszk. Varga Llosa jóval terjedelmesebb életműve hullámmozgó színvonalú. Néhány csodálatos alkotás mellett (mint amilyen a *Háború a világ végén*, a *Pantaleón és a hölgyvendégek* meg a *Julia néni és a tollnok*, illetve a *Kölykök* című kisregény) van nem egy jó regénye (*Négy óra a Catedralban*, *A Zöld Palota*,

*A Kecse ünnepe*, *Halál az Andokban*, *A beszélő*, *Ki ölte meg Palomino Molerót?*) és egy-két közepes (*Mayta története*, *Édenkert a sarkon túl*, a Don Rigoberto-regények). *A rossz kislány csínytevései* az első és második kategória között van valahol: talán a kelleténél jobban súrolja a giccset, mint remekművei (hisz a legnagyobb művek mindig valahol a giccs határán járnak), hibái is szembetűnőbbek; mégis lefegyverzőbb, zavarba ejtőbb regény, mint a nagy diktátor-történetek vagy krimihez közelítő kísérletei.

Oroszországtól Nyugat-Európán (és Japánon) át Peruiig: igazán érdekes, kalandos utazás. Számomra izgalmasabbat, emlékezetesebbet nem hozott a 2007-es év világirodalmi termésé. (Ricardo egyhelyütt nem túl élvezetes fordítani valóiról beszél, többek között az azóta Nobel-díjas Doris Lessinget említve. Való igaz, Ulickaját vagy Vargas Llosát olvasni is nagyobb élvezet...)

Nagy Gábor



**A szív forradalma** Rüdiger Safranski:  
Friedrich Schiller  
– A német idealizmus  
felfedezése  
Európa, Bp., 2007.

Rüdiger Safranskira 1996-ban figyeltem föl. Akkor jelent meg az első fordítás tőle, a *Schopenhauer és a filozófia tomboló évei*. Ezt a zseniális monográfiát, szellemi életrajzt hamarosan követte a Nietzsche-ről, illetve Heidegger-ről írott kötet. Közben kaptunk a szerzőtől egy citromsárga összefoglaló művet is a Gonosz szellem-történetéről. Egytől-egyig kiváló könyvek.

Kiválóak, mert Safranski lételeme a pontosság, lévén filozófus. Ám ez az erény költői alkattal párosul. Remekül ért ahhoz, hogy alanya gondolatháztartását, annak változásait hitelesen kösse össze életrajzi tényekkel. Safranski jelzi a lelki-szellemi kapcsolódásokat, de nem erőltet rá szociológiai adatokat, lélektani magyarázatokat alanyai filozófiájára. Gondolkodói életük szabad áramát nem tereli előre kiagyalt szellemi zsilipek közé. Az élettér és a filozófusi út, amely Rüdigerünk műveiből kibomlik, rejtekutakkal összefűzött, egyre földertettebb, mégis mindvégig titoknak maradó csoda.

Safranskinak a szó nemes értelmében vett ismeretterjesztő műveit ez idáig azért szerettem, mert a lehetetlen valósítja meg: nem a filozófia nyelvén beszél a filozófiáról, ráadásul úgy, hogy nem érezzük azt a pisiszagot, amely a szokványos lebutító munkák olvastán elárasztja lelkünket. Az új kötet azonban Schillert veszi célba. Könnyebb és nehezebb feladat, mint amilyenekkel eddig birkózott Safranski, gondoltam, amikor megpillantottam a vaskos kötetet a boltban. Könnyebb, mert a költő nyelvi organonja eleve közelebb áll a köznyelvhez (tisztelet a kivételnek), és nehezebb, mert most a szerzőnek legalább annyira költőnek kell lennie, amennyire Schiller filozófus volt.

Márpedig Schiller eléggé filozófus volt, még akkor is, ha a kezdeti kétségeket levette – hogy ti. melyik hivatást válassza, az orvosit, a filozófusit vagy a költőt – végül az irodalom mellett döntött.

Friedrich Schiller orvosi stúdiumai közepette még úgy érezte: lehetetlen, hogy hasadás legyen a világ és a szellem között. Akkoriban mindenki a titkos kapcsolatot kereste, amely a testet és a lelket összeköti. (Emlékszünk, még maga a nagy Kant is széttárta kezét, amikor rájött, hogy nem találta meg.) Schiller a maga részéről megpróbálja ugyan összefoltozni a kettőt, de ennek az az ára, hogy máshol hasad szét. Mindig fölfelik valahol. Schillernek tehát be kell látnia: „Sem Isten,

sem az emberi lélek, sem a világ nem az valójában, aminek tartjuk.” A lélek és a világ közötti folytonossági hiányt valahogy meg kell szüntetni, ha fenn akarjuk tartani a világ megismerhetőségének koncepcióját. Schillernek orvosi stúdiumai közepette éppoly nagy szüksége van erre az összeköttetésre, mint később, gondolkodóként. Orvosként a testben mint fiziológia gépezetben kell biztosítani a szabadság helyét, erejét. Ennek érdekében kidolgozza figyelemkoncepcióját. Az rendben van, mondja, hogy az inger hozza létre a képzetet, és a képzet határozza meg a gondolkodást és a cselekvést, de a kauzális lánc nem ennyire szigorú. Közbelép ugyanis a figyelem ereje. A figyelem olyan, mint a napsugár: némely dolgokat megvilágít, másokat árnyékban hagy. Válogat a kendermagban. Léte azt jelenti, hogy – amint azt Kant majd csodálatos precizitással kifejti – a megismerés nem passzív, hanem aktív erő. A lélek nem tehetetlen viasz, amelybe belenyomódik a világ, hanem a megismerés irányítója, amelyhez a világ alkalmazkodik.

Hogy a hideg érzékelőgépként felfogott ember teóriája mennyire távol áll Schillertől, azt egy, a Fiescoból vett idézettel – melyben a címszereplő gyalázza a festő Romanót – könnyedén megvilágíthatjuk: „Oly kevélyen állsz itt, mert a halott vászonra életet lehelsz, és nagy tetteket kis fáradsággal megörökítesz (...) Eredj! A te munkád szemfényvesztés – hátráljon meg a tett előtt a látszat (...) Én megtettem azt, amit te csak festeni mertél.” A látszatnak ez a szinte platóni mélységekből feltörő gyűlölete egyívású azzal a romantikus vággyal, hogy az embernek az élet teljes intenzitását kell megélnie, nem törődve sem a morális prűnyögők hadával, sem a valóságtól elszakadó köd-evőkkel. A valósághoz való ragaszkodás persze nem szellemi röghöz kötöttséget jelent. Erről – éppen a Fiesco történeti hűsége kapcsán – így világosít fel bennünket Schiller: „A történelemmel bátorodom hamar végezni, ugyanis nem [Fiesco] történetírója vagyok, és egyetlen nagy érzelmi felindulás, amelyet a merész költészettel nézőim kebelében kiváltok, fölért számomra a legszigorúbb történeti pontossággal.” Sok víz lefolyik még a Rajnán, mire a Locke-i jelelmélet német-idealista fölismerései a *Don Carlos*-ban esztétikai és élelterlvé robbannak. Schiller saját bevallása szerint azt tartotta kötelességének a mű megírásakor, hogy az inkvizíció rettenetének bemutatásával bosszút álljon a prostituálódott emberiségen, és megmutassa, hogyan kellene kirobbantani a szív forradalmát.

Schiller imádkozta az ilyen Fiesco-féle alakokat. (Ez kiderül a *Haramiakból*, a *Don Carlosból* és a *Tell Vilmosból* is.) A jön-rosszon túli, homályosan öntörvényű,

megragadhatatlan, lávalelkű hősöket, akiket a végtelen szabadság birodalma húz, és akiket ha a morál nevében esetleg el is ítélünk, irigylünk. Ezek a hősök – ahogy Schiller írja –, olyan lények, akik magukból egy világot hoznak létre, és végül istenként lépnek elének.

Schiller antropológiájának alapmozzanata a tett. Az „Ismerd meg tenmagad” ősi parancsa előtt van valami, ami sokáig árnyékban volt. Ez a valami a szabadság pillanata, a szabad cselekedet pillanata. Hogy ki vagyok, csak akkor tudom meg, ha már cselekedtem. A cselekvés tehát nem az önismeretből fakad, miként azt gyávább korok tanították, hanem éppen megfordítva. Csakhogy ennek átéléséhez szabadnak kell lenni. Ez az átlagemberekre épülő társadalmakban botrány.

Ahogy botrány az a gondolat is, hogy a szív szabad, hogy tehát a szerelem mindenre feljogosítja az embert. Az *Ármány és szerelem* azt a kísérletet játssza le, hogy ha a szerelem elmegy a végsőig, akkor útja végén miféle belső szakadékokat talál. „Nemcsak az itt a kérdés, hogy a korrupt világ elpusztíthat-e egy szerelmet, hanem az is, hogy a szerelem nem járul-e hozzá maga is a világ korrupciójához azáltal, hogy a másik kizárólagos birtoklását követeli” – írja Safranski. Lujza mindvégig a realitásról beszél, Ferdinánd pedig a szabadságról. Lujza az ancient régime, Ferdinánd a Sturm und Drang. Csakhogy Ferdinánd ugyanúgy nem tűr meg más mentalitást, mint a nyárspolgárok eszméi. Ennek nem lehet jó vége. Nem is lesz.

A szeretetlángolás és a józanság Schiller létszemléletében így járja át, egészíti ki egymást. A szeretet aktuaként felfogott megismerés nem azért ragadja meg a dolgokat, hogy uralkodjon rajtuk, hanem hogy meghagyja annak, amik. (Úristen, lehet hogy ha Schiller végül filozófusnak megy, megteszi azt, amit csak majd kétszáz évvel később tettek meg, és a birtoklási vágyat, az uralmi ösztönt az európai metafizika egyik alapjaként leplezi le?)

A józanság azt is jelenti, hogy a morál terén nem szakadhatunk el büntetlenül – semmiféle szabadság nevében – a természetes gyakorlati érzéktől, és nem szár-

nyalhatunk semmiféle absztrakció-termiket kihasználva az egekig, mert emberek vagyunk. Emberek, akik tévedhetetlenek soha nem lehetnek, de akiknek nagyságához éppen esendőségük adja meg a háttérét. Eredendő létbizonytalanságunk közepette akkor lehetünk a legbiztosabbak magunkban – tanácsolja nekünk kórusban Schiller és Safranski –, ha szívünk sugallataira bízunk magunkat. (Az agynak amúgy sincsenek sugallatai, legfeljebb a zárt osztályon.)



Jó példa minderre Posa márki és Don Carlos kapcsolata. A márki „szereti az emberiséget, és önmagába szerelmesen lelkesedik saját tetteiért, amelyek az emberiség boldogságát hivatottak szolgálni. Természetesen szereti barátját, Carlost is, de csak mint az Egész egy képviselőjét. (...) Így történik, hogy a márki elorozza más szabadságát, elhanyagolja mások jogainak tiszteletét, és olykor a legönkényesebb despotizmust műveli.” Ahogy Schiller a *Don Carlos*-ban az emberiségszeretben a zsarnokságot mint titkos alapot mutatja ki, úgy adja tudtunkra az *Ármány és szerelem*-ben, hogy a despotizmus a szerelem mélyén is ott lappang. Ez

természetesnek tűnik, de ha igazán a természet szerint gondoljuk el az emberszeretetet és a szerelmet, nem természetes.

Schiller élete és művei – ami, mint minden zseni (és minden dilettáns) esetében, egy és ugyanaz – azt az eléggé soha meg nem szívlelhető tanulságot suttojják, éneklük, üvöltük, hogy semmi nem vezet jóra, ami nem természetes, mert mindannyian a természet gyermekei vagyunk. Minden út a szívünkbe vezet.

Mi persze, posztindusztriális világlakók, ezt már nem is értjük. Schiller korának szellemi világa végleg letűnt, és hiába, hogy látásunk, érzésvilágunk, egész tudatunk máig a romantika által beállított pályákon mozog, nekünk már csakis az okozhat szívbeli felindulást, ha egy újonnan megnyíló plázában ezer forinttal olcsóbban lehet plazmatévét kapni. Akkor a szívünkre hallgatva odasereglünk, és jól agyonverjük egymást.

Végh Attila

**Likvidált katonai elit** Szakály Sándor:  
Katonák, csendőrök,  
ellenállók  
Kaposvár Megyei Jogú  
Város Közgyűlése,  
Kaposvár, 2007.

Magyarország XX. századi hadtörténetét Szakály Sándor ismeri talán a legjobban. Fiatal kora ellenére tíz könyvet és számtalan tanulmányt, cikket tett közzé. Munkái nemcsak a vizsgált témák eredetisége és a kifejtés magas színvonala miatt értékes olvasmányok. Tanulmányainak legfontosabb jellemzője a pontosság és az alaposág.

Glatz Ferenc egyszer, egy kimerítő konferencia végén a következő rövid eszme-futtatással mutatott rá az ország jelenlegi bajainak gyökerére: A társadalmi élet szerves fejlődését a vézskorszak akasztotta meg, mert a zsidóüldözés következtében elpusztult a kereskedelemmel és árutereléssel foglalkozó réteg zöme. A svábság háború utáni részleges kitelepítésével a szakképzett ipari és mezőgazdasági munkaerő meghatározó része veszett el. A „keresztény” középosztály szétverését a korábban olajozottan működő és magas színvonalú közigazgatás sínylette meg. Az elpusztított, elűzött és megítélt társadalmi csoportok hiánya rendkívüli módon megnehezítette és megnehezíti a fejlett társadalom kiépítését és a nyugathoz történő felzárkózást.

A „keresztény” középosztály szétverésének része volt a katonai elit felszámolása. A katonai felső vezetésnek – nem alaptalanul – a magyar társadalomban jó volt a híre, a katonatisztek tisztelet övezte. Ezt a nagy presztízt a háború után fokozatosan berendezkedő kommunista rend minden eszközzel igyekezett lerombolni. A törekvés nem volt sikertelen, hisz ma is él a sztereotípiák az arisztokráciához, illetve a náci Németországhoz húzó, a haderőt felelőtlenül, sőt ostobán vezető felső vezetésről és legénységet feláldozó, árulásra hajlamos csapattisztekről.

Szakály Sándor ebben a könyvében is bizonyítja, hogy ezek a vélekedések nem állják meg helyüket. Művéből kiderül, milyen nagy nemzeti, össztársadalmi érték ment veszendőbe a Horthy-kori katonai elit szétszórásával, tönkretételével.

A könyv négy tanulmányt tartalmaz. A négy közül három – *A magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás vezetői 1919–1945*, *A magyar katonai attaséi szolgálat személyi összetétele 1919–1945*, valamint az *Adalékok a magyar katonai ellenállási mozgalom történetéhez* – már korábban megjelent egy-egy idősebb történész kol-

léga tiszteletére kiadott emlékkötetben. Most kapott először nyilvánosságot az *Akik a magyar királyi csendőrséget vezették 1938–1945* című tanulmány.

A kötetben a szerző nem a kémelhárítás, a diplomáciai szolgálat vagy a csendőrség történetét járja körül. Ezeket a témákat korábbi műveiben részben már feldolgozta. A rendelkezésre álló adatok alapján Szakály ezúttal arra a kérdésre keresi a választ, kik álltak a katonai elit csúcsán, milyen képzettséggel rendelkeztek, „honét jöttek” és mi történt velük a német, majd a szovjet megszállás után.

1919 ősze és 1945 májusa között összesen tízen álltak a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás élén. Ugyanebben az időszakban a katonai attasék száma hatvan fő volt. A csendőrség szervezetében Szakály tizenkilenc olyan vezető posztot talált, amelynek betöltői az „elit” tagjainak tekinthetők. Közéjük tartoztak többek között a magyar királyi csendőrség felügyelői, helyettesek, valamint a csendőrkerületek parancsnokai, összesen ötvenkét fő. Esetükben a vizsgált korszakhatár az 1938. november 1. és 1945. május 9. közötti időszak.

A katonai-csendőri elithez tartozó, vizsgálat alá vett százhuszonkét fő mintegy fele az elcsatolt területeken született. Túlnyomó részük az alsó-középosztályból származott, tehát a katonai pálya számukra előrelépést jelentett a társadalmi hierarchiában.

A felekezeti megoszlás nagyjából az országos átlagot követte. Az attaséknál és a hírszerzés vezetőinél – országos számarányukhoz képest – a reformátusok és evangélikusok, míg a csendőrség vezetőknél a római katolikusok voltak némileg túlsúlyban. Izraeliták nincsenek az elit tagjai között. Kár, hogy ennek a fontos ténynek az elemzésére nem tért ki a szerző.

A katonai-csendőri vezetés képzettsége a lehető legmagasabb szintű volt. Ennek súlyát akkor látjuk igazán, ha összehasonlításképpen megemlítjük, hogy az ötvenes évek elején a „néphadseregben” szolgáló tisztek túlnyomó része még középfokú tanulmányokkal sem rendelkezett.

A katonai vezető elit tagjait széles körű és magas szintű nyelvismeret jellemezte. Jórészt a közös osztórak-magyar múltnak köszönhetően szinte mindenki használta a német nyelvet. A hírszerzés vezetőinél és a katonai attaséknál általános volt még legalább egy további nyelv ismerete. A csendőrségi vezetők egyegyede is megtanult a németen kívül valamilyen világnyelvet, rendszerint franciát. A katonai elit tagjainak jelentős része valamelyik szomszédos ország nyelvét is beszélte. Ez is a Monarchia öröksége volt, mivel a közös hadsereg alakulatainál gyakran két-három nyelvet is használtak a német vezényleti nyelv mellett.

A Horthy-rendszer első éveit sokáig csak bosszúszomjas véres diktatúráként bemutató „szakirodalom” állítasaival ellentétben a könyvből kiderül, hogy a Tanácsköztársaság haderejében való szolgálat egyáltalán nem volt akadály a későbbi előremenetelnek. A Horthy-korszak katonai elitjének jelentős része már szolgált a Vörös Hadseregben. Sőt, a kémelhárítás és hírszerzés vezetői között az egykori Vörös Hadseregben szolgálók aránya messze felülmúlta a Szegeden 1919-ben alakult Nemzeti Hadseregben részt vevők arányát. A retorzióktól mentes, folyamatos, kiszámítható egyéni sorsok egyik legjobb példája a későbbi miniszterelnök, Sztójay Döme esete. Sztójay a magyar hírszerzés és kémelhárítás megszervezője volt 1918 őszén. Posztját a hírszerzés élén megtartotta a tanácsrendszer alatt és annak bukása után is, egészen 1925-ig. Ezután diplomáciai szolgálatba lépett. Érdekes adalék az is, hogy 1918. október 31. után a csendőrség tagjainak döntő többsége folytatta szolgálatát, és amikor a Tanácsköztársaság létrejöttét követően megalakult a Vörös Őrség, akkor a majdani Magyar Királyi Csendőrség személyi állományának jelentős része annak is tagjává vált.

A katonai, csendőri életpályára jellemző folyamatoság és kiszámíthatóság megtört, amikor az ország elvesztette függetlenségét.

A hírszerző és kémelhárító főnökök és az attasék karrierjében az első kanyar, illetve törés a német megszállás és a nyilas hatalomátvétel miatt következett be. A Horthy-korszakban szolgált tíz hírszerző, kémelhárító főnök közül kilencen 1944. március 19-én még életben voltak. A német megszállást követően közülük három személyt, Andorka Rezsőt, Kádár Gyulát és Újszászy Istvánt letartóztatták. Sztójay Döme miniszterelnök lett, míg Hennyey Gusztávot a Sztójayt felváltó Lakatos-kormány külügyminiszterévé nevezték ki. A nyilas hatalomátvétel után Hennyey is német fogságba került. A többi hírszerző főnök visszavonultan élt vagy katonai szolgálatot teljesített. Külön említést érdemel Ruskay Jenő életútja. A szovjet csapatok közeledtére a már nyugállományba vonult tábornokot reaktiválták, de ő végül nem a honvédségbe, hanem a Waffen SS-be lépett be, amiért Szálasi megfosztotta magyar állampolgárságától.

A vizsgált periódusban szolgált hatvan attaséból 1944 tavaszán harmincketten voltak aktívak. Hárman már akkor szovjet fogságba kerültek. A szolgálatban lévőknek csak kevesebb mint fele maradt hivatalában, illetve vállalt funkciót a nyilas hatalomátvétel után. Azokat, akik megtagadták a szolgálatot, „hűtlenség” miatt megfosztották rendfokozatuktól. Közülük az országban tartózkodó Bély Alajos, Hardy Kálmán, Utassy Loránd, Veress Lajos, Lakatos Géza és Hennyey Gusztáv nyilas, illetve német fogságba került.

A német megszállás, majd a nyilas hatalomátvétel nem okozott lényeges változást a csendőrség vezető köreiben. Ez a tény arra utal, hogy a magas rangú csendőrtisztek a politikától távol álltak.

A háború vége drámai fordulatot hozott valamennyi vizsgált személy életében.

Az 1944-ben életben lévő kilenc hírszerző és kémelhárító főnök közül hárman – Hennyey Gusztáv, Zákó András és Vasváry József – az emigrációt választották. Sztójay Dömét és Ruskay Jenőt a Budapesti Népbíróság ítélete alapján háborús bűnösneként kivégezték. Kádár Gyulát a szovjet katonai hatóságok ítélték el huszonöt évre. Újszászy István is szovjet fogságba került, de őt később átadták a magyar hatóságoknak, és az ÁVH börtönében halt meg. Kuthy László karrierje 1945 után felívelni látszott. 1948-ban már a Honvédelmi Minisztérium államtitkára lett. 1950-ben azonban letartóztatták és csak 1956-ban szabadult ki. 1950-ben tartóztatták le a háború után magántisztviselőként dolgozó Andorka Rezsőt is. Ő 1954-ben szabadulhatott.

Hét egykori katonai attasé felett szovjet katonai bíróságok ítéleztek. Álgya-Pap Zoltán, Hatz Ottó, Karátsony László, Lányi Géza és Stomm Marcell az ötvenes években visszatérhettek a gulagról. Újszászy István eltűnt, Bakay Szilárd tábornokot 1947-ben Sopronban végezték ki. A Budapesti Népbíróság Bély Alajost – Sztójay Döméhez és Ruskay Jenőhöz hasonlóan – halálra ítélte. Az itthon életben maradt egykori attaséakra kitelepítés, börtön és internáló tábor várt.

A vizsgálatban szereplő ötvenkét csendőri vezető közül ötven érte meg a világháború végét. Közülük huszonegy fő külföldre távozott és nem tért vissza Magyarországra. Az itthon maradt, illetve a hazatért személyek közül csupán három sorsáról nem sikerült a szerzőnek pontos adatokat beszereznie. A feltárt életutak a következőképpen alakultak. A népbíróságok halálra ítélték három főt. Letartóztatásban, kínvallatás következtében ketten haltak meg. Szabadságvesztésre a népbíróságok öt főt ítélték. További hat személy ítélet nélkül volt hosszabb-rövidebb ideig letartóztatásban, internáló táborban. A szabadságvesztést csupán öt személy kerülte el, de közülük csak hármat igazoltak a háború befejezése után kormányrendelettel felállított igazoló bizottságok. „Az igazoltak között szerepelt Faragho Gábor vezérezredes, a csendőrség és a rendőrség korábbi felügyelője, aki az Ideiglenes Nemzeti Kormány tagja volt, dr. Papp János ezredes, aki Sólyom László apósa volt, ... valamint Balázs-Piri Gyula ezredes” – írja a szerző. Tanulmányából azonban az is kiderül, hogy az igazolás hatálya csak rövid ideig tartott. Az ötvenes évek elején Faragho Gábort is kitelepítették, Papp Jánost pedig letartóztatták. A retorziót tehát szinte senki sem kerülhette el.

Szakály Sándor könyve alapján összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy az 1945 utáni hatalom a katonai elit tagjainak ismereteire és szolgálatára nem tartott igényt. Miként a Horthy-rendszer többi vezetőjére és képviselőjére, rájuk is emigráció vagy meghurcolás várt. Ez lett a sorsa azoknak a katonai, diplomáciai vezetőknek is, akik készek voltak együttműködni a háború után kiépülő kommunista rendszerrel. Rájuk az új hatalomnak csak az átmenet éveiben volt szüksége. A „fordulat éve” után börtön, internáló tábor várta őket.

A könyv utolsó tanulmányában a szerző a katonai ellenállási mozgalom történetének főbb eseményeit ismerteti. Ezzel a témával az elmúlt évtizedekben már sokan foglalkoztak. Szakály Sándor azonban ezúttal is kilép a megszokott sémákból, és a katonai ellenállás egy olyan jellegzetességét írja le, amelyet mások nem vettek észre, illetve nem hangsúlyoztak. A szerző szerint a befolyással rendelkező ellenzéki és háborúellenes erők 1943-ban és 1944-ban úgy vélekedtek, hogy a kiugrást és a németekkel való szembefordulást csak a kormányzó és a kor-

mány vezetésével, a hadsereggel együttműködve lehet végrehajtani. Ez az elképzelés nem volt alaptalan, mivel maga a Kállay-kormány is kereste a kiutat a háborúból. A mintegy két hónappal a német megszállás után létrejött „Magyar Front” vezetői is úgy gondolták, hogy a legmegfelelőbb időpontban majd a kormányzó áll a kiugrás élére. És Horthy valóban készült a kilépés levezénylésére, de az október 15-i akció kudarcba fulladt a rossz szervezés miatt. A nyilas hatalomátvétel után az ellenállók már nyílt fegyveres harca készültek, de erre mégsem kerülhetett sor, mert a mozgalom vezetőit árulás következtében elfogták és kivégezték.

Az ország helyzetén azonban egy sikeres ellenállási mozgalom sem tudott volna fordítani. Szakály Sándor tételesen nem írta le, de a könyvében oly részletesen kifejtett életutakból és eseményekből is kitűnik, hogy 1944 végétől Magyarország és a magyarok sorsa a Szovjetunió kezében volt.

**Stark Tamás**

## IRODALMI PÁLYÁZAT 2008.

A Honvédelmi Minisztérium, valamint a Magyar Írószövetség pályázatot hirdet a magyar irodalom művelői számára **A HUNYADIÁK ÉS A RENESZÁNSZ** címmel.

A pályázatot a magyar reneszánsz év szellemében hirdetjük meg, emlékezve Hunyadi Jánosra mint a korszak legnagyobb hadvezérére és Hunyadi Mátyásra, királlyá választásának 550. évfordulója alkalmából.

A pályázatnak tematikai, műfaji és stílusbeli megkötöttsége nincs. A meghirdetők azonban előnyben részesítik azokat a pályamunkákat, amelyek bemutatják a magyar reneszánsz jellegzetességeit, hatását napjainkra, a Hunyadiak életét és korát, Hunyadi Mátyás királlyá koronázásának eseményeit, a honvédelem szerepét, jelentőségét, a katonai erényeket és erkölcsöt.

A pályázatot kiírók tartalmi és terjedelmi megkötést nem tesznek.

A Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Írószövetség a kiemelkedő irodalmi alkotásokat külön- és különdíjakkal és ennek megfelelő pénzüsszeggel jutalmazza, melyek odaítéléséről a meghirdetők által felkért szakmai zsűri dönt.

A pályázaton kizárólag meg nem jelent alkotásokkal lehet részt venni. Az alkotásokat három példány-

ban számítógépen vagy írógépen írt formában és egy példányban elérhető adathordozón (floppy, CD, DVD) rögzített formában is, **jelígésen kérjük megküldeni a Magyar Írószövetség részére.**

**A pályázatok beküldési címe: Magyar Írószövetség, 1062 Bp., Bajza u. 18.**

**Beküldési határidő: 2008. augusztus 31.**

A jelígehez tartozó nevet és címet a pályázók külön borítékban a HM Honvéd Kulturális Szolgáltató Kht. címére küldjék be! A borítékon jól látható formában tüntessék fel a következő jelíget: **A Hunyadiak és a reneszánsz.**

**A jelige beküldési címe: HM Honvéd Kulturális Szolgáltató Közhasznú Társaság 1438 Bp., Pf. 344.**

**Beküldés határideje: 2008. augusztus 31.**

A pályázatok ünnepélyes értékelésére és a díjak átadására 2008 novemberében kerül sor a Stefánia Palotában.

A Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Írószövetség fenntartja magának azt a jogot, hogy a legjobb pályaművekből válogatást jelentet meg.

A pályázattal kapcsolatban további információért 273-4193, 273-4192 budapesti számon, a HM Honvéd Kulturális Szolgáltató Kht. munkatársaihoz lehet fordulni.



**Czakó Gábor** (1942, Decs), író, kritikus, képzőművész, a magyar katolikus újságírás megszervezője, a Duna TV *Beavatás* című esszesorozatának szerzője. Jogi diplomája megszerzése után szerkesztőként dolgozott a Mozgó Világnál (1978–1983), az Igennél, a Magyar Szemlénél. Regényei, szociográfiái, drámái, novellái, esszéi 1970 óta jelennek meg. Békásmegyeren él. József Attila-díjas. Legutóbbi kötetei: *Beavatás VI. – Ádám bokra* (esszék), *Tündérfalva* (regénykert).



**Csábi Domonkos** (1976, Budapest) A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán végzett 2003-ban. 2004 szeptemberétől ugyanezen egyetem Nyelv- és Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Írásai a Lyukasóróban, az Új Dunatájban és a Magyar Naplóban jelennek meg.



**Horváth (EÖ) Tamás** (1959, Szentgotthárd) író. Éneket tanít a budapesti Szinyei Merse Pál Gimnáziumban, ahol a Németh László Önképzőkör munkáját is segíti. Tanítványaival közösen adja ki a VITA című folyóiratot. Írásai 2000 óta jelennek meg. Legutóbbi kötete: *Vizek fészke* (elbeszélések, 2005).



**Horváth László Imre** (1981, Budapest) költő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-történelem szakán végzett 2006-ban. Az előszézon nevű versblog és íróársaság tagja. Készülő, első kötete: *A farkasisten éve*.



**Hóvári János** (1955, Kiskorpad) PhD, történész, külpolitikai szakértő. Az ELTE történelem-török szakán végzett. Dolgozott az MTA Történettudományi Intézetében, majd a pécsi egyetemen. 1992 óta a Külügyminisztérium munkatársa, 2000–2004 között izraeli nagykövet. Jelenleg Ljubljánban él, a szlovén EU elnökség közel-keleti tanácsadója. A *Hűtlen Dobó* című könyve 1987-ben jelent meg. Számos tanulmányt tett köze a magyarországi török hódoltság, valamint a balkáni és a közel-keleti térség aktuális viszonyairól.



**Kiss Benedek** (1943, Akasztó) költő, műfordító. A Kilencek alkotócsoport *Elérhetetlen föld* című antológiájában indult. József Attila- (1979, 1999) és Balassi Bálint-emlékkard-díjas (2003). Legutóbbi kötete: *Októberi ticskók* (versek, 2005).



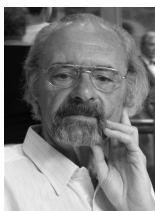
**Lőrincz György** (1946, Kápolnás) író. A Zetelaka környéki tanyai iskolákban tanított, majd a székelyudvarhelyi Élelmiszeripari Gépgyár technikus volt. 1989-től a Nemzeti Mentései Frontnál dolgozott, 2000-től Hargita Megye Művelődési és Vallásügyi Felügyelőségén, ma Igazgatóságán. Székelyudvarhelyen él. Szabó Zoltán- és Székelyföld-díjas. Legutóbbi kötete (*Pusztulás*, regény, 2007) megkapta az EMIL és az Irodalmi Jelen prózadíját.



**Nagy Gábor** (1972, Körmen) költő, irodalomtörténész, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola docense. Magyar és összehasonlító irodalomtudományból szerzett PhD fokozatot 2000-ban. Tokaji Írótábor-díjas. Legutóbbi kötete: *Átok, balszam* (versek, 2003).



**Pusztai Zoltán** (1955, Mosonmagyaróvár) költő, a győri Xantus János Múzeum restaurátora, dalszövegíró. A 2. Kaposvári Biennálén Dorottya-díjban részesült. Radnóti-díjas (1986). Legutóbbi kötete: *Önarképvárjával* (1990).



**Radványi Ervin** (1931, Budapest) író. Az Európa Kiadó szerkesztője volt, majd az MTV szerkesztő-dramaturgia. Szatirikötetei nyomán tévédarabok, önálló estek készültek. Forgatókönyvéért (*Kortünet – kortünet*) Arany Toll-díjat kapott (1970). Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Hol lakik a Jóisten?* (regény, 2003).



**Rosonczy Ildikó** (1953, Szekszárd) a Magyar Napló szerkesztője. Budapesten és Salföldön él. Történészként az 1848/49-es forradalom és szabadságharc kutatója. Legutóbb fordításában és gondozásában megjelent: *Ivan Ivanovics Orosz: Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben.* (2002)



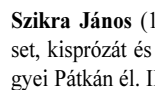
**Rózsássy Barbara** (1979, Budapest) költő. Művelődésszervező szakon szerzett diplomát, jelenleg a Debreceni Egyetem néprajz és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem olasz szakán tanul. Gérecz Attila-díjas (1998). Legutóbbi kötete: *Pater noster, Dante* (2007).



**Stark Tamás** (1959, Budapest) történész, a történettudomány kandidátusa, az MTA Történettudományi Intézet és a Terror Háza Múzeum főmunkatársa. A második világháborúhoz kötődő kényszerű népelemzés, a holocaust és a magyarok szovjet fogsága történetét kutatja. Főbb művei: *Magyarország második világháborús embervesztése* (1989), *Hadak Újján. A Magyar Királyi Honvédség a második világháborúban* (1991), *Zsidóság a vészszázadban és a felszabadulás után* (1995), *Magyar foglyok a Szovjetunióban* (2006).



**Szakolczay Lajos** (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Legutóbbi kötetei: *Erdélyi ősz* (tanulmányok, esszék, 2006), *Kikötő. Ezredvégi napló irodalomról, képzőművészetről, színházról, operáról.* (2006).



**Szikra János** (1954, Bácsalmás) költő. Verset, kisprózákat és szociográfiákat ír. A Fejér megyei Pátkán él. IRAT-nívódíjas (1990).



**Tornai József** (1927, Dunaharaszti) költő, író, műfordító. 1977 és 1997 között a Kortárs munkatársa, 1992-től 1996-ig a Magyar Írószövetség elnöke. József Attila- (1975) és Babérkoszorú-díjas (2001). Legutóbbi kötetei: *Villámsújtotta kor* (esszék, 2003), *A Rossz virágai* (Baudelaire-fordítások és esszé, 2007).



**Urbán Péter** (1979, Budapest) újságíró. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Doktori Iskolájának hallgatója, régi magyarországi irodalommal foglalkozik, a Magyar Nemzet munkatársa. *Ki írta? Irodalmi névlexikon* címmel jelent meg kötete.



**Vasy Géza** (1942, Budapest) irodalomtörténész, az ELTE modern magyar irodalomtörténeti tan-székének docenseként tanított. Az 1945 utáni magyar irodalommal foglalkozik, különös tekintettel Illyés Gyula, Kormos István, Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, valamint saját nemzedéktársai munkásságára. Budapesten él. József Attila- és Arany János-díjas. A Magyar Írószövetség elnöke. Legutóbbi kötete: *Tíz kortárs költő* (2007).



**Végh Attila** (1962, Budapest) költő, esszéíró. Tanulmányait a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen (1989) végezte. 2004-ben a Debreceni Egyetem filozófia szakán szerzett diplomát. Nagymaroson él, a Magyar Hírlap munkatársa. Legutóbbi kötetei: *Elszakadás* (versek, 2006), *Li mester könyve* (2006), *A kígyó bőre – nyolc dialógus a létről, beszélgetések Vasadi Péterrel* (2006).



„Budapesten születtem 1981-ben. Azóta figyelem magam körül az évszakok, tájak, emberek arcait. Érdeklődésemet a szakirányú iskolák sem tudták letörni, így azóta is nagy lelkesedéssel és grafikus diplomával festek, rajzolok, metszek és karcok.”

(**Makhult Gabriella, grafikus**)

## BALATONFÜREDI SALVATORE QUASIMODO EMLÉKDÍJ

Balatonfüred Város Önkormányzata ismét meghirdeti verspályázatát a Salvatore Quasimodo Emlékdíj elnyerésére. Valamennyi pályázó két magyar nyelvű, kiadatlan, más pályázatokon nem díjazott és nem említett művel vehet részt. A pályamunkákat gépirással 5 példányban kérjük eljuttatni a következő címre:

**Polgármesteri Hivatal**  
**8230 Balatonfüred, Szent István tér 1.**

**Beküldési határidő: 2008. május 31.**

A kettőnél több verset küldők pályázatát nem áll módunkban figyelembe venni, illetve a csak egy példányban küldött pályázatokat sem. Valamennyi beküldött példányon kérjük feltüntetni a pályázó teljes nevét és címét, a borítékra írják rá: Quasimodo költői verseny! A beküldött műveket nem áll módunkban visszaküldeni. A pályázaton első díjas költemény elnyeri az Emlékdíjat, valamint a 400.000 Ft összegű ösztöndíjat.

A pályázat döntőjébe került költemények részt vesznek a 2008. évi „Ada Negri nyomában” című nemzetközi pályázaton Brianzában. A zsűri a fődíjon kívül más díjakat is kiadhat.

A díjkiosztót a 2008. szeptember 6-án rendezendő nemzetközi költőtálalkozó keretében, az este 6 órakor kezdődő gálaesten – a zsűri jelenlétében – tartjuk meg.

### Törzsvásárlói program

Felhívjuk Olvasóink figyelmét a Lapker Zrt. új törzsvásárlói programjára. Azok, akik rendszeresen ugyanazon a hírlapárúsító helyen vásárolják meg a Magyar Naplót, a program segítségével biztosan hozzájutnak folyóiratunkhoz. Nincs más dolguk, mint az árusítóhelyen kitölteni egy megrendelőlapot és átvenni egy azonosító kártyát. Ennek segítségével az adott hírlapárúsító helyen minden hónapban hozzájutnak a Magyar Naplóhoz. Csatlakozzon a törzsvásárlói programhoz! Bővebb tájékoztatás a hírlapüzletekben.

### Feliratkozás a Magyar Napló elektronikus hírlevelére

Csatlakozzon hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben rendszeresebb, közvetlen tájékoztatást kap legújabb kiadványainkról, programjainkról. Iratkozzon föl a [www.magyarnaplo.hu](http://www.magyarnaplo.hu) oldalon, vagy küldje el e-mail címét az [info@magyarnaplo.hu](mailto:info@magyarnaplo.hu) címre.

A Magyar Napló Kiadó könyveit megvásárolhatja internetes könyvruházunkban is, a világhálón! Internetes rendelésnél a postaköltséget kiadónk állja.

**Szerkesztőségünk 500 Ft-os áron,  
korlátozott számban  
visszavásárolja  
az alábbi Magyar Napló számokat:**

1995. december	5 db
1996. március	2 db
1996. május–június	4 db
1996. július–augusztus	5 db
1996. november	4 db
1996. december	5 db
1997. március	3 db
1997. december	3 db
1998. január	1 db
1999. november	4 db

Kérjük, ha a felsorolt lapszámokból példányokkal rendelkezik, keresse kiadónkat!

Telefon: (1) 413-6672

E-mail: [info@magyarnaplo.hu](mailto:info@magyarnaplo.hu)

## Folyóiratunk az alábbi könyvesboltokban, hírlapüzletekben kapható

**BALASSAGYARMAT** Rákóczi u. 61., Kincsesvár Könyvesbolt  
**BICSKE** Bocskai u. 5., hírlapüzlet  
**BONYHÁD** Szabadság tér 12., hírlapüzlet  
**BUDAÖRS** Kinizsi u. 1., hírlapüzlet  
 Sport u. 2., Auchan hírlapüzlet  
**BUDAPEST**  
 I., Hess András tér 4., Litea Könyvesbolt  
 I., Krisztina krt. 26., Püski Könyvesbolt  
 I., Krisztina krt. 34., Vince Könyvesbolt  
 II., Margit krt. 7., Custos-Zöld Könyvesbolt  
 V., Bajcsy-Zsilinszky u. 76., hírlapüzlet  
 V., Deák tér 4., Huszár Gál Könyvesbolt  
 V., Ferenciek tere 7–8., Ecclesia Szövetkezet  
 V., Honvéd u. 5., Kódex Könyvárúház  
 V., Károlyi Mihály utca 16., Gondolat Könyvesház  
 V., Váci u. 10., hírlapüzlet  
 V., Városház u. 1., Magiszter Könyvesbolt  
 V., Városház u. 3–5., hírlapüzlet  
 VI., Andrassy út 45., Írók Könyvesboltja  
 VII., Vörösmarty u. 5., Főnix Könyvkereskedés  
 VIII., Bródy Sándor u. 46., Budapesti Teleki Téka  
 VIII., Erdélyi u. 19., Gondos Béla Könyvkereskedő  
 IX., Ráday u. 27., Ráday Könyvesház  
 X., Őrs Vezér tere, Árkád hírlapüzlet  
 XI., albertyfalvai Auchan hírlapüzlet  
 XI., Kelenföldi pu. 19–49., hírlapüzlet  
 XIV., Stefánia u., Sport Aréna hírlapüzlet  
 XVI., Rákosi u. 151/B., Jáspis Könyvesbolt  
 XXII., Nagytétényi u. 37–47., hírlapüzlet  
 XXIII., Bevásárló u. 2., hírlapüzlet

**CSONGRÁD** Fő 2–4., hírlapüzlet  
**DEBRECEN** Egyetem tér 1., Sziget Könyvesbolt  
 Füredi u. 27., hírlapüzlet  
 Hatvan u. 1/A., Alternatív Könyvesbolt  
 Péterfia u. 18., hírlapüzlet  
**DUNAKESZI** Nadas u. 6., Auchan hírlapüzlet  
**EGER** Széchenyi u. 20., hírlapüzlet  
 Széchenyi u. 42., Gonda Könyvesbolt  
**ÉRD** Budai utca, hírlapüzlet  
**FEHÉRGYARMAT** Kossuth tér 3–5., hírlapüzlet  
**FŐT** Fehérvő u. 1., Cora hírlapüzlet  
**GYŐR** Királyszek u. 33., hírlapüzlet  
**GYULA** Béke sugárút 11., hírlapüzlet  
**HAJDÚBÖSZÖRMÉNY** Munkácsy u. 5., Szenzo Könyvesbolt  
**HEVES** Erzsébet tér 10., Rédei Benedekné Könyvesboltja  
**HÓDMEZŐVÁSÁRHELY** Andrássy u. 5–7., Petőfi Könyvesbolt  
**KAPOSVÁR** Kaposvár Plaza hírlapüzlet  
**KECSKEMÉT** Szabadság tér 3/A, Móra Ferenc Könyvesbolt  
 Széchenyi tér, hírlapüzlet  
**KISBÉR** Széchenyi u. 11., Fidibusz Ajándékbolt  
**KOMÁROM** Igmándi 11., hírlapüzlet  
**KÓSZEG** Igmásház u. 5., hírlapüzlet  
**MAKÓ** Széchenyi tér 10., Kincskereső Könyvesbolt  
**MARCALI** Rákóczi u. 19–21., hírlapüzlet  
**MEZŐKÖVESD** Mátyás király u. 101., hírlapüzlet  
**MISKOLC** Széchenyi u. 7., Fókusz Könyvárúház  
 Szemere út 2., hírlapüzlet  
 Szentpéteri kapu 103., hírlapüzlet  
**NAGYKANIZSA** Plaza hírlapüzlet

**NYÍREGYHÁZA** Szegfű u. 75., hírlapüzlet  
 Szent István u. 4., Kötet Bt.  
**OROSHÁZA** György Vilmos tér 1., Koszorús Oszkár könyvesboltja  
 Vásárhelyi út 23/A, hírlapüzlet  
**PAKS** Dózsa Gy. út 3., Péger Galéria  
**PÁPA** Kossuth 30., hírlapüzlet  
**PÉCS** Király u. 20., hírlapüzlet  
 Komlóúti, hírlapüzlet  
 Nagy Lajos király út – Alsómalom u. sarok, hírlapüzlet  
**SOLYMÁR** Szent Flórián u. 2., hírlapüzlet  
**SOPRON** Széchenyi tér, hírlapüzlet  
**SZEGED** Aradi vértanúk tere 8., Bálint Sándor Könyvesbolt  
 Oskola u. 27., Sik Sándor Könyvesbolt  
 Zápor u. 4., hírlapüzlet  
**SZÉKESFEHÉRVÁR** Palotai út 1., hírlapüzlet  
**SZENTES** Alsóret u. 258., hírlapüzlet  
**SZOLNOK** Baross Gábor u. 24., Avantgard Könyvesbolt  
 MÁV-pályaudvar, hírlapüzlet  
**SZANDASZÖLŐS** hírlapüzlet  
**SZOMBATHELY** Szürcsapó u. 4., hírlapüzlet  
**TAPOLCA** Veszprémi u. 5., hírlapüzlet  
**TATABÁNYA** Győri út 1., hírlapüzlet  
 Réti u. 1., Körmendi Zoltán könyvesboltja  
 Réti út 166., Suli-Könyv  
**TÖRÖKBÁLINT** Torbágy u. 1/B, hírlapüzlet  
**VERESEGYHÁZ** Fő tér, Varga Gyuláné Könyvkereskedő  
**ZALAEGERSZEG** Sport u. 1., hírlapüzlet

**HUNGARY CARD 2008**  
MAGYAR TURIZMUS KÁRTYA

1254 5678 HUNGARY CARD 2008

10-20% mintegy ezer szállás- és vendéglátóhelyen  
 50% vasúton, autópályán, autóbuszon  
 ingyenes múzeumbérelt hat megyében

További kedvezmények: [www.hungarycard.hu](http://www.hungarycard.hu) oldalon!

Információ: Hotelinfo Kft., 1056 Budapest, Váci utca 78-80.  
 Tel.: 266-3741, 267-0896.

JÓ VÍZ JELZŐJE	EME KÉSZSÉG, TEHETSÉG	NÖSTÉNY DISZNO RÁCS KÖZEPÉI	... CAPEK ZÉRUS, SEMMI	HORVÁT VÁROS (KRK)	IGENLÉS, RÉGISEN
MEGFEJTÉS, 1. ISKOLABUTOR					A
HEGEDŰ TARTÓJA	CSORDUL A DOLHAI GYŐZŐ, SANDOR	BENEDEK ... IRONK V. BAKONYI PATAK		GRAMM, RÓVIDEN	ÉLJEN!
DALOS	MÓKA CENTI-GRAMM, RÓVIDEN		KÉTELLI ERDEI FELISTEN	MAGYAR, JAPAN GJ. "SZORP" HELYSÉG	
VARÁZSLAT LÍRAI KÖLTEMÉNY				SPONTE... ÖNKENT EGRÍ SPORTKLUB NÉVBETŰI	ARGON VEGYEJE
ODETT, BECÉZVE	MEGFEJTÉS, 3.	NŐI NÉV	HALÁLA	JÁKOB FELESEGE	EGYENLŐ ÉRTEKŰ KÖRCSIKKI
TÉVEDÉS-BOL MÁSET VISZIEL	RAJTAI	ÉLEN TETSZETOS FORMA	MEGFEJTÉS, 2. IDE-ODA MOZOG	IGÁZGATÓ, RÓVIDEN KARL, NÉMET ÍRÓ V.	HASZONVÉTEL VALAMELYIK
BLOKKOL M			...KAPOCS RÓMAI 1005	NEMRÉG TÖRTENT EGYETLENEM!	AMÁSODIK ISMERTLEN FELPONT!

A rejtvény besatírozott fősoraiban Babits Mihály A könnytelenség könyvei című verséből idéztünk. Ezt küldje be a kivágott pályázati szelvénnel együtt címünkre. A helyes megfejtést beküldők között egy nyertes könyvjutalomban részesül.

**Magyar Napló Szerkesztősége**  
**1450 Budapest, Postafiók 77.**

Beküldési határidő: 2008. március 31.

**PÁLYÁZATI SZELVÉNY**  
**MAGYAR NAPLÓ**  
**2008./MÁRCIUS**